

PATER PATRIAE.

Irta: *Hekler Antal*

ANÉPHIT és népköltészet a csodákat hófehér színbe öltözteti. A legendák és mondák hősei hófehér paripákon járják a Hadak útját . . .

Mi is, csodákat irtó nemzedékek fiai szinte csodának érezzük, hogy az a Férfiú, kit az áldott magyar sors a magyarság Vezérévé szemelt ki, a budapesti bevonulás után alig húsz esztendővel ugyancsak hófehér paripán lépett Komárom és Kassa megszentelt földjére . . .

Megtörtént és elkövetkezett a csoda, amit annyira vártunk, amit oly könnyesen reméltünk, amiben azonban sokszor már szinte hinni sem mertünk! S most, mikor reményeink valóra váltak, a csodavárás ideje után elkövetkeztek a csodafejtés órái. Megilletődve kérdezzük magunktól, mindez hogyan volt lehetséges?

A csoda kulcsát az a Férfiú adja meg, kinek minden gondolatát a rendíthetetlen hit és féltő fajszeretet, az elszánt erő és bölcsesség szent szövetsége vezérelte. Húsz esztendővel ezelőtt egy összetört és meg-alázott nemzetet vett át a kegyetlen sorstól. Egy nemzetet, mely századokon át alig élt önálló állami életet, melynek független külpolitikai cselekvőképesség hiányában annyiszor kellett idegen érdekekért véreznie. S íme, a történelem óramutatója alig fordult egyet és ez a Férfiú nemzetének nemcsak hitét, hanem történelmi hivatástudatát és cselekvőképességét is visszaadta. Honvédeink büszke csapatai ott állanak a kassai gránicon és a magyar jövő ködös álma lelkünkben lassanként tisztult valósággá lesz.

Ide eljutni, a nemzetet ide elvezetni, óriás feladat, *történelmi munka* volt! Hányszor kellett erőt és hitet önteni a csüggedőkbe! Hányszor kellett lenyesegetni a remények fájáról a veszedelmes vad-hajtásokat! Hányszor kellett gondosan őrködni, nehogy kalandok kísértése pusztulásba vigye a nemzetet! És hányszor kellett kemény szóval lesujtani a törtetők, lázadók és pártütők hadára! Mennyi önzetlenség, mennyi belső egység és mennyi hit kellett hozzá, hogy a tengernyi önzés, széthuzás és hitetlenség hullámain diadalmaskod-jék!

Tizmilliók kis nemzet vezetése sokkalta nehezebb és felelősség- teljesebb vállalkozás, mint hatalmas erőkészletekkel rendelkező nagy nemzetek irányítása. Erre csak olyan Férfiú képes, kiben a hivatás- tudat lendülete mélységes bölcseséggel párosul.

Erre a két pillérre támaszkodva, biztos íveléssel épül a magyar jövő útja. És ma, mikor ennek a jobb magyar jövőnek első állomásához elérkeztünk s a Felvidék szenvedésekben megedzett, acélos lelkű magyarságát magunkhoz öleltük, az egész nemzet hálája és rajongó szeretete fon glóriát a budai várpalota fölé . . .

ÚTINAPLÓ A CSALLÓKÖZI HONFOGLALÁSRÓL.

Irta: Dallos Sándor.

Mélyen tisztelt Szerkesztő Úr!

Megkaptam szives felszólítását, hogy írjam meg a Napkelet számára a Felvidék visszacsatolásának történetét úgy, ahogy azt egy szemtanu látta. Valóban sok mindennek szemtanuja voltam s örömmel is teszek eleget a felhívásnak, meg kell azonban mondanom, hogy — mint laptudósító — a november ötödikétől november tizenegyedikéig tartó csodálatos nyolc napot végig a negyedik megszállási zónában: a Csallóközben és a Mátyusföldön töltöttem s így nem tudom, mi volt Léván, Losoncon, Rimaszombatban, nem tudom, mi történt Kassán, Ungváron, Munkácson és Beregszászon.

Am ezen túl is meglehetősen zavarban vagyok. A nyolc nap alatt rengeteg cikket irtam lapomnak az egymás után történő eseményekről s mint krónikás, azt mondhatom, kimerültem. Legfeljebb azt tehetném meg, hogy kivonatot készítek ezekből a tudósításokból s elküldöm Önnek, de ezt nem akarom. Csak ismételném magamat s úgy érzem, vétkeznék a folyóirat ellen is, amelynek oldalain kezdtem el írni életemet s Ön ellen, aki bizonyára nem ezt várja tőlem.

Igy gondoltam hát arra, hogy elküldöm Önnek erről a feledhetetlen nyolc napról szóló útinaplómat, amelyeket esténként, tudósítói munkámat befejezve, magamnak irtam, részben azért, hogy legyen valami emlékem erről a csodálatos időről, részben pedig azért, hogy legalább néhány szóban lerögzíthessek olyan dolgokat is, amelyek nem férnek meg egy-egy tudósítás kereteiben. Ha hevenyészettnek és pongyolának találja néhol a szöveget, kérem, ne nehezteljen érte. Vannak részek, amelyek percek alatt, az események színhelyén, a felvillanó látás első izgalmában készültek. Hisz talán kijavíthatnám őket, de így eredetiek. Lehet, hogy — természeténél fogva — szét is esik ez a napló s a feljegyzések nem adnak ki egy folyóiratba való kerek cikket, de ezen nem tudok segíteni. Egy bizonyos: minden sora őszintén, annyira, amennyire egy ember önmagával szemben őszinte lehet. Egy ember, aki gyökérig meghatoltan, gyakran zokogva, gyakran kifejezhetetlen érzések közt ujjongva, gyakran a tagolatlan ordítózásig hevülten jár az események nyomában és mikor végre az éjszaka csendjében szembekerül magával, alig-alig tudja tisztázni azt, amit látott s ami a nap folyamán végbe ment benne.

Mit mondjak még bevezetőül? Talán azt, hogy túl a kollektív örömmön, egy nemzet igazságának diadalán, országnagyobbodáson egyetlen nagy élményem volt a bevonulások alatt: maga az ember. Az egyes ember. Az egyén. Leginkább ezt néztem, ezt figyeltem, ennek a megnyilatkozásait lestem. Erről sok feljegyzés van ebben az útinaplóban, nagy része szinte egészen ebből áll.

Nem tudom, ilyesmire gondolt-e, Szerkesztő úr, mikor cikket kért tőlem. Én mindenesetre küldöm az útinaplómat szószerint úgy, ahogy a benyomások hatása alatt hirtelen megírtam.

* * *

(Medve, november 5. Először lépjük át a határt.)

Borús, szeles, hideg nap, lehet, hogy ma kezdődik a tél. Az ég olyan, mint az ön. Eső lesz? Hó? Jó lenne, ha valami meleg ruha lenne velem, de napsütésben indultam tegnapi Pestről.

Mindegy.

Győr, reggel féltíz, két autóbusszal indulunk a medvei révhez, ahol tegnap este óta verik a nagy hadihidat a katonák. Huszonketten vagyunk s huszonkettő közül én az egyetlen, aki ismerem ezt a vidéket. Komáromban jártam hat gimnáziumot, Győrben kettőt. Medvén kisdíák koromban voltam kétszer. Egyszer búcsún, egyszer egy diákpajtnásnál látogatóban. Háború volt. A délutáni litániák az estébe nyúltak, mert a harctéren elesettekért imádkozott a pap. S azok egyre többen voltak. Emlékszem a tövig égett gyertyákra s a viasz fanyar szagára.

Most milyen lehet a falu?

Pár óra múlva meglátom.

* * *

Tizenegy óra. Itt ülök egy fatönkőn a Duna jobb partján, szemben Medvével, szemben a Csallóközzel s írok. Próbálok írni, de alig megy; rettentő izgatott vagyok. Szeretném tisztázni azt az érzést, amely folytogat, de csaknem lehetetlen. Soha nem éreztem ilyet. Ebben az életben sohase. Ezer szálból fonódik, de nem tudok a szálak közül megfogni egyet se. Az egész talán ahhoz lehet leginkább hasonlítani, mint mikor rettentő hosszú távollét után ott áll az ember a szülői ház előtt, már becsengetett és várja, hogy kinyissák a kaput.

Körülbelül ez az időköz lehet ilyen. De ez se pontos, legfeljebb megközelítő. Pontos érzéseket nem tudok leírni, bármennyire igyekszem is. Nem tudom nézni a dolgokat. Álom volt. Minden össze van keveredve bennem, lélekideg, ahogy zsugorodva izzik, az ugrás kényszere feszül bennem s ha nem fognám vissza magamat, teli torokból üvölnének.

Mit? Nem tudom. Talán csak mint egy boldog, izgatott állat.

* * *

Boldog vagyok? Igen. Gyerekkorom óta nem volt bennem ilyen öröm. Az élő testnek ez az öröme.

Testi öröm? Igen. A testem örül. Nem tudom ezt itt most kifejtteni, megmagyarázni, de ez az érzés testi, fizikai. Anyag zsongása, anyag csengése, anyag forrósága. Annyira, hogy a kezem bizsereg, a szemhéjam remeg és íz van a számban. Érzékelhető íz, mintha most rágtam volna szét valami dús falatot.

Valósággal a testem ujjong, mint a gyermeké, mikor örül.

Mégegy: semmi nem érdekel, ami mögöttem van. Budapest, otthoni élet, család, foglalkozásom, minden, amit eddig elértem, mintha nem is lenne. Mintha nem lenne mögöttem semmi, teljesen független, új és szabad vagyok. Magamnak is ismeretlen. Nem tudom használni a régi jelzőket, amelyekkel eddig éltem. Újakat kellene kitalálni, de nem tudok. Egyáltalában nem látom, hogyan írok én mindebből tudósítást, ami itt körülöttem történik. Ez lesz életem legnehezebb munkája: régi magammá zökkenni, mikor új ember vagyok.

Fölállok, sétálok, megpróbálok rendbe szedni magamat.

* * *

Tizenkét óra. Leírom az idáig való utamat s amit itt látok.

Győrtől idáig az egész út: vonuló katonaság. Gyalogosok. Tüzérek. Huszárok. Gépfegyveresek. Golyószórósok. Utászok. Híradósok. És lódobo-

gás. Lónyterítés. Szekérzörgés. Emberi kurjantások. Vezényszavak. Szerzámzaj. Olyan a kép, mint egy zuduló népvándorlás. Mint egy hőmpölygő, nomád világ. Honfoglalás.

De ezek csak szavak, az érzés mögöttük marad, nem lehet megfogni. Szeretnék most katona lenni? Militarista vagyok? Békepartí? A jóisten tudja. Csak mennék már át? Mennék! Mennék!

Odaát is ugyanilyen arcok várnak, ugyanilyen emberek, mi ez a féltelenség bennem?

Az jut eszembe: ha most hirtelen megváltoznék a helyzet, odaát ellepnék a partot a cseh katonák s fegyverrel kellene menni, kiállni, kockáztatni, fegyver elé vinni a testet, mennék-e?

Igen. Itt, most, ebben az állapotban akárminek nekimennék.

Emlékszem a réten egy tábor képére: sohasem felejttem ei.

Emlékszem egy ágaskodó lóra, amint felszökkent és belenyerített az erdőbe. Gyönyörű volt.

Mi van még az agyamban, mint feledhetetlen kép?

Egy katonát láttam itt a parton, amint kicsucsorított szájába belefagyott a fütty s úgy bámult át a túlsó partra, mintha szoborrá vált volna. Akkor tűnt fel odaát az első magyar zászló.

Egy telefonista dolgozott mellettem, szerel, siet s úgy akarja leharapni a drót végét, mintha cérna lenne. Megdöbbsent arcot vág, hogy nem megy, aztán elneveti magát. Összenevetünk és kezét fogunk. Miért?

* * *

Leírtam már, hogy viharosan fuj a szél, hogy nyög a nyárfás és habzik a Duna?

Most ezt is leirom, mert hozzátartozik a képhez és legyen meg.

A folyón utászok építik a nagy hadihidat acélból, traverzekből, pallókból. Azt mondják, negyven tonnát megbír egy cikkelye. Gyönyörű munka. Egyáltalában a munka gyönyörű. Az élet lényege.

Motorcsónakok rohannak ugrálva a hullámokon. Motoros pontonok vontatnak nehéz hidrészeket. Szögecselőgépek csattognak. Kalapácsok. Fúrógép vonít. A túlsó parton, a töltesen, a bokrok között rengeteg ember. Túlspartiak. Magyarok. Énekelnek. Bakanótákat. A magyar himnuszt. Kiabálnak. Lehetnek ezren, százezren is.

— Testvérek! Magyar testvérek!

* * *

Sohasem szerettem ezt a megszólítást. Erőltetettnek tartottam. Pózosnak. Giccsnek. Most: szép. Most, hogy odaátról hangzik: sirok tőle. És én is ugyanezt üvöltöm vissza. Ugyanúgy. Perceken, negyedórán keresztül, míg meg nem fájdul a torkom. Akkor magamra döbbenek, hogy úgy ordítok, mint egy kocsis. Szégyelem magam. Differenciált érzést keresek, de nincs. Csak a testemben remegő, boldog, türelmetlen, állati öröm. A törleszkedés öröme, mintha meleg testhez ért volna a testem.

* * *

Medve.

Egy órája, hogy átjöttünk. Csodálatos volt. Az út két oldalán szőnyeg ujjongó emberekből. Lábunk alatt virág. Minden házon zászló és krizantém-

füzérek. Az úttorkolatnál diadalkapu. Beszédék. Levett kalapok. Lengő kendők. Éljen. Ének. Himnusz.

Most egy kocsmában ülök. Körülöttem táncoló, éneklő emberek s a térdemen from mindezt. Magamnak, naplónak, hogy el ne felejtsem. Magamat nem tudom ellenőrizni, magam csak sodródok, nézek, ámulok, jegyzek, elsírom magam, éneklek, kiabálok, ölelkezem; magam nem is vagyok, csak előttem történik a csoda s veszem fel a jeleneteket, mint egy film-felvévőgép.

Menetelés közben ezt jegyeztem fel: *szinte csak egy-egy érzékszervükkel élnek az emberek.* S ez igaz. Úgy leigázta őket az öröm, hogy szinte egy érzékszervükbe futott össze az életük és csak azon keresztül éltek. Nincs időm ezt most itt megmagyarázni, kibontani, de feledhetetlen volt, ahogy az ember örült. Soha többé nem fogom látni az azonos vérű testnek ezeket a szinte örjögő izzásait.

És soha nem fogom elfelejteni azt a parasztot, aki ott állt a várakozó tömeg szélén. Karvalyorra volt: barna szeme, sovány arca, nagy ádámcsutkája. Állt, a vonuló katonák felé nyujtotta a nyakát, az orrcimpái remegtek. Nem élt rajta semmi más, csak ez az orrcimpa. Úgy ment át rajtam a felfedezés, az extázis meglátása, mintha késsel hasítanák a gerincemet: hogy ez az ember csak *szagol* most.

Igen. Állt, szagolt. Ebben élt. Szívta fel a katonák szagát, szinte úgy itta be az orrán keresztül magába. Olyan volt, mint aki szeszparát léleklizik vagy töményszeszt önt magába kortyolás nélkül s elönti a mámor. Megrendítő volt. Az arca lassan kipírult, vérvörös lett, remegni kezdett, megfeszült szívta be az orrán keresztül a levegőt, izlelte, szinte odaült a katonák fölé, aztán mintha szorítanák, mintha holtrészegre berugott volna a szagtól, bamba nevetésre húzódott a szája, kivillant a foga, lassan fölemelte a két kezét a feje fölé. Az ujjai olyan merevek voltak, mintha görcs feszítette volna ki őket, aztán sivító hangon, szinte önkívületben üvöltöni kezdett:

— Juhuhujjjj!

Perceken keresztül. Soha életemben nem hallottam embertől ilyen hangot. Így örült. Az arca fakó volt és dermett, mint a kő.

Mégegy jelenet.

Láttam egy asszonyt, aki minden katonát megérintett, aki elment mellette. Be volt hunyva a szeme, az egész bevonulásból nem látott semmit, csak a kezét nyujtotta maga elé, mintha vak lenne, a tapintásán keresztül élt, ezen keresztül szívta fel az egész csodát. Arcán dermedt mosoly, a homlokán elragadtatás. Valamit motyogott. Megálltam mellette.

— Mennyi ember! Mennyi kedves ember!

Ezt mosolyogta, egyre csak ezt, mint a megszállott. A tenyere tapintásán keresztül így vette magához az egész szépséget, mint az ostyát. Olyan volt az arca, mint az áldozóé.

* * *

Láttam olyanokat, akik csak hallottak. Rajt volt az arcukon, hogy csak hallanak. Láttam olyanokat, akik önfeledten nyámoltak a szájukkal, mintha íz lenne minden, csurranó aroma.

De jó, hogy itt vagyok, soha nem láttam az embert ilyennek! Csak tudnám, hová tegyem ezt a rengeteg felfedezést, mit csináljak velem!

Egy ember csak ökölbe szorította a kezét és üvöltött.

Egy másik feje fölé tartotta két kezével a kalapját és minden áron szét akarta szakítani.

Egy horpadt mellű öreg ember folyton a nevét kiabálta :

— Mezey János vagyok ! Idenézzetek ! Mezey János !

Itt történt ebben a pillanatban mellettem. Egy legény jött be a kocsmába. Alacsony. Vállas. Bekecs van rajta.

— Szabó Kálmán ! Itt vagy-e, Szabó Kálmán ?

Ezt kiáltotta. A mulatók közül kivált egy legény. Odaállt eléje, mintha kihívásra állt volna ki.

— Itt vagyok.

Egy pillanatig néztek egymást, akkor aki jött, odanyujtotta a kezét.

— Béküljünk meg.

Kezet fogtak. Kétszer szájon csókolták egymást. Kiittak egy-egy pohár bort s földhöz vágták a poharakat.

— Jujjujj !

Elkezdtek táncolni ketten. Sírtak. Isten tudja, mi bajuk lehetett egymással. Most is táncolnak örjögve és dobogva. Egy öreg ember ezt kiabálta felőlük a sarokból :

— Az Isten áldjon meg benneteket ! Áldjon meg benneteket !

* * *

Nem győzöm az írást. Lökdösnek. Felkapnak. Micsoda napló ez ! Micsoda tanulmány !

Arcok. Gesztusok. Jelenetek. Ne felejtsem el az öreg koldusasszonyt. Ott állt bevonuláskor mingyárt a diadalkapu mellett. Térdre vetette magát a vonuló katonák előtt, arca nem is arc volt, egyetlen torz, boldog fintor s visit, mint aki megtévelyodott.

— Véreim ! Édes véreim !

Hosszan. Csipkésen. Élesen. Aztán egyszerre felmagasodik térdeltében, most olyan, mint egy nagy, fekete madár, óriási keresztet szánt magára, kezének irama túl nyúl a fején, a vállain s elkezd nagy, tépő, asszonyi hangon imádkozni.

— Miatyánk Isten ! Ki vagy a mennyekben ! Szenteltessék meg a te neved !

Mondatokra szaggatja a szöveget, úgy kiáltja. A hangja hasítja a levegőt, mint egy eldobott kés. A két karját kitarja.

— Legyen meg a te akaratod ! . . .

Mintha minden katonának ő lenne itt az anyja. Kődösen permetez az eső. Ének zeng. Fúj a szél.

A vénasszony szava túlharsog szelet és éneket.

* * *

Egyik tárt kapu mögött nyers fából szegelt hordágyon párnák közt egy leány. Apró nemzeti színű zászló a kezében, azzal integet. Arcán valami égi glória. Vékony hangon kiabálja :

— Katonák, látlak benneteket ! Látlak !

Hüppögve sír. Mellette az anyja és fekete ruhás asszonyok.

— Látod, Margitka ! Látod !

A leány olyan, mintha a túlvilágról jött volna vissza.

— Ki vagy te ?

— Jankó Margitka a nevem.

— Mért fekszel hordágyon?

— Béna vagyok. Csonttuberkulózisom van tizenhárom esztendeje. Úristen!

— Hány éves vagy?

— Huszonhárom.

— Itt laksz?

— Nem. A falu túlsó végéről hoztak fel kedves édesanyámék. Nagyon kívántam.

— Mit keresel itt?

Hangosan felzokog.

— Magyar katonákat akartam látni!

Felragyog.

— Most már meg is halhatok! Ezt a beteg testem elvethetem! Láttam!

Mint a biblia. A forrósága most is itt az agyamban. Mintha azt mondaná: láttam az Üdvözítőt. Hogy az ember várná: felugrik és járni kezd. De csak zokog.

— Látlak benneteket! Látlak!

* * *

Egy napszámosféle ember, kopott süvegben, vedlett bekecsben. Őmlik a könnye, belecsurog a szájába, a nyelvével lenyalja s torkaszakadtából üvölt:

— Éljen a magyar hadsereg!

Nyakán kidagadnak az erek, fejét felvágja az ég felé.

— Éljen a magyar hadsereg!

Tízszor. Húszszor. Százszer. Most megfeszül az arca. Összecsikorítja a fogát, tomból, szétvágja magán a bekecset s döngetni kezdi öklével a mellét.

— Éljen a... magyar... hadsereg!...

Zokogva üvölt. A mellén a kisezüst és a bronz vitézségi érem, azokra üt, azokat mutogatja, azokat tárja elő.

— Gyerekek! Én is... baka voltam! Ravaruszkánál én is... marsoltam!

Integet, mintha fenyegetne, agyában temérdek vér, egyszerre rekedt nóta szabad ki a száján, mint a csattanás.

— Héj anyám, anyám!...

Megcsóválja a fejét, megperdül, iramot vesz, kidülleszti a mellét és elindul kemény, tagozott menetben a század mellett.

* * *

Ezeket láttam és még ilyet. Isten tudja, hányat. Nincs időm még csak levázolni se mindent és annyian tolonganak körülöttem, nótáznak a fülembe, ölelnek, a vállamra csapnak, hogy lehetlenség írni. Csak éppen jelzem pár szóban a dolgokat, hogy el ne felejtsem.

Két paraszt, egy itteni gazda, meg egy katona, népfelkelő találkoznak. Sohase látták egymást, de két azonos arc. A katona odaszól:

— Jónapot.

A paraszt vissza:

— Jónapot.

Olyan ismerősen, mintha csak tegnap váltak volna el.

Milyen egy ez a nép! A paraszt milyen tökéletesen összetartozik!
(Ezt egyszer megírom bőven, rengeteg villanást láttam hozzá.)

* * *

Egy asszony az ura mellett áll, szinte ájult örömmel nézi a vonulást, hosszú percekig olyan, mint a béna, aztán egyszerre, mintha lázban cselekednék, a jobb kezefejével elkezdi verni az ura mellét.

— Károl! Károl! Ides Károl!

Az arca fehér, mint a méz, zokog, odaesik az ura vállára. Az ura alacsony, csontos paraszt. Megfogja felesége kezét, olyan gyöngéden tartja, mint a virágot.

— No, Rozika! No! — mondja. — Vigyázz!

Akkor látom: az asszony teherben van s a paraszt arcán a férfi örök, naiv aggodalma a fogant méhű asszony előtt. A rejtély és a hatalom előtt, amelyből a gyermeke megszületik. Örül és aggódik. De szép!

Olyanok ketten, mintha egy fejjel magasabbak lennének mindenkínél.

* * *

Nincs csodálatosabb az embernél. A tömeg: erő. Tenger. De az ember maga: csoda. Végtelentől végtelenig benne van minden.

Mindenen túl való legnagyobb boldogságom, hogy látom az embert és iszonyúan szeretem.

* * *

Komárom, november 6.

A Fektor-cukrászda nincs meg, a Klapka-tér sarkán új ház épült, az Angol-kert fáit kivágták. És nincs meg a Grand-kávéház, az Apolló-mozi, darúk állanak a rakodóparton és síneken idáig bejárhat a vonat.

Ezek azok az első dolgok, amelyek megütnek Komáromból és amelyek fájnak. Ezekkel idegen Komárom arca. Ezeket nem ismerem. Ezek nincsenek bennem: korrigálnom kell legszebb emlékeim környezetét.

Most látom: tulajdonképpen azért vállaltam ezt a kiküldetést, hogy Komáromba bejöhessek. Komárom volt a diákvárosom 1912-től 1918-ig. Míg a csehek be nem vonultak. Akkor egy este elmentem innét. Konflison mentem át a hídon és sírtam. A kocsí bakján fehér fűzfakosárban ott volt a diákmotyóm. Szapuló, túszerű eső esett.

Ennek húsz éve s most ezek vannak bennem: nincs Fektor-cukrászda, nincs Angol-kert, mincs Grand-kávéház, nincs Apolló-mozi.

Szinte nevetséges, de ezek fájnak legjobban. Örülök, valami szédült kábulatban élek, rengeteg ember megölelt, megcsókolt, régi ismerősök, barátok, de Komárom bennem élő, szentségien szép arcát valaki mégis elrontotta. És a tökéletes örömet is, a várossal való egyévválást. Ezt magamnak megmondom itt. Persze, ostobaság az egész, túlságos érzékenység, de kimondhatatlan fontos állomása volt az életemnek Komárom s nem tudom az első pillanatra megölelni. Holnap majd bejárom a régi utcákat, házakat, bemelegyek a gimnáziumba, a székházba, a Szent András-templomba, felmegyek a Kúriára; azért megkeresem itt magamat s meg is találok. Ha másként nem, csalással, ravaszkodással, de megtalálok.

De mindez mégis adódott. Így van s iszonyúan szeretném kinevetni magamat, de nem megy. Ej: ellegyintem! Gyerekség!

* * *

Persze, hogy azoknak van igazuk, akik rendet tartottak a bevonulás-kor, iszonyú volt a tömeg és délután bevonult Magyarország kormányzója is, de mégis csak legjobb lett volna átrohanni. Hevesen és türelmetlenül, mint aki hazamegy.

Természetesen, nem lehetett, soromra kellett várni. Mindenkinek be kellett állnia a rendbe, nekem is. Életemben soha semmiféle másnap miatt nem volt álmatlan éjszakám, tegnapról mára mégse hűnytam le a szememet. Győr a főhadiszállásunk, onnét telefonálunk Pestre, Győrből jöttünk autóbuszon.

Természetes, hogy a kollektivitásban sok egyéni rezdülés elveszik. Beszélnek az emberhez. Kérdőzködnek. Felelni kell. Az intimitásnak, a meghittségnek így vége. Nem lehet zavartalanul megölelni egy remegve várt régi szeretőt tömeg előtt. Csak az a jó, hogy gyönyörű ünnepség volt és a más feszültségbe a magam érzéseivel belesodróztam.

Egyszerűen: más dolgok történtek, mit amiket vártam. Mindig mások történnek; az ember ne készüljön semmire. Ne tervezzen. Mindig akkor pillantson csak fel, mikor kell, mikor itt van a pillanat.

Végre is nem az én bevonulásom ez, hanem a magyar honvédségé. Egy ország bevonulása.

Ide írom: az egyén önző. Viszont: minden örömöm szétszotogattam volna.

* * *

Azért nem vagyok csalódott. Ez lenne a legnagyobb ostobaság, hisz a dolgokat tökéletesen értem. Majd tán tudósítást írok, megírok minden elragadtatott erőt, ami itt kitört. Magamban, a magam számára, mint erős, csaknem fizikai élmények, ezek maradtak meg:

Egy katona, még túl a trianoni hídfőnél, felugrott a határjelző táblára s facsarni kezdte. Volt benne valami ragadozószzerű s ez szép volt. Facsarta a táblát, szinte marta, feszegette. Olyan volt, mintha valami szívós, vén állattal birkóznék. Nem bírt vele, leszólt, de ez csikorgató hörgés volt.

— Adjatok egy kalapácsot!

Adtak neki s azzal leverte, szétzúzta. Valami festékdarab a szájába pattant, azt undorodva kiköpte. Mint a szemetet. Mint az epét. Ez az undor olyan mélyről jövő volt, hogy megrázkódott tőle. Láta valaki?

A házat diszító zászlók hangja maradt a fülemben, mert fújt a szél és tépte őket. Olyan volt, mintha óriási fazongorán rettentő iramban játszanék valaki.

Katonák feszegették szét a túlsó oldalon a betonmellvédet.

Ez volt az utolsó személyi tett, amit láttam. Ezen túl csak tömeg, tömeg, tömeg. Komáromban a tömeg volt a gyönyörű. A csoda. A megdöbbenő. Ujjongás, virágosó, emberi tízezrek az út két oldalán és felénk nyujtott karok. Felénk nyujtott karok özöne. Festők is vannak velünk, nem tudom, ezt megörökítették-e, ahogy a karok kinyúlnak és integetnek. Nincs külön arc, külön test, külön tekintet, semmi, csak pattogó és ujjongó és reszkető tömeg s ez a karözön olyan, mintha nem is az emberek, hanem a város karjai nyúlnának felénk. Mintha egyetlen élő test lenne a város, amely megmozdult, széthasította maga felett a földet, feltörték a napvilágra és tízezer és tízezer karral tép bennünket magához és rimánkodik.

Baross-utca, Nádor-utca, Klapka-tér. Mind ismerem.

Most végre megint egy arc: egy ablakban egy öreg tanárom. Pap.

Folyik szeméből a könny és önfeledten keresztet szántogat fölénk, de talán nem is tudja, mit csinál.

* * *

Erről nem tudok magamnak beszámolni: a kormányzó bevonulásáról. Ez téboly volt. Rázkódás. Transz. Önkívület. Ez olyan volt, mintha az égről vált volna le legbensőbb faji elképzelésünk perszifikációja s elindult volna az utcán megmutatni önön lényegünket.

A Tejút regéje ilyen.

Vagy a Feltámadás.

Nem tudom megmondani. Győzködöm a szavakkal s nem tudom, melyik a jó s nem tudom, nem vész-e ki belőlük a feszültség.

Csak belső ütéreim vannak. Elvillanó képeim. A többi fulladás, elzúgó özön; az ember a legszebbet, a legmagávalragadóbbat nem tudja reprodukálni. Mindig akkor dadog az ember, mikor leginkább szeretne beszélni.

Szél sivit. Szítál az eső. Zászlók. Virág. Tömeg. Nem emlékszem másra, pedig három órája történt. Nem emlékszem egyetlen arcra se. Csak vonalakra, színekre, foltokra, tömegre, belső nyomásra.

Mennyi idő? Nem is tudom. Talán két óra mult.

A Nádor-utca vége felől valami olyan zaj hallatszik, mintha valami henger dőkon rohanna keresztül. Ropog. Csörög.

Taps.

És szélszerű, egyre növvő, egyre telő, egyre harsogóbb, egyre érthetőbb ordítás. Kiáltás. Csak egy szó.

— Horthy! Horthy!

Valami roppant erő jön. Valami recsegő, ropogó, gyönyörű izzás.

És egyszerre egy álomszerű kép. Így látom. Így érzékelem.

Négy csattogó lópata. Egy mén négy karcsú, ideges lába.

Egy fehér paripa.

A paripán egy férfi. Szálegyenes. Erős. Arca bronz, a haja deres. Orra sasorr. Alla torlódó csont.

Hát ismerem! Boldog Isten, ismerem! Ezt üvöltöm:

— Ismerem!

És aztán én is a többivel:

— Horthy! Horthy!

Most az egész mindenség, ez a rengeteg ember itt egy test. Ez a burka, ez a név és ez a feje, ez a kemény, markáns férfifej.

Nézem. Kiabálok és sírok. Zeng a tér. Remeg, dobog.

Az egész kép több valóságnál, ez a fehér paripán ülő gyönyörű férfi is: szimbolum, ezer esztendő van benne, feje jelentőségében ott az eleven mondat, a jelmondatunk, faji szignumunk:

«Megbűnhődte már e nép a multat s jövődöt».

Ha nem mondták volna el, ennek az arcnak a súlyától most ki kellene mondani ezt a mondatot.

Ezt érzem? Magyarország most vonult be Komáromba.

Beszédek? Üdvözlő szavak? Seregszemle? Nem emlékszem. Nem tudom részletezni. Lépő katonalábak robaja van a fülemben és a szememben egy kép.

Zuhog az eső, bőrig áztunk, a kormányzó ott áll födetlen fővel a tér közepén, maga elé néz, az ölen össze van kulcsolva a keze. Csönd. Egy ember meglők.

— Pszt! A kormányzó imádkozik!

S az ember szeméből omlik a könny.

Gúta, november 7.

Ragyogó napsütés. Kint van az egész falu. Több mint tízezer ember. Hatvan tagú cigánybanda a Rákóczi-indulót játssza. Két képet jegyzek fel magamnak. Az egyik :

Egy kövér, vérpiros arcú öregasszony áll az embersereg szélén, egyik kezében kés, a másikban kocsikerék nagyságú kenyér, szeli a kenyeret és szeletenként osztogatja a katonáknak. Mintha minden éhezőt meg akarna elégteleníteni. Mintha az egész vagonát osztaná szét.

— Egyetek, gyerekek ! Egyetek !

— De hisz nem vagyunk éhesek ! Most ettünk !

— Mindegy ! Ez gútai kenyér ! Az én kenyerem !

Nevet és sír, nem tudja, mit csináljon.

— Kakastejjel sütöttem !

Erre zokogni kezd. Egy katona odamegy hozzá, megöleli, megcsókolja kétfelől.

— No, édesanyám !

Nem az anyja, de ezt mondja. Elveszi tőle a kenyeret.

— Köszönjük.

Beleharap a kenyérbe, eszi és az öregasszony boldogan nevet rá.

* * *

Útálom a cigányvicceket, de a másik kép : cigánytörténet. Nagy foltban cigányok állnak az útszélen s mikor a csendőrök vonulnak be, egy vén cigányasszony az üdvözülés hangján üvölt fel :

— Kákástollások ! Júhúj, kákástollások !

Egy cigánylegény ott áll komoran mellette, megrántja.

— Mit óbégat Ezek is csak vernek ! Megvernek !

A vénasszony ránéz :

— Kuss, táknyos ! Ha ezek ütnek, ápad ver !

És ujjongva szalad a csendőrök mellett.

* * *

Érsekujvár, november 8.

Alig van időm magamhoz. Egész nap utazunk, este telefon, tíz percem ha van a magam számára. Vacsora közben írom ezt az étteremben.

Életemben ilyen gyönyörűt nem láttam, mint az újvári bevonulás.

Tejfelsűrű ködben utaztunk idáig. A vonuló katonaszekerek úgy tűntek fel s fulladtak megint a ködbe mellettünk, mint valami fantasztikus kísértetek. Egész népvándorlás követett bennünket : a falvak népe. Vadakat riasztottunk fel. Nyulak bukfenceztek át riadtan az úton. Rókák. Egy őz vágatott végig az út mellett, nem messze tőlünk.

Mintha megindult volna a világ, olyan volt a kép.

És itt bent !

Úristen ! Az első katona biciklista volt, aki átment a Nyitra hídján, azt kerékpárostól fölemelték, úgy hozták be a városba.

Nincs az arcomon egy milliméternyi hely, amelyet össze ne csókoltak volna az emberek, a ceruzámon s ezen a zsebkönyvemem kívül nincs egyetlen tárgy se a zsebemben, mindent szét kellett osztogatnom emléknem. Mikor már nem volt más, jó lett egy darab papír is, amelyre rá kellett írnom :

Éljen Magyarország !

Igy fogytak el egy jegyzetblokkom lapjai, a végén már a bekötési táblát kellett odaadnom. Viszont tele vagyok virággal, szalaggal, éremmel, kokárdával.

Ez volt a leggyönyörűbb fogadtatás eddig. De kár, hogy alig van időm írásra.

Csak két kép:

Egy asszony nekem ugrik a tömegből, elkapja a karomat, olyan görcsös erővel szorítja, hogy fáj, az arcom elé nyomja az arcát s úgy kiáltja bele az arcomba, mintha halottat akarna feltámasztani, mintha tőlem követelne:

— Mindent vissza!

Ráz. Bólintok neki.

— Igen!

Aztán én is az arcába üvöltöm:

— Mindent vissza!

És csikorgatok.

* * *

Egy másik ember fent áll a járdán. Kiabál.

— Honvédek! Honvédek!

Nem bír magával. Megfordul. Verni kezdi a falat, aztán egyszerre bele-sujt meztelen öklével egy ablakba. Örömeiben. Az ökle csupa vér. Nézi. Magasra tartja, elkezd rohanni a katonák előtt, vérző kezét úgy hurcolja, mint egy szentséget.

— Honvédek! Honvédek!

* * *

Galánta, november 10.

Tegnap Tallóson voltam, nem tudtam írni magamnak egy szót se. Ma van a galántai bevonulás, ma sincs időm. Csak ennyit.

Egy küldöttség jött Vágáról. Az egy község ide kilenc kilométerre. Három ember. Megálltak *Told* ezredes előtt.

— Ezredes úr, tessék megmondani, hová tartozunk mi? Mi nem lehetünk magyarok?

Sírnak.

— Mert ha minket nem csatoltak át, mi porrá égetjük az egész falut, mindent, összeszedjük a motyónkat s átjövünk.

Kiáltanak.

— Mi történik velünk, ezredes úr?!

Reszketnek, hom'okukról dől a verejték.

A demarkációs zónába esik a falujuk, de nem sokára a mieink lesznek. Ezt mutatja a térkép. Elnevetik magukat és megcsókolják *Told* ezredest.

* * *

Tarnócz, határ, november 11.

Itt vagyok az új határon. Az úton, a híd korlátján keresztül két gerenda. Előtte katonák. Ez a határ.

S a földek odaát is olyanok, mint ezen az oldalon...

FRANCIS JAMMES.

1868—1938.

Irta: Takáts Gyula.

V ALAHÁNYSZOR fojtogatott a vidéki magány, s úgy éreztem nincs me- nekvés, elővettem a verseit. Meghasonlott perceimben az ő költészete jelentette a harmóniát a lelkeknek, és életszemlélete napjaim bölcs folytatását. És most, mint a naptalan novemberi köd, úgy zuhant rám halálának híre. Vajjon nélküle lelek e útra, ha visszatérek Berzsenyit, Csokonait emésztő Somogyomba. Igen, mert az ő költészete s életműve örök utitársa a magányosoknak, s minden novemberek fölött a zsendülő tavasz.

Jammes életét vidéken tengette. A mi latinos Pannoniánkkal oly rokon, de naposabb tájon. Ott, hol a gabonát termő sík szőlős dombokkal ölelkezik és a vidéki francia városkát Ortez, sötétlombú tölgyesek szegik körül. Itt ügyvédi irodában poros aktákat forgatott és peres panaszokat körmölt. Délután fapipával, puskával sétálta a határt. Ez az eseménytelen kispolgári környezet nyújtotta költészetének a tárgyat és életének a szemlélődő, megbékélt derűt. A harmincéves költő «A hajnali angelusztól az esti angeluszig» című első kötetében a verseiből csilingelő egyszerűséggel, naiv, gyerekes megfigyeléseivel, természetszemléletével és a prófétákhoz illő alázatával lepte meg a kritikusokat, irodalombarátokat. Sully-Prudhomme Baudelaire, Verlaine, Rimbaud mesterkedő nagy lírája után furcsán hatott Jammes az idilli költő. A kritika hidegen fogadta, de a verseiben heverésző szemlélődő bölcsesség, a lelkekhez vándorló igazság és verseinek zsoldtárosan ömlő zenéje korunk legolvasottabb francia lírikusává tette. Lírájának alap-izét, üdeségét a nemesértelemben vett vidéki levegő, hangulat adja. Egyéni- ségét az a magábforduló lelki alkat, melyet a társtalan lelkek hordoznak. Ihletője az a szeretet, mellyel fordult az emberek, a tárgyak, a természet felé, s az a közelség, mellyel a táruló végtelen s az Isten zsámolya előtt térdelt e líra. Jammes kisvárosban élt egyszerűen és szegényen. Életéből a környezet parancsa s lelki alkata kihántott minden hiúságot. «Istenem én eddig csupa gőg voltam, és ez a gőg megmérgezte életemet. Most már tudom, hogy nem vagyok külön, mint ez a kő a lábaimnál.» Így szólal meg nála vallomásaiban az alázat, mely őt költővé avatta, s mellyel a Széphez és Igazhoz közelített. Ez alázatos egyszerűségért halk imával szól:

*«Mint a pillangó és a kötőrő,
mint a tücsök a napban dőzsölő,
mint a rigó a hűs, fekete lombban,
hadd éljek ó Uram szelid derűben,
alázatos-szegényen, egyszerűen.»*

(Kosztolányi Dezső fordítása.)

Önmagából kilépve épily alázattal és szeretettel fordul vidéki kör- nyezete, a természet felé. Friss pasztell-színekkel tárja elénk impresszionista modorú francia tájait és villantja föl gondolatait hintáztató képeit. Melankó- likus négy ecsetvonásából csak négy sort nézzünk az Ötödik elégiából:

«Most a kökörösín az arany levélhalomba
alszik. Enyvet bocsát magából ki a gomba,
mit a csiga dézsmál, vadkan ropog a cser-tőn,
vérzik a berkenye a vörhenyeges erdőn».

(Kosztolányi Dezső fordítása.)

De nagyszerű portrékat rajzol fiatal leányokról kedvenc virágaitól illatozó hátterekkel, béna parasztról, bánatos állatairól: a szomorú kisborjúról, mely «szereti a füvecskét, a virágot», a csacsiról, mely «mindig mereng, a szeme bársony, enyhe csend». És meghitt enteriőröket vázol föl ősi bútorairól, a családi tárgyakról, melyek között «botolva bolyg a szegény vándor». Senki úgy nem érti meg a tárgyakat s úgy nem tudja élővé lelkesíteni azokat, mint Jammes az ő szeretetével. A kakukos óra, a pohárszék, a borostyán-szopókás fapipa, a befőtt, kenyér, hús, körte, viasz mind él körötte, ha nem is változnak, mozdulnak, de ő érti őket. Így szól az ebédlőjében álló almáriumáról:

«A sok, bús emlék benne édes élet,
mert szava is van, mintha hallanám,
vele gyakran beszélek».

(Kosztolányi Dezső fordítása.)

S e földi vándornak, ki puritánságában nem engedett koporsójára koszorút helyezni s teteme fölött beszédeket mondani egyetlen hűséges barátja volt: a fehér derűvel ezüstözött bánat. «A hó sem gyógyul meg soha, — mindig fehér a mosolya». — Ily mindhaláláig derűző lélekkel imádkozott a bánathoz.

Arcát sűrű körszakáll mélyítette el, nagy szalmakalapja beárnyékozta mosolygó szemét. Olyan volt e költő ortezi magányában, mint a bölcs remete, ki ismerte a végtelent s ki látta az élő és élettelen mindenségben a rendet, az Istent. Számomra ő jelentette a francia katolikus lelket. Valóban színeinek kék, lila pompájára, «cin-színű» hegyeivel, bőragyogású vidékeivel ő volt a leginkább katolikus költő, olyanok voltak az ő színei a francia lírában, mint nálunk Vörösmarty költészetének bíbor katolikus pompája. «A kankalinok gyásza» kötetének tizenöt felejthetetlen imája és elégiáinak alázata az égi titkokhoz viszi a lelket. Rilke és Assisi Szent Ferenc rokona volt e virágai, állatai között élő ember s ma már az oly sokat kísértett végtelenbe jár. Teteme fölé keresztjére csak ennyit engedett karcolni: Francis Jammes költő.

A KÖLTŐ HÁROM KÉPE.

FRANCIS JAMMES NÉGYESEIBŐL.

I.

*Ilyen volt egykor ő, nyírotthajú,
kerekfejű, hatéves kisjiú,
aki titokban undorral remegett meg,
ha dobszóval jött az állatsereglet.*

II.

*Igy jessétek alakját: ott vonul
Orthez dűlőin láthatatlanul;
puska, vadásztarisznya van vele,
Húsz évvel, álmokkal s vaddal tele.*

III.

*Ilyen most ő, lássátok, ötvenöt
esztendő's bölcs faun, ki hegyre dökög
s társnőire huncutul rákacag
Galagonya-virág szakáll alatt.*

Jékely Zoltán fordítása.

AMSTERDAM.

Irta: Francis Jammes.

*A csúcsos, girbe-görbe házak majd összedülnek
S az égbe úgy mered, mint sok száraz faág,
Kuszán a nagy hajókról körül a tenger árboc.
Színek; rőt, rozsdá, zöld: zsidongó tarkaság,
Olaj, füstölt halak, báránybőr-garmadák.*

*Robinson Crusoe útba ejtette Amsterdamt,
(Itt járt, én úgy hiszem) akkor, hogy visszatért
Az árnyas-zöld szigetről, hol kókuszpálma zöldel,
Hogy verhetett szíve, midőn idáig ért
S bámult e nagy kapukra a súlyos zörgetőkkel.*

Nézett-e fel kíváncsin a széles ablakokra,
 Hol róttá sok serény segéd a számlakönyvet?
 S hogy kedves kajdácsára vagy ernyőjére gondolt,
 Mely védte langy szigetjén, eső vagy szél ha tombolt,
 Támadt-e benne vágy vajjon hullatni könnyet?

Áldott légy Istenem! — kiálthatott fel ott
 A tulipándíszes, festett ládák között.
 De szíve, mit zilált a visszatérés láza,
 Kecskéjét szánta csak, mely ottmaradt magára
 Az árva szőlők közt s már tán elköltözött.

Ezen járt ott eszem a nagy boltok tövében,
 Hol vén zsidókra kell gondolni észrevétlen,
 Kinek szikár, gyűrűs ujján reng-ring a mérleg.
 S elalszik Amsterdam, pilláin hó szítál,
 Köd s füstszag ül le rá, kesernyés, mint a méreg.

Estére ott kigyúlt a lámpák izzó gömbje,
 Hol testes nők ajkán bántó kacaj süvölt,
 És lógott duzzadón, mint sok kerek gyümölcs,
 És égett a plakátok bíborja, kékje, zöldje
 S orromban ott maradt soká a cukros, barna
 Sör gőze és a szám izétől oly fanyar ma.

Mint szennyes ár úszott felül a mord, felhős ég,
 Csatornák bús vizén mint hullám tükrözött,
 Szállt láthatatlan füst, kalmárkegyelte bőség
 Csipkés tetők fölött, mint széles pántlika,
 Érzett e boldog házak kényelmén India.

Hatalmas kalmár lenni! Ó, ez lett volna pálya!
 Kit Amsterdamból vitt hajdanta a büszke gálya
 Kínába s megbízott a ház gondjával itthon
 Minden dolgába jártas, hűséges könyvelőt,
 Akkor, mint Robinson, én is jegyző előtt
 Komoly végrendelést csináltam volna bizton.

*S lett volna sok javam, mind szorgalmam csudája
 És felvirult szerencsém, mint játszi hold sugára
 Tündöklött volna bordás hajóim büszke orrán,
 És Bombayból a radzsák eljártak volna hozzám
 Bámulón nézve nőm szép, telt fehér husára.*

*S meglátogatta volna alkudni házamat
 Aranykösöntyüs mór roppant ernyő alatt
 És elbűvölte volna ajkán sok vad mese
 Nagyobb lányom, kinek pompás ruhát hozott,
 Mit rubinttal rakott rabnőinek keze.*

*És megfestette volna családom drága képbe
 Egy ihletett kezű, de még sorshányta festő,
 Szép és telt asszonyom szökés arcán a fésző
 Rózsákat s két fiam, kikért a város népe
 Élt-halt és lányaim szüztiszta bájban égve.*

*S ma más volnék, nem én s egész más járna itt
 E vén utcák során bámulva hosszasan
 Az eltűnt századok hatalmas házait,
 S elandalodna lágyan a lelkem látva ott
 Egy falon e pár szót: Itt Francis Jammes lakott.*

Kállay Miklós fordítása.

ARTISTÁK A TANYÁN.

Irta: Soós László.

AZ ARTISTÁK örökös csavargók. Örömmel teljes nap számukra, amikor elutazhatnak, otthagynak megúnt életüket s amikor megérkeznek az új világ csodája felé. Ninc is több boldog nap életükben. A hitleri Berlinben talán csak az artista-Heim emlékeztet egyedül a forradalom előtti életre. Az Albrecht-Strassén van, az anhalti pályaudvarhoz közel. Nemzetközi gyűlevész népség fordul meg itt, szláv, balkáni csavargók, filmszínészek, angolok, franciák, orosz prófétajelöltek.

A lakótársak pár nap alatt már ismerték egymást. Ha otthon ebédeltek, amolyan kerekasztalokat ültek körül. Átbeszéltek egymáshoz. Középen a mutter, jelentékeny arcú, valamikor szép nő. Korát nem lehetett tudni, azt sem, hogy valahonnan alulról züllötte-e föl, vagy fölülről züllött le ide. Lehetett grófnő vagy hajdani házmesterleány, akit a nagyvilág nemzetközi élete s a kozmetika kultúrált. Mellette ültek a táncosnők. Most Käthét vigasztalta.

— Édes fiam, férjhezmenni, abban nincs fantázia. Az embernek lesz egy gyereke, két gyereke, három gyereke és piacra megy. Inkább töröld meg az orrod és föl a fejed.

Käthe, kifestett kis próbababa, élénk színeket viselt arcán, villogó vöröset, sárgásbarna púderkeveréket, haja, a szeme is természetellenesen csillogó fekete.

— Amellett elhízik fiam, — folytatta a mutter a szabadegyetemet. — Nem küzd többet a kondícióért. Csak egy életet él. A privát, fiam, csak nagyságos asszony lehet... De te még lehetsz szöke, barna, vörös, molett, magas, alacsony, lehetsz kancsal, lehetsz démon és lehetsz... nem, hát... Na, ne búsulj!

Harry Moor, a zenebohóc, zárkózott volt, mint egy szerény családapa. Egyebet nem is tudtak róla, mint hogy vizet iszik étkezéshez. Meglehetősen sokat. Reynold és Harrison, két öregedő artista, a nyugodt életben lassan pocakosodott. Az artisták harmincöt felé öregsznek. A pár nap előtt érkezett magyar trapéz-trió nevelőmestere, Franke sem volt idősebb negyvenháromnál. Ismerte őket a régi időből. Tehetséges számuk volt, de megálltak annál, tovább nem fejlődtek. Annyi volt Franke előtt, mintha meghaltak volna.

Bric és Brac, a két fapofájú angol mereven egymás felé fordult, kényelmesen hátradőlve, székeik két lábán egyensúlyozva kanalaztak. A kínai tűnt fel. Nevét nem tudták. Azt sem, hogy milyen száma van. Az ebédhez mindig elkésve jön. Megjelenik, mosolyog. Gyöngén mosolyog, állandóan mosolyog.

A trióból André a táncosnőket nézte, Trudét, akinek rövid nyakacsokból nyúlt ki a feje és rózsaszínen párázó, feketelakk-

színkeverék és ezüstzománc-mosoly volt az arcán. Fekete szeme fénylett, szemöldöke helyén koromfekete a hosszan lehajló hajszálvonal.

— Kedves ez a kicsi, — mondta szőke társának, Ivánnak André. — Az embernek kedve volna kipróbálni, lecsavarható-e a feje és a háta felé fordítani, hogy akkor is ugyanez a mosoly lesz-e rajta. Az első szerelmed... táncosnő volt, neked is? — kérdezte Ivántól.

— Milánóban.

A táncosnőből egy mosollyal tűnő, könnyű, megfoghatatlanul lila színemlék maradt Ivánban. Lila táncosnő, különös mélyszirmú lila virág. Nyakának meleg bőrén nyugodott egyszer Iván arca.

— Milánóban — szólt át Stolze, aki zügforgalomban mindig tudott valutát szerezni, akinek kellett — a férfiak hosszú giaccát viselnek és rengeteg táncosnő van. Milánó a tehetségtelen artisták városa, minden táncosnő ott kezd — úgy-e csibém? Rengeteg magyar leány van, kevés a tehetséges, onnan indulnak délre.

Az újonnan érkezett artistáknak három napon belül jelentkezniök kell a Direksen-Strassén, a rendőrfőnökségen az artistaigazolvánnyal. Andréék útlevele fölött az udvariasságtól majdnem előkelő lett az ügyeletes tisztviselő.

— Önök, ugyebár... ugyebár — nézte az útlevelüket — ugyebár...

— Magyarok vagyunk.

— Igen, igen. Sok szépet hallottam az önök hazájáról... Köszönöm, uraim. Havonta jelentkezniök kell majd.

Este — zárt határidővel — ismerkedő vacsorát tartottak egy másodrangú szálló nagyon fényesen kivilágított kávéházának különtermében.

A zene rikoltozott az éles fényben, tükrök, palackok, italokkal telt poharak szikráztak vele. Szendvicseket, cigarettákat hordtak körül, jóminőségű pezsgő habzott. A trió a táncosnők között ült, meleg és puha illatokban a púder, parfóm és prémekek között. Iván Miklóst figyelte, a nehéz hallgatású, medveizmű harmadik társat; ez elmélyedve nézte borospoharában a nap harsány lobogását. Mary felemelte poharát.

— Koccintsunk.

— Éljenek az új barátok mind! — kiáltott Stolze, akinek a szeme jókedvvel habzsolta a látványt.

A mutter is ott volt, mosolygott Harry Moorra. Kalapja olyan vad, harci színeket hordott, mint egy dzsungel, kanyargó mérgeškígyókkal, méregzöld levelekkel.

— Mutter, volt már maga szerelmes? — kérdezte Stolze. A mutter távolba nézett. Cigarettejéről elmélázva leverte a hamut.

— Egyszer nagyon. Emlékekkel. És sokszor kicsit. Emlék nélkül. Nevettek. A mutter belemelegedett az emlékekbe.

— Nagy volt a szerelem?

— Dehogy. Iszákos ember volt. Aki iszik, azt nem érdekli a szerelem. Csak szerette tudni, hogy hű voltam hozzá.

A zene sziruposan, álmodón, lassan húzta. A másik teremben táncoltak. Csinos fiúk, mint a francia borotvapenge-reklámok, nőkkel, bizonytalan korúakkal és bizonyos korúakkal. A mutter Harry Moorhoz fordult.

— És maga? — kérdezte.

— Óh, én is. Sokszor. De hogy kitartsak valaki mellett, abban megakadályozott . . .

— A végzet . . . — bölintott megértően a mutter.

— A gondviselés — morogta Harry Moor.

Stolze mellett Videro ült, a nagy behemót brazíliai. Spanyolországból vándorolt ki. Miklós fölfedezett az óraláncán egy kicsinyített aranyérmét.

— Birkózás? — kérdezte. — Hol nyerte?

— San Louisban — felelte gyermekes-büszkén. — Még a háború előtt.

— Tudsz még? — kérdezte Stolze. — Megpróbálnám egyszer veled. Vagy próbáld meg ezzel a magyarral.

— Nagyszerű! — lelkesedtek egyszerre többen is az asztalnál. — Megnézzük!

— A Moabit-negyedben van az iskola. Én oda szoktam járni — mondta Stolze. Stolze, ha ivott, kötözködő volt és élvezetet talált a verekedésben. — Te spanyol vagy. A spanyolok veszedelmes emberek — mondta.

Videro a hazájára gondolt, Barcelonára. Emlékszik az utcákra, ahol egymás mellett élnek az emberek, egyáltalán nem veszedelmesen, hanem melegen, zene szól időnként és egymás kezét fogják, köröket alkotnak legények, leányok, ismerősök, ismeretlenek — nincsenek is ismerősök és ismeretlenek — fogják egymás kezét, táncolnak ritmusra és táncolnak ritmus nélkül, a saját fantáziájuk szerint, nem fontos, ki áll be a körbe. A zene szól, dobok buffognak, csörgők csilingelnek és nincs más semmi, csak ez, ami kitáruló, meleg és közös. S a zene hangjaiból, a dobokból, a csörgőkből kihallatszik az örömkialtás: olé, olé!

— Ti találtátok ki a bikaviadalokat! — mondta Stolze. — Az tetszik nekem. Nincs is más igaz dolog, csak a szenvedély!

Videro maga sűrű volt, lehiggadt, de emlékezett még az arénára, a kirobbanó szenvedélyre emberben, állatban. — A szenvedélyben az a jó — mondta —, hogy az ember nem érez fájdalmat. A szenvedélyben nem szenved sem az ember, sem az állat.

— És a nők! — folytatta Stolze. — Akik miatt ott ölnek! Ott ismeretlen fogalom a hűség, hallja, mutter?

— A hűség . . . — mondta különös hangon André.

Stolze előtt kiömlött a likőröspohár, abrosza ragadós lében színesedett. Vannak emberek, akik a napsütés tisztaságában is behúzódnak önmaguk odvas és sötét barlangjába. Ilyen volt Stolze. Rézgesen morgott, belekötött volna már most Miklósba vagy Videróba. Miklós egyszerre határtalan szomorúsággal, végtelenül magányosnak érezte magát. Fölällt. Hagyták; nem is gondoltak rá, hogy kimegy, nekivág az utcáknak; az estének.

Nyár volt ezen a fülledt és tompa estén, a közelgő éj minden fénye nélkül. A sötétség matt, mint a korom. A körút kávéházai, a tükrös, kivilágított mulatók, a színes neonreklámok és transzparenszek szemelgő korom gyászleple alatt rezegtek. Miklós egyedül volt, végtelen magányosan és most tudta, hogy egyedül volt mindig. Még André és Iván is értik valahogy egymást, még köztük is van valami kapcsolat, de ő, a mindenkinél kevésbé céltudatos, mit tudhatta, hogy ha eltévedt sokszor, mint ilyenkor is, a tanácstalanság őserdejében gazdagabb náluk? Végtelenül magányosan, az éjszakát, a sarat és a szennyet kívánta most, tele volt vágyakkal, a gazdag élet, a nők, a pénz, a művészet felé és nem tudta, hogy vágyaiban milyen gazdag így, a sárhoz tapadva.

Nyár volt és Miklós megállt lobogó, száraz testtel. Félt magáhozérni, mert sajgott belül, mint testével védett eleven seb. Az éjszakából ráhulló korom ragyogni kezdett a fájdalomtól. Parányin állt, végtelen egyedül az óriási bérházak tövében. Megindult, visszafelé, magányának iszapos mézében.

A járda szélén autósor volt, taxisofőrök dohányoztak, káromkodtak. Elhaladt mellettük. Egyik lámpasátorban vadarcú nő állott, mint egy kecskepásztornő, Montenegróban. Szabad kebellet és dereka körül kecskebőrrel kellett elképzelni, férfias vonásokkal, a legvadabb, ősi szerelemre. Amikor Miklós tovább ment, a nő hosszan utána nézett.

Sötét korom-utca. Mintha egy fájdalmas kiáltás lett volna, ami e pillanattal történt, a halálból az élet felé. Mélyebb és tompább lett egyszerre minden; mintha lesurlódott volna, ami benne volt, fény és csillogó vágy és tündérek porszemekben tapadt a házak falához, az utca sarához. Miklós, a robusztus Miklós oly gazdag volt most és oly szegény. Úgy vágyott volna jelre, megváltásra, nőre, barátira, kutyára, emberre, akárkire. A jel nem jött. Nehéz és sűrű az éj. Egészen hozzáhangolódott.

Mire hazaért, már otthon voltak a többiek is. Stolzeék harsány örömmel fogadták, bort vittek haza, még mindig ittak, Fölcsavarták az összes lámpákat, az éjjeli villanyokat is. Vakítón verődött szemébe az éles, meztelen villanyfény. Az egyik angol, aki nem volt velük az este, dühöngött, hogy nem hagyják aludni. Videro tréfásan lefogta, itatták. Az angol megbékült.

— Soká maradtál! — rikoltott Stella Egon, a nyápic filmstatiszta. — Merre csavarogtál? — Stolze trágárságokat kiabált.

— Igyál, magyar! — rikoltott Videro. Borzas volt, nyakendője kibomlott, rákönyökölt súlyos öklére. Miklós a pohár után nyúlt. Videro kezébe adta az üveget. — Franke holnap szólni fog, — gondolta Miklós. — Hát aztán! — Hosszan ivott. A bor fanyar volt és fűszeres szagú. Harry Moor odatántorgott és elérzékenyülten ölelte át vállát. Puha arca kigömbölyödött, mint egy gyereké.

— Igyál, magyar! Én is iszom. Örülök, hogy hazajöttél. Én is hazamennék. Vedd tudomásul, az ember kell, hogy hazamenjen valahová.

Harry Moor ivott és könnyei potyogtak. Most megértették, miért ivott étkezéshez mindig vizet.

Stolze is ivott, egyre ivott, egyre komorabbá vált és egyre kevesebbet beszélt. Ha szóltak hozzá, felszikkázott kénes lánggal, mint amikor gyufaskatulya érdes oldalán húzzák végig a szálát. Videro elveszítette türelmét.

— Ha nem tetszünk, menj a fenébe!

— Fogd be a szád! — ordított Stolze. — Azt csinálók, amit akarok. És ne parancsolgass.

— Csak az illendőségről van szó — kiáltott vissza Videro és az asztalra csapott. Mind ordítottak. — Mi bajod este óta már! — förmedt rá Miklós is.

— Semmi!... Unom a pofátokat! — ordított Stolze feketén. Felugrott. Arca rücskösen, sziklásan és meggyötörten, olyan volt, mint egy megkövesedett káromkodás. Durván megragadta az asztalt, hogy rájukborítsa. Az üvegek hangos csörrenéssel összezördültek. Mind felegyenesedtek. Videro ránehezedett, előrehajolva. Stolze tehetetlen dühében lerántotta az abroszt. Éles, visító cserregéssel zuhantak a poharak, üvegek. A bor sötétvérű tócsában folyt szét a földön. Egymásnak mentek. Harry Moor és Miklós Stolzét igyekeztek lefogni, aki veszélyesebb volt. A filmstatiszta megszeppenve nézte őket, eszébe se jutott, hogy Videro segítségére siessen, aki pedig, tudták mindnyájan, valósággal pártfogolta ezt az élnetlent. Várta, poltron-öszönnel, hogy a két ember véresen egymásnakrohanjon, gyomorrezgéses, hideglelős kíváncsisággal.

Az ajtón erőteljesen kopogtak, aztán felrántották. A mutter jelent meg, virágosrajzú hálóköpenyben, a felriasztott első álomtól bedagadt, petyhüdt arccal, mögötte borzas cselédleány.

— Nem szégyenlik magukat?... Stolze! — rikoltotta.

A dulakodók szétváltak. Harry Moor egészen kicsi lett, mintha ő volna mindennek az okozója. Laposakat pislantott lefelé. A mutter lábán sárga papucs volt, olyan sárga, hogy fönnakadt az ember lélegzete. De Harry Moor tetszéssel szemlélte a mutter meglepően fiatalos bokáját.

— Részegek! — mérte végig őket megvetően a mutter.

Harisnyátlanul és papucsban, köpenyben vagy bundában jelentek meg kócosan és szökén a táncosnók.

— Mi az? Bolondokháza van itt? Nem volt elég nekik este, egész éjjel így ordítózni! — Egyikük hisztérikusan sikoltzott. — Én nem bírom ezt tovább! Ki akarok innen menni. Csak ki, el ebből a házból!

Stolze gyűrötten kifelé indult. Bortól nedves cipője sötét félköröket hagyott a padlón. — Egyszer még szétrugom a pofátokat! — lihegte fojtottan a foga között. Az ajtónál félreálltak. Kitámolygott.

Videro keze reszketett a visszafojtott indulattól. A többiek értetlenül nézték őket. Ami történt, személyes ügyük, úgy látszott. Ez a két ember gyűlölte egymást, mélyen és homályosan, oly nyilvánvaló elemi erővel, mint a vihar a tengert.

A táncosnők, akik kiszállingóztak, hangos csiricsáréval tárgyalták az esetet. Hallatszott, amint a kapu dörrent Stolze után. Franke, hirtelen magárapott szürkeselyem hálóköpenyében, kurta pillantást vetett Miklós utcai ruhájára; de nem szólt egy szót sem.

Fölkapaszkodtak az udvarból vezető csigalépcsőn közös szobájukba. A lépcső mellett, a sötétben, még sötétebb, szennyes tömegben söprűk, lapátok, létra s egy favágó-fejsze. A kanálisból felböfögtek a szörnyek és láthatatlan büzzel lebegtek az udvar fölött.

MINT NYUGTALAN KISÉRTET.

*Már öncsalás se hiteget,
járadt, közömbös idegek
agyamba elnyűtt zenekép
hozzák a lét üzenetét.*

*Szegény veszendő lélek
már csak szememből élek.
Minden levedlett rólam,
mellverés, hetyke szólam.*

*Talán már nem is élek,
csak úgy ténjfergek idefenn,
mint nyugtalan kísértet,
kinek a sír még idegen.*

Réz Gyula.

MAGYAR ZENE — MAGYAR RÁDIÓ.

Irta: Kilián Zoltán.

A rádió napi tizennyolcórás műsorával a zenehallgatás korábban el nem képzelhető méreteket öltött, hiszen a zene a műsornak körülbelül kétharmad-részt teszi. E temérdek zenéhez zenemű kell, a magyar rádióban természetesen elsősorban magyar szerző alkotása. Erről a szükségletről szeretnénk elmondani egyet és mást, ami nem a zenészek magánügye, hanem az egész magyar zenekultúra dolga. Megállapításainkhoz a rádió zenei műsorának állandó, hivatásos megfigyelése adja az anyagot.

A magyar közönség magyar muzsikát akar hallani. Magyar zene alatt nemcsak a magyar jellegű műzenét, meg a népies műdalt, népdalt értik általában a rádióhallgatók, hanem magyar szerzők bármely jellegű alkotásait is. E kibővített értelemben kell tehát magyar műsort adni, mégpedig változatosat, érdekeset, értékeset. Nyíltan megmondhatjuk, hogy ez a feladat igen nehéz. Furcsa és ellentmondónak látszó jelenség, de való, hogy éppen a rádió korszakában, tehát az eddig legnagyobb zeneanyagszükséglet korában születik a legkevesebb magyar zenemű. Lámpával kell keresni az alkotó muzsikust a temérdek végrehajtó muzsikusz között! Van három élő világhírű zeneszerzőnk, de a zenével foglalkozók utánuk jövő nagy magyar serege néhány tiszteletet érdemlő kivételtől eltekintve, inkább csak előadó, végrehajtó egyénekből, semmint termékeny zeneszerzőtehetségekből áll. Pedig soha jobb alkalom nem kínálkozott még magyar zeneszerzőnek világhírvényesülésre, mint éppen napjainkban. Külföldön ugyancsak keresik a magyar zenét, elsősorban a szórakoztató műveket s nem lévén elég anyaguk, idegen szerzők által, utánérzésből írt «magyar» zenével kénytelenek a zenekarok előállni. Itthon nem is sejtik, milyen gombamódra születnek külföldön a «pusztai hangulatok», «budapesti zeneképek», «debreceni jelenetek», «magyar indulók», «magyar foxok»; a «czardas», a csárdásnak ez a lengyel írásmóddal való megjelölése igazán sűrű a műsorokban és csaknem mindig idegen szerző «magyar» művét jelzi. A kevésszámú jó magyar hanglemeznek szintén nagy keletje van a külföldi rádiókban, nem egyhelyt még néprajzi felvételeinknek is. Persze, magyar lemez még arra sincs elég, hogy a magyar rádió műsorában elegendő helyet betöltsön.

Igen nagy a hiány magyar zeneképekben. Érthetetlen, hogy a magyar táj, kivéve az örökké ismétlődő pusztát, mily kevéssé ihlette meg a magyar zeneszerzőket. Nincs tájfestő-zenedarabunk a magyar hegyekről, magyar városokról; alig-alig van a magyar életről szóló, úgynevezett jellemképünk. Ellenben állandóan ismétlődő jelenség, hogy még az annyira kevés magyar zeneszerző legtöbbje is fellengzős idegen címet ad művének; úgy kerülük a jóízű, magyaros címet ezek, mint az ördög a tömjént. A rádió műsorában minden zenemű címét természetesen magyarul igyekszünk megadni, mert az idegen nyelven nem értő hallgatóhoz csak így lehet közelebb vinni az alkotást. A magyar művek több mint felének idegen a címe s a szerzők ehhez valami furcsa szenvedésből makacsul ragaszkodnak. Azt hiszik talán, hogy külföldön így jobban kapnak műveiken. Tévednek. A magyar jellegű, magyar című szerzemények a kapósak. Nem ártana, ha a zeneművészeti főiskola zeneszerzési szakán erre is kiterjedne a figyelem.

Zenei alkotások megszületését persze erőltetni nem lehet. Serkenteni azonban szabad, sőt kell is azokat, akik elfogadható és előadható műveket teremtenek, különben megáll a magyar műveltség e szép területén a fejlődés. Nem elég néhány csúcsertékben gyönyörködni. Közepes, mindennapi használatú zenére éppoly, sőt talán még nagyobb szükség van, mint díszművekre. A németek és olaszok nagy gondot fordítanak a kiszenekarokra írt új szórakoztató zenére. Ez az alkotásfajta, mely a nehéz meg a könnyű zene között áll és a nagy néptömegek zenei nevelését, nemesebb zenei kielégülését igen jól szolgálná, nálunk alig mozdul előbbre; néhány dicséretes kivételtől eltekintve, a termés úgyszólván semmi. Könnyű zenében szintén gyenge az eredmény; még legjobb és legmutatósbab a szinkópás magyar nóták mai tánczenére való feldolgozásában, ezek a magyar motívumokra teremtett foxok az egész világon elterjedtek. A csárdás mindössze százestendős multra tekinthet vissza, 1842-ben tűnt fel és ma bizony már csak mesterséges lélekzettel tartható fenn, legjobb csárdásaink közül nem egy alakult át csárdás-foxbba, hogy így a nemzeti érzés is, meg a korszerű táncigény is megkaphassa a magáét. Ez a magyaros tánczene figyelmet érdemlő jelenség annál inkább is, mert legtehetségesebb szerzői nem is mindig zsidók.

A komoly magyar muzsikában mutatkozik aránylag a legbővebb mai termés, zeneszerzőinknek ez a legkedveltebb célkitűzésük. Itt a zsidók szerepelnek élen s be kell vallanunk, értékes művekkel is. Nehéz olyan magyar komoly zenei műsorokat összeállítani, melyekbe ne kerülnének bele valamely művészi szempontból odaillő zsidó szerzők; műveik magyarossága ugyanis kétségtelen, színvonaluk ellen sem emelhető tárgyilagos kifogás. Újabban szerencsére már nemzsidó szerzők is egyre jobban érdeklődnek magyar témák iránt és így remélhetjük, hogy egy-egy ünnepi magyar műsorhét, például a Szent István-hét műsorösszeállító karnagyai mai magyar komoly zenét is előadhatnak kielégítő bőségben, keresztény szerzőkkel.

Sokat panaszkodnak magyar anyag hiánya miatt a szólisták is, bár aránylag még számukra akad a multból magyar mű legbővebben. A világ hegedűirodalma kicsiny, de ebben Hubay szerzeményei révén igen előkelő helyünk van, zongoradarabok dolgában is elég jól áll a magyar zeneírás. Általában világtapasztalatként mondhatjuk, hogy a zongoradarab meg a dal a szenezerzés kezdőfoka, apró lélekzetű szerzők rendszerint nem is jutnak tovább. Fúvós-szerzemények dolgában nehéz a magyar műsorösszeállítók helyzete nagyon, még indulónk sincs elegendő számmal, nemhogy fúvós kamarazenemű vagy szólistának való alkotás lenne. Egészen különleges a helyzete a hárfásnak; hárfaművet írni igen nehéz, legjobban a francia zeneszerzők értenek hozzá s a műsorok világszerte az ő műveikből alakulnak. Orgonaművünk is igen-igen kevés van, orgonistáink pár darabban «válogathatnak» csupán; teljesen hiányzik a nyugaton úgy kedvelt könnyű orgonairodalom, talán azért is, hogy a magyar közönség ezt az orgonajátékfajtát nem kedveli annyira, mint az angol vagy amerikai, vagy akárcsak a német is.

A magyar rádióban elsősorban és a lehetőség határáig magyar műveket kell előadni, ez a nemzeti élet elemi parancsa. Magyar zeneirodalmunk azonban, mint elmondottuk, új termékeivel mélyen a szükségletek alatt marad. Nem maradt más hátra, mint a régebbi termékek előkeresése. Minden nemzet ezt teszi rádiójában, még az újat sokkal szaporábban termő német és olasz is. E feltáró és mai zenei nyelvre átdolgozó munka serényen folyik a magyar rádióban, az eddig bemutatott művek közül soknak volt meg-

lepő, igaz elragadtatásból fakadó sikere, soknak az előadása viszont igazolta az elfeledést. Mindegy. Zeneirodalmunk kicsinysége ránkparancsolja siker-telenség esetén is a további feltáró munkát.

Fiatal zeneszerzőink alkotó erejét a filmzene és általában a keretzene köti le. Sajnos, ebből a muzsikából maradandó műsorszámok ritkán kerülnek ki, legtöbb ilyen zenemű elmúlik a filmmel magával. A magyar filmek inkább aláfestésnek használják csak a zenét, filmoperett, filmopera nálunk nem készül. Itt-ott betétként szerepel egy-egy dal- vagy tánczeneszmű; meg a népszínművekből írt filmekben dalolnak-muzsikálnak. Az ilyen szerény filmfeladatok jelentik a zeneszerzők kereseti lehetőségeinek csúcspontját. Elmélyedő, igazi nagyzene költésére az anyagi és igen sokszor az erkölcsi sikertelenség kilátásai miatt nem nagyon vállalkoznak. A zenei fórum igen kevés a mi kis országunkban, a kevés fórum téves ítéletét lehetetlen megfellebbezni; akinek magyar tárgyú operáját például az Operaház elutasítja, esztendőik lelkes alkotómunkáját hasztalan végezte. Így van a nagyzenekari művekkel is. Azzal érvelhet e megállapítások ellen valaki, hogy éppen az új magyar zenealkotások csekély száma miatt minden művészi intézmény kapva-kap a jelentkező műveken. Ez részben igaz, de mindenki, aki az alkotó művészetben tevékenykedik, saját tapasztalatából tudja, hogy az egyik helyen használhatatlannak minősített műve másutt elfogadva ki-robbanó sikerrel járt; az intézmények tagadó ítéletében az alkotóember nem nyugodhatik meg még teljes személyi és művészi tárgyilagosság esetében sem. Éppen a zenetörténet van tele a fellebbezés szükségességének kiáltó példáival, remekművek bukdácsolnak seregestől a jóhiszemű megnem-értők kezén mindig. A magyar zeneszerző nem tud hová fordulni, ha egyszer visszakap valamit; inkább nem ír, ami a nemzeti kultúra vékonyságára és szegényességére vezet.

Az is nagy baj, hogy az előadóművészek nem mindegyike hisz a magyar művek értékében és hatásosságában. Kivált a hangszeres zene szólistái szeretik a lassanként megszokottá, sőt megunttá váló híres idegen számokat. A rádióhoz benyújtott műsorok zeneirodalmi anyagának csak felszínes kezeléséről bizonykodnak; csillogó hatásra termelt műveket ismételten makacsul s az ütközések száma ilyenformán elég nagy volna minden műsorhéten, ha a rádió zenei osztálya nem egyeztetné a beadott műsorokat. A rádió előtti korszakban, midőn a szólisták számára írt művek csak a hangversenyteremben hangzottak el, ez a szűk területen való válogatás nem volt olyan «fűlbetűnő», mint a szinte folytonosan és az elgondolható legnagyobb nyilvánosság előtt szóló rádióműsorban. A rádió régi zenekari műveket feltáró munkája mellett tehát szükség van a szólisták multbeteiktetésére is, ha nem akarják, hogy műsoruk agyonúnt legyen. A korábbi magyar műveket kell felkutatniok és előadniok, még akkor is elengedhetetlen nemzeti feladat ez, ha a mult magyar művei egyszerűbbek és a hangszer- vagy énektudás bemutatására nem is adnak olyan kitűnő alkalmat, mint az idegen szerzők közismert és untig adott művei.

A Felvidék visszaserzésének mozgalmi minden magyar zenei alkotást az érdeklődés előterébe juttattak. Most derült ki, mekkora szükség van nemzetünk multjának, országunk tájainak, a magyar nép hősi és nemes életjelenségeinek zenei feldolgozására. A hiány gyakran szinte égetőnek mutatkozott, zeneszerzőinken múlik, hogy többé ne legyen így.

ERDÉLYI VÁNDORLÁS.

(NAGYAPÁM EMLÉKIRATAIBÓL.)

Közl: *Bisztray Gyula.*

ERDÉLY azon többi részeinek és nevezetességeinek megszemlélésére, amelyek házitanítóm, Mohai tavalyi útiterve szerint egy második körutazást tettek szükségessé, 1835 július vége felé indultunk.

Mult nyáron Szebennek, most Brassónak vettük útunkat. Az útbaeső Feketehalom községében, illetőleg az a felett emelkedő hegy tövében megtekintettük a német lovagrend által a XIII. században épített Feketevárnak még látható romjait. Estére érkezünk Brassóba s a «*Korona*» című vendéglőben szálltunk meg. A városnak gyönyörű fekvése van. A havas tövében, egy hegykatlanban terül el, melyből csak két kijárás nyílik. A felette emelkedő Czenk tetejéről nagyszerű panoráma tárul a Barcaságra és Székelyföldre. Nevezetességei között első helyen áll a Zsigmond király idejében kockakövekből épült, gótízlésű nagytemplom; másképpen fekete-templomnak is hívják, mert az 1689-i nagy égés alkalmával falai megfeketedtek. Brassó templomai között kitűnik még az olasz ízlésben épült róm. kat. és a bolgárszegi külvárosban lévő görögkeleti Szent Miklós-templom, továbbá az Ó-Brassó külváros végén gót ízlésben épült Szent Bertalan-egyház. A világi épületek között említést érdemel a toronnyal díszített tanácsház, a nagyter közepén. Megtekintettük a lutheránus gimnáziumot és a Honterus-könyvtárt is; a katolikusoknak még csak algimnáziuma működött. Brassó akkor Erdély legnagyobb és első kereskedővárosa volt, figyelemreméltó árucarnokkal. Különösen feltűnt nekünk, hogy a pénzváltók nem üzlethelyiségben, hanem a piacon felállított asztalaik mellett ülve eszközlik a pénzváltást.

Brassóból kellemes kirándulást tettünk a környékben Rozsnyóra, melynek hegyen épült, ma is ép várát a helység lakói sonka- és szalonna-raktárnak használják. Tovább dél felé haladva, elértük Töröcsvárát, ez egykor nevezetes végerődöt, melyet II. Rákóczi György a hozzátartozó nagy uradalommal együtt 1651-ben számos kötelezettséggel Brassó városának adományozott. Brassó városa — kötelezettségének megfelelően — mindig magyar nemzetiségű várnagyot nevezett ki Töröcsvára; de minthogy a passarovici béke után, 1718 óta ellenséges beütés nem történt, a várnagnak mi teendője sem volt többé, azért hogy a fizetést ingyen ne húzza és őrsege is legyen: a törösvári várnagy egyúttal Brassó városának erdésze is volt s az őrseget a keze alatt lévő fegyveres erdővéd-személyzet képezte. Törösváron fővámhivatal és vesztegintézet is van, mert itt vezet egy hegy-szoroson át az út Oláhországba.

Visszamenet átrándultunk a közel Zernestre, hol annyi honfi vérzett el az 1690-ben vívott csatában, a fővezérrel, Teleki Mihállyal együtt; mutatták az emlékére emelt kápolna romjait. Másnap a Hétfalukba rándultunk. A Hétfaluk a következő községek: Bácsfalu, Türkös, Csernátfalu, Hosszúfalu, Tatrang, Pürkerec és Zajzon. Lakói magyar-csángók és oláhok; igen szép fajta nép, melynek festői öltözete innepies szint kölcsönöz.

Prázmáron keresztül Köpetznél Háromszéken voltunk. Háromszék éjszakkélet, kelet és dél felől hegyekkel van körülvéve. De e hegyek között Erdély legtágosabb rónája terül el. A természet ajándékaival bőven el van látva, csak nagy csapása a Nemere nevű szél, mely néha hetekig tart s embert, állatot, sőt házakat is elseper. Sepsiszent-György Háromszék főhelye, székhelye akkor a székely huszár határhozred parancsnokságának is. Piacán a törzstiszti és irodai épületeken kívül a megyeháza és néhány csinos magánépület emelkedik. A réformált templom a város melletti magaslaton épült várkastélyban van, melyben valaha a pálosok zárdája és temploma állott. A róm. kat. templom a piac közepén oly igénytelenül néz ki, mint egy kis falusi templom. Sepsiszent-Györgyről kirándulást tettünk Előpatakra, amely szép völgyben fekszik; híres ásványvízforrásai és fürdői nyáron által sok vendéget vonzanak ide. A vendégek egy része oláhországi bojárok. Nagyban folyt a házsárd-játék. Estére visszamentünk Szent-Györgyre, hol egy magyar vándorszíntársulat egy nagy színben előadásokat tartott. Ma estére éppen «Báthori Erzsébet» szomorújáték került a színpadra. Mi is elmentünk a hajmeresztő sensatiós jelenetekkel túlhalmozott előadásra. Soha el nem felejttem a hatás gerjesztésre törekvő borzasztó jelenetek kifogyhatlan sorozatát, melyek minden gyöngédebb ízlést és esztetikai tekintetet mellőzve, a kivégzéseket, kínzásokat, az áldozatok haláltusáit szemmel láthatólag ábrázolták s a darab végén a tömlőcben meghalt Erzsébetet a közönség láttára egy ravatalra helyezték. Mindezek reánk nagyon kellemetlenül hatottak.

Másnap, ebéd idejére Kovásznára érkeztünk. Itt van azon nevezetes Pokolsár nevű kénköves forrás, mely némelykor nagy földalatti dörgéssel forr, de hathatós gyógyereje lévén, még távolról is sokan jönnek ide magukat orvosoltatni. Zabolán megtekintettük az eredeti ízlésben épült gróf Mikó-féle kastélyt, melyben gróf Mikó Imre történetíró, később Erdély kormányzója és miniszter, 1805-ben született.

Szentkatolnán át estére Kézdivásárhelyre érkeztünk és egy nagyon primitív vendégfogadóba szállottunk. E városnak külbirtoka nincsen, mert az Uporok (most Aporok) torjai határára épült. Ez oka annak is, hogy némely utcákban lévő házaknak udvara sincsen. Lakói legnagyobb része kereskedést folytat és iparral foglalkozik, melynek cikkeivel Moldova és Oláhország felé élénk kereskedést

üz. Kézdivásárhely a II. székely gyalog határőrezred parancsnok-ságának székhelye; 1811-ben nagyszerű hadapródiskolája épült.

A várostól csak egy kis patak által elválasztva fekszik Kanta község, mely Felsőfehér megyéhez tartozik. Nevét következőképpen nyerte: A torjai földesurak, az Uporok, kik a vásári regale tulajdonosai voltak, itt tartották az országos vásárt, melyre nemcsak a háromszéki, hanem a csík- és udvarhely-széki kereskedők és marhás-gazdák is nagy számmal gyűltek össze. Egy hétig is eltartván a vásár, a vallásos érzelmű székelyek deszkából kápolnát építettek s az altorjai plébános útján a püspöki helynökhöz folyamodtak a kápolna beszentelése iránt, mely célra 1697-ben kerületi esperes bizatott meg. A hívek a kápolna mellett egy állandó kántort tartottak, kinek nevéől az odatelepedett község Kanta nevet nyert. Később, 1713-ban a minoritaszerzet díszes templomot és kolostort épített ide, azután gimnáziumot és seminariumot alapított, mely ma is virágzik. Kanta jelenleg Kézdivásárhellyel van egyesítve. A vándorszínészek ide is megérkeztek, ismét elmentünk tehát előadásukat megnézni. «Hunyadi László» szomorúdarabot adták. Megszokott modorukhoz híven Cilleit a közönség előtt gyilkolták le; Hunyadi László kivégeztetése akként ábrázoltatott, hogy a bakó Hunyadi fejét egy mellvéd háta mögött pallossal leütötte és ekkor egy álarc a mellvéd oldalán fekete posztóval eltakart mélységbe siklott le, a mellvéd oldalát vérrel pirosra festvén. És ezzel a függöny is lehullott. Sokan meg is tapsolták ezen jelenetet.

Torján megnéztük a hegyet, melyen a pogány székelyek a Hadúrnak áldoztak. Az ott épült pogány várnak alig látszanak romjai. Kézdiszentléleken újabb templom áll azon régi imola helyén, melyet Apor Kata, Sándor moldovai fejedelem első neje alapított 1414-ben. Innen kirándulást tettünk a kénkő-barlangjáról híres, úgynevezett Büdöshegy megtekintésére.

Bikszádon át, hol a gróf Mikes-családnak üveggyára volt, Csík-székbe léptünk. Csík gyönyörű vadregényes kettős fennsíkot képez, melyet egyfelől a gyergyói, másfelől a csíki havasok szegélyeznek. Ez Erdélynek legzordabb tájéka. Lakossága tiszta magyar, vagyis székely és kevés kivétellel katolikus vallású. Túlnépesedése miatt innen gyakori a kivándorlás, különösen a szomszéd Moldovába. Tusnád-fürdő egy szép völgyben fekszik, fenyvesekkel borított hegyek között. Ezek egyike a Csomalhegy, melynek krátérszerű medencéjében, 2970 láb magasságban az 1000 ölnyi kerületű Szent Anna-tóhoz juthatni. A tó melletti fakápolnában évenként, Szent Anna napján búcsúünnep szokott tartatni.

Zsögödön egy közel rokonunkhoz, Mikó Antalhoz hajtattunk, mert anyám meghagyta, hogy csíki utunkban szóljunk be hozzájuk. Mikóék nagyon szívesen fogadtak bennünket. Másnap átkocsiztunk Csíkszeredára, hol megtekintettük a régi Mikóvárat, melyet Antal bátyámnak egy őse, Mikó Petur építtetett, ki a szomszéd Moldovában

lakó tatárokkal és besenyőkkel betört rabló csángókat 1063-ban kiűzte és Csíknak védelméül a róla nevezett várnak alapját rakta. A várban jelenleg csász. kir. katonai őrség van elhelyezve. Csik-Tapolcán meglátogattuk Mikó Antal rokonságát: Lázár Antalékat és az öreg Sándor Ferencet, az egykori insurgenst, kinek elei rabonbánok voltak s ma is Mikóékkal együtt a legelső székely családok közé tartoznak. Majd Csiksomlyóra kocsiztunk át, hol a zárdafőnök bennünket ebédre ott marasztott. Szent Ferenc-rendjének Erdélyben itt van legnagyobb temploma és kolostora. A Csiki Krónika szerint Szent István emelte e helyen az első templomot Szűz Mária tiszteletére, midőn az ellene fellázadt háromszéki rabonbán Upor fiait leverve, tovább jött éjszak felé. Később, midőn már egész Csík a kereszténységre tért, egy nagyobb templom épült az említett imola helyére. 1661-ben azonban rakoncátlan török csorda rohanta meg a kolostort; kirabolta, felgyújtotta, szerzeteseit legyilkolta s a templom is a lángok martaléka lett. Azután Udvarhely- és Három-székről újból szerzetesek telepedtek ide, akik egy új templomot és kolostort építettek, most már beljebb a határszéli havasoktól. De ez a második templom és kolostor is elpusztult a háborús időkben. Ennek a helyére épült a jelenlegi kéttornyú, nagy és díszes templom a boldogságos Szűz Mária tiszteletére, kinek remekül faragott szobra a főoltáron díszlik. Az utolsó török-tatár berohanás alkalmával egy tatár súlyos csapást mért kardjával a szobor arcára. A vágás nekem is feltűnt. Mondják, hogy mivel annak látása sokakat elrémít, egy ahhoz értő szobrász nemsokára helyreállítja a képet. A templom belsejében még ottlétünkör is dolgoztak. Ez a templom a leglátogatottabb búcsújáróhely Erdélyben, hol minden évben, pünköszt első napjára, hosszú körmenetekben, külön zászlóik alatt, nagyszokaságú hívek szoktak megjelenni Udvarhely- és Három-szék, valamint Gyergyó és Kászon fiúszékek községeiből. A templom mellé épült kolostor is nagy és tágas épület. Ezen convent szerzeteseiből telik ki a gondozásuk alatt álló főgimnázium és fő-tanítóképezde tanári kara, úgyszintén az ahhoz tartozó seminarium felügyelősége is. A műveltség és erkölcsösség terjesztésére a kolostornak saját nyomdája van.

Mikó Antal ezután elvezetett bennünket Csik-Szent-Tamára, apósához, Sándor Mihály főtiszthez, kinek felesége gróf Kálnoki Anna. Onnan, ebéd után Csik-Szent-Domokosra hajtottunk az ottani híres rézbányák meg szemlélésére. Egyáltalyában Mikó Antal bátyám irántunk tanusított páratlan szívességében és szolgálatkészségében kifogyhatlan volt. Később, midőn már Csik-megye főispánja volt, egy úri társaságban, melyben többek között Haynald Lajos erdélyi püspök is jelen volt, udvariasságát nagy elismeréssel hallottam másoktól is emlegetni. Haynald püspök azon kérdést veté fel az uraknak, hogy Erdélyben ki a legudvariásabb ember? Erre némelyek egyet, mások mást neveztek meg. Mire Haynald kijelenté, hogy a legudvaria-

sabb ember Mikó Antal, a főispán; mert olyan csak tőle telhetett ki, hogy midőn egy keskeny úton egy úrfogatot lát vele szembe jőni, reá kiált a kocsisára: — Térj ki, Jancsi, balra! De az út oly keskeny volt, hogy a kocsija dőlni kezdett, ő pedig dülő félben is kalapját levéve szóla: — Alázatos szolgálja méltóságodnak! Jancsi, fel ne dönts! Szerencsés utat!

Másnap tovább utaztunk Gyergyó felé. Gyergyó-Alfaluban egy másik rokonunknál, Balló Mihály, Gyergyó-alszék királybírójánál szálltunk meg. Valódi magyar őszinte szívességgel fogadott. Az öreg Balló nagyon buzgó, de conservatív érzelmű hazafi volt. Erősen ocsárolta a Wesselényiek által megindított mozgalmat, mely a hazát előbb-utóbb még nagy veszélybe fogja dönteni. Azon időben a politikai viszonyok fölötti vitatkozást, ha két magyar együtt volt, nem lehetett kikerülni.

A másnapot Gyergyó-Szent-Miklóson töltöttük. Jómódú lakosainak nagyrésze elmagyarosodott örmények, kik a török üldözések elől előbb, 1649-ben Moldovába, onnan pedig 1672-ben Erdélybe települtek.

A Görgény-patak mentén leereszkedve útba ejtettük a hajdan nagy szerepet játszott Görgény várát, melynek ma már romjai is alig látszanak, mert Rabutin a Rákóczi-forradalom idején, 1708-ban földig lerontatta. Görgény-Szent-Imrén megnéztük a kir. kincstári uradalom kastélyát, mely jelenleg a báró Bornemissza-család inscriptionalis birtokában van. (A kastély s az ahhoz tartozó nagyterjedelmű erdők később Rudolf trónörökös őszi vadász-pagonyává rendeztetek be.) Estére Szász-Régenbe, egy nagyon csinos kereskedővárosba érkezünk, melynek polgárai élénk tutajkereskedést űznek az itt már hajózható Maroson, lefelé Lippáig és Szegedig. A tekei hegy tetején leszálltunk a kocsiról, hogy gyönyörködhessünk a szemeink előtt messze elterülő panorámán.

Beszterce volt a következő nagyobb állomásunk. Meglepett szép, egyenes utcáival, az azokat szegélyező emeletes házaival, gót ízlésű nagy templomával, oszlopokon nyugvó áruccsarnokával és kies fekvésével. A város valaha élénk kereskedést folytatott a szomszéd Bukovinával és Gácsországgal; egykori jóléte emlékeit ma is őri.

Éjszak felé folytatva útunkat, Ó-Radnára érkeztünk. A tatárdulás előtt virágzó város volt, a mai város a réginek romjain fekszik. Roppant határában arany-, ezüst- és ólombányák ma is nagy sikerrel műveltetnek. Savanyúvíz-forrását a nyári évadon sok vendég látogatja; különösen a kolozsváriak kedvenc fürdő-nyaralóhelye. A közeli Oláhszentgyörgy község borvizes fürdőjéről híres. Estére érkeztünk Naszódra, a II. oláh határőrezred parancsnokságának, valamint az erdélyi görög-egyesült püspöki megye egyik püspöki helynökének székhelyére. Innen Entradámmra hajtottunk, mely község arról nevezetes, hogy lakosai többnyire zsidók, úgy, hogy a községi bíró, jegyző és esküdtek is közülök telnek ki.

Nemegyén és Szeszármán keresztül Bethlenbe érkeztünk, a bethleni gróf Bethlenek ősi fészkébe, ahol az éjszakát töltöttük. A gróf Bethlen-családnak itt három díszes kastélya van, szép parkoktól környezve, melyekben fontos családi gyűjtemények őriztetnek. Ide jegyzem, hogy az Árokalján lakó néhai idősb gróf Bethlen Sándortól egy izben családi évkönyvük egy érdekes feljegyzését hallottam. Midőn Ferenc császár és király 1817-ben Erdélyben utazott, Kolozsvárt a gróf Bánffy-palotában volt szállva s annak nagytermében fogadta az erdélyi arisztokrácia tagjait. Ezek között a gróf Bethlenek annyian voltak, hogy a terem nagyobb részét ők foglalták el. A gubernátor gróf Bánffy György mutatta be őket s midőn bemutatásuknak vége-hossza nem volt, őfelsége az ő tréfás modorában így szóla: — Úgy látom, Erdélyben nem három, hanem négy nemzet van és ezek egyike a gróf Bethlenek.

Másnap délután Désen voltunk. Dés úgynevezett nemes város, mint Torda és Nagyenyed. Megtekintettük nevezetesebb épületeit, templomait, a fiskális curiát, mely akkor a gróf Hallerek inscriptio-nalis birtokában volt, továbbá a régi hunn-tornyot, mely a város feletti magaslaton a magyaroknak Erdélybe jövele emlékére épült s melyen 1578-ból való latin felirat volt olvasható. Désaknán a nagyszerű sóaknákat kerestük fel, Kendilónán a gróf Teleki-féle kastélyt szemléltük meg gyönyörű udvari kertjével, másnap Egeresen a báró Szentkeresztiek kastélyát, mely az egykori bencés apátság romjain épült; az egyházi javak saecularisatiója folytán fejedelmi birtok lett és később magányosoknak adományoztatott. Még azon nap estvére Gyaluba érkeztünk, hol a kies fekvésű gróf Eszterházi-féle kastély vonta magára figyelmünket.

Innen átmentünk az úgynevezett Torda-hasadékhöz. Nagyszerű hegyszakadék; egészen függőleges falai között a rajta átzúgó peterdi patakon kívül csak egy nagyon keskeny szekérút fér el. A vadregényes sziklahegyek között fekvő Torockón áthaladva, a bányavárosok környékére siettünk. Legelőször Offenbánya esett útunkba, mely gazdag arany-, ezüst- és ólom-bányáiról híres. Verespatakon megtekintettük a rómaiak által felhagyott régi aranybánya tanyáját, mely egy felyül-ről világított, óriási barlangnak tűnik fel; az oláhok római várnak — Csetate — nevezik. Abrudbánya nagyon csinosan épült, virágzó város volt. A piacsoron többnyire emeletes házakat lehetett látni s a jólét minden nyomon meglátszott rajta. Itt van az erdélyi arany-mívelés központja; az itteni, valamint a topánfalvi, zalatnai és verespataki bányák az osztrák-magyar aranytermelésnek 55 százalékát szolgáltatják. Innen kis kirándulást tettünk a Detonáthoz; ez egy természet-alkotta várat képező bazalt szikla, mely oldalról tekintve óriási orgonához hasonlít. Majd Zalatnára rándultunk át, melynek főnevezetességét gazdag arany- és ezüst-bányái képezik. Zalatna volt akkor a széke a kir. kincstári uradalmi igazgatóságának, továbbá

az országos bányatörvényszéknek és bányanagyi hivatalnak. Nem mulaszthattuk el a nagyszerű ércolvasztó kemencéket megtekinteni. Ezek úgy néztek ki, mint valami nagy templomok. Fenn, magasán az egész csarnokot körülfutó vasrácsozatú erkély látható s az épület háttérén emelkedik a magasra felnyúló olvasztókemence, melyből több csatornaszerű kivezető nyíláson a megolvasztott ércek külön medencékbe folynak. Megnéztük a bányaművelethez tartozó hámorókat, műhelyeket, különböző gépeket és zúzdákat is. Azon időben az aranyat és ezüstet Gyulafehérvárra szállították a várban épült pénzverőházba, melynek működése a forradalom után be lett szüntetve s azóta az egész erdélyi arany- és ezüst-termény a körmöcbányai pénzverdébe szállítatik. Innen útunk Nagy-Ágon át, hol szintén nagyszerű arany- és ezüstművek műveltetnek, Algyógy felé vezetett, melynek meleg fürdőit sok vendég látogatja. Közöttük számos ismerőst találtunk.

Dévára érkezvén, felmentünk a várba, mely a város felett emelkedő meredek hegyen fekszik. Továbbhaladva, megálltunk Batizon is, az ottani, akkor jó hírnek örvendő porcellángyárat megtekintendők. Kimondhatatlanul jól esett egy ilyen gyárat találni, mely a hazai műipar fellendülését tanusította, de ez is vagy tíz év múlva megbukott.

Vajda-Hunyad következett. A vár a város nyugati részén, meredek mészsíklán emelkedik. A Zalasd vizén tátongó mélység fölött, felvonóhidon értünk be a remek alkotású lovagvárba, melynek épületei és tornyai javításra várnak, mert az idő nyomai erősen meglátszanak azokon. Megtekintettük továbbá a ferenciek nagy zárdáját és templomát, valamint a reformált templomot, melyet a gróf Bethlenek kegyelete emelt.

Innen Hátszegre vettük útunkat. Demsuson Longinus római vezér sírboltjához vitettük magunkat, aki 106. évben Kr. u. itt végezte földi pályáját. Emlékére a rómaiak mausoleumot emeltek, mely ma görög-egyesült templomnak használtatik, de a régi mausoleumnak alakja többé ki nem vehető. Egy tisztességes oláh családnál kaptunk éjjeli szállást és lovaink számára istállót. Korán reggel indultunk tovább és még jókor megérkeztünk Várhelyre. Várhely és Vetzél hunyadmegyei faluk között, a gyönyörű hátszegi völgyben feküdt egykor Sarmisegethusa, a régi Dácia fővárosa, melyet a rómaiak Traianus nevével Ulpia Trajana névvel jeleztek. A rómaiak a meghódított fővárost nagyszerűleg átalakították: pompás templomokkal, diadalívvel, amphitheatrumokkal, colosseumokkal, kertekkel, vízvezetékekkel, fürdőkkel és a római hatalom egyéb műveivel díszítették fel. Ma pedig egy falu és a nagyravágyás sírja... A harmincas években, amikor utazásunk is esik, e helyen ásatásokat eszközöltek; kőtáblák, faragványok, domborművek kerültek napvilágra. De nekünk is mutattak római mozaikokat, elmosódott feliratokat, megcsontított

régi szobrokat, oszlopfelvezeteket és egy római oltárt . . . Hány különféle nép lakott hajdan ezen a területen, melyeknek ma nyoma sem látszik! És kik fognak majd egykor utánunk jönni? . . .

Estére Szászvárosra hajtottunk. A kolostorba menvén egy ismerős szerzeteshez, a házfőnök vacsorára ott marasztott és vacsora után még sokáig mulattunk együtt. Kudsiron a vastermékek kidolgozására szolgáló nagyszerű kohókat és nagyértékű gépeket tekintettük meg. Alkenyér határán a Kenyérmezőre értünk, Kinizsi és Báthori István 1479-i fényes győzelmének színterére. Romjaiban még láthattuk a kápolnát, melyet a győzelem emlékére Báthori István emeltetett.

Alvincen megnéztük a régi Martinuzzi-féle kastélyt, mely most a gyulafehérvári püspöki káptalan tulajdona. A kastély felügyelője megmutatta a kápolnát és azon szobát, melyben a barát 1551-ben meggyilkoltatott. A falon bizonyos foltokat is mutatott, melyek Martinuzzi odafreccsent vérének nyomai lennének. Több szobák éppen azon állapotban voltak láthatók, mint Fráter György idejében, sőt a festés és bútordarabok is azon időkre emlékeztettek. Végül felkerestük a Kapisztráni Szent Jánosról nevezett zárdát, hol bennünket szívesen láttak és éjszakára elszállásoltak.

Innen Szászsebesen, Szerdahelyen, Nagy-Apoldon, Keresztényszigeten és Nagyszebenén át útunk haza vezetett.

SZÖRNYŰSÉG VOLT...

Irta: Francis Jammes.

*Szegény kis borjú, milyen szörnyűség volt:
Vágóhídra vonszolták s toporzékolt.*

*Próbálta nyalni pillantgatva esdőt,
A szomorú kisváros sűrű falán az esőt.*

*Mily szelíd képe is volt, Istenem,
Akár az úton, hol maggal terem.*

*Én Istenem, oly nagy a te jószágod,
Mondd, hogy nekünk ezt a bűnt megbocsátod.*

*S majd fenn, ölen az Arany Mennysországnak
Soha kedves, kis borjút le nem vágják.*

*Sőt ott mi mindnyájan jobbak leszünk
S kis szarvára virágokat teszünk.*

*Ó, Uram, nézz e kis borjúra és
Tedd, ne fájjon nagyon, ha belé döf a kés.*

Kállay Miklós fordítása.

A MAI MAGYAR KRITIKÁRÓL.

Irta: *Kállay Miklós.*

NINCS NEHEZEBB és egyben paradoxabb mesterség a kritikánál. Mesterség, mert meg lehet, sőt nagyon is meg kell tanulni. A tudatlan kritikusnál csak egy rettenetesebb van, a tudálékos. És mégis művészet, mert ha a kritikus nem művész maga is, siralmasan alatta marad a művésznek, akit kritizálni akar, akivel tehát legalább is egyenrangúnak kell mutatkoznia.

A kritikus közvetítő a mű és a közönség között. De egyben esetleg elriasztója is a közönségnek a műtől, ha bírálata lesújtó róla. Pedig a kritikusknak kötelessége a bírálat is. Ítéletet kell mondania, javítania, sarkalnia, ösztönöznie, tisztogatnia is kell, hogy egyik legfőbb hivatását, az irodalom színvonalának megtartását mennél jobban teljesíthesse. Abban a törekvésében, hogy az irodalmi műveket a közönség felé teljesebb megvilágításba helyezze, vele megértesse, sőt megszerettesse, mindig annak az elvnek kell vezérelnie, hogy a közönséget igyekezzék a magasabb színvonalhoz fölemelni, s nem megfordítva, a színvonalat a közönség felé leszállítani. Sajnos, ennek igen gyakran éppen az ellenkezője történik. A mai magyar irodalmi kritikának olyan elemi hibái, olyan sarkalatos gyöngeségei vannak, hogy szinte félve bár és nagy szomorúsággal, de meg kell kockáztatni azt a megállapítást, hogy nincs is igazában irodalmi kritikánk.

Vannak felkészült, alapos képzettségű kritikusaink is. Vagy még helyesebben, egyes rátermett kritikusaink írnak olykor komoly, a művek lényegébe hatoló, megértő és másokat is megvilágosító kritikát, olyan kritikát, amely méltó a műhöz, vagy méltó a kritikus fenkölt hivatásához, de olyan szilárd alapokon nyugvó egyetemes kritikai szellem, amely biztos irányt szabna írói ízlés és közönségérdeklődés helyes és megnyugtató egysúlyának, amelyet az alkotó művész a művet kiérlelő küzdelmei, belső viaskodásai után mint önmagának is tanulságos ítéletet elfogadhatna s amelyre az irodalom iránt érdeklődő is csalódás nélkül építhetne, amelyet útmutatónak tekinthetne s amely láthatatlan kapukat tárna meg előtte a mű rejtett szépségei felé s azoknak elmerülőbb, teljesebb élvezéséhez segítené, ilyen magyar kritika ma, sajnos, teljességgel hiányzik. Nincs az a meggyőződés meggyőző erejével ható, nincs az a fölényes tudásra, kiforrott ízlésre támaszkodó egyetemes magyar kritika, amely írókban és olvasókban egyformán biztos közízlést tudna teremteni, amely elég erős volna a nyugtalan eklekticizmus kapkodó zűrzavarában egyetemes irodalmi közszellemet formálni.

Nemrégiben Márkus László, aki valamikor maga is egyike volt legképzettebb és legfüggetlenebb ítéletű kritikusainknak, egyik rádióelőadásában igen megszívlelésre méltó s kíméletlen szókimondásukban is a javítás jóakaratú szándékától vezérelt igazságokat olvasott rá a magyar kritikára.

A kritikusknak — állapította meg — mindenekelőtt tekintélyének kell lenni. Ez az a «*conditio sine qua non*», amely nélkül kritika el sem képzelhető. A kritikus ítéletét, amelyet a leghelytelenebb előítélet fellebbezhetetlennek

szokott mondani, csak ez a tekintély támasztja alá. Ez a tekintély ismerteti el mértékadónak az összes illetékes tényezők; író, közönség és mondjuk, kiadók részéről. Ha nincs ez a tekintély, a kritikus ítélete levegős s az egész kritika céltalan, hiábavaló intézmény.

Ezt a tekintélyt a kritikus személyisége adja meg. De nem ám kifogástalanul szabott öltözeke vagy László Fülöp portré-szobatisztaságába kívánczók megjelenése, hanem kellő felkészültsége és ítéleteinek fontolt higgadt-sága, megalapozottsága. A kritikusnak mértékének kell lenni. Ezt a mértéket a szilárd alapokon nyugvó műveltség s a legszélesebb körű ismereteken pallórozott egyetemes tudás és legelsősorban a legszélesebb irodalmi távlat adja meg. El tudok képzelni autodidakta nagy író. Ott van például Gárdonyi vagy O'Neil. De szinte teljességgel elképzelhetetlen autodidakta nagy kritikus, bár csaknem elengedhetetlen, hogy az igazi kritikus szüntelen és fáradhatatlan autodidaxissal szélesítse világirodalmi ismereteit és amint mondani szoktak *à jour* maradjon az egyre újuló irodalommal. Irodalmi műveltségének mély gyökerekre van szüksége a múltban és mind szélesebben szétterülő koronára a jelenben. Csak úgy lehet mértéke, ha van mihez mérnie, csak akkor lehet igazán megértő, ha mult és jelen óriási összhangjában szemléli a ma jelenségeit.

Mit látunk ezzel szemben? Azt, hogy gyakran tekintélyes kritikai székeket olyan tájékozatlan, az irodalmi rövidnadrágból még jóformán ki se cseperedett fiatalemberek töltenek be, akiknek már csak azért sem lehet tekintélyük, mert ezt maguk rombolják le szánalmas és nevetséges dolgozataikkal, amelyek mögül nemcsak hogy hiányzik a tudás igazi aranyfedezete, hanem őszintén szólva bőg belőlük a tudatlanság. Ezek a kritikusok nemcsak az író szellemi szintjének maradnak mélyen alatta, hanem a jobb átlagközönségének is. Hogyan várhatják hát, hogy az ilyen kritikának tekintélye vagy csak a legkisebb hatása is legyen. Legfeljebb arra jó, hogy más komolyabb kritikusok tekintélyét is aláássa s az egész kritikában megrendítse a bízalmat.

Néha bizony az írónak, aki sok vajúdas, tépelődés, maga fölött tartott egyre újuló ítéletek során alkotta meg művét, a legmeglepőbb ellenvetéseket kell hallania a kritikáról. Egy darabom és egy költői fordításom során például kioktattak, még műveltebb kritikusok is, hogy a középkor az egyszerűségnek, a gyermekien naiv beszédnek s a puritán formáknak korszaka. Álmélkodva hallottam mindezt a középkorról, amely a dekoratív gazdagság mór és gótikus csodáit teremtette, a trubadur költészet s az óriási színpadi gépezeteket mozgató, misztériumok szülője volt. A kritika ezzel szemben oktanul a primitívtséget vadássza a mai misztériumokban is. Mikor ezt teszi, összetéveszti a primitívtséget a stilizáltsággal és megfélekedezik arról, hogy a misztériumoknak mipdkét újjászületése, úgy a calderoni spanyol, mint a neoromantikus angol és német elsősorban a hofmannsthal, a barokk jegyében történt. Talán ezen a jogcímen kifogásolják a mai misztériumok egy-némely barokk jellegzetességét? A mi kritikánk általában valami alsóbbrendűnek, lekicsinyelni valónak, külsőségesnek tekinti mindazt, ami barokk. Talán csak azért, mert néhány építészünk egy-két gyöngébb neobarokk alkotással támasztott versenyt a sokszor még sokkal sivárabb dobozstílusnak. Közben azonban megfélekedeztek Greco, Velasquez, Rembrandt s a portugál és spanyol építészet félelmes hatalmú barokkjáról.

De hát a mi kritikusaink azok, akik ha rendesen nem is tudnak sokat,

de mindig mindent jobban tudnak. Csontos Gyula a maga bölcs és józan ösztönével így formálta meg erről alkotott helyes felfogását: a kritikusnak okvetlen kell valami hibát találnia, azért kritikus. Csakugyan így van. Legtöbb kritikus azzal leplezi az igazi tudás hiányát, hogy nagyon is tudósnak akar mutatkozni. Bár inkább maga szorult tanulásra, mindenáron tanítani próbál. Főlényt igyekszik mutatni, hogy ezzel szerezzen magának némi tekintélyt, de inkább fölényeskedni, mint fölényes, mert az igazi fölényt csak a széleskörű tudás, a biztos tájékozottság adja meg. Ez pedig a legtöbbször hiányzik azokból a fiatal kritikusokból, akik főképpen a napi sajtóban a föltétlen csalahatatlanság nagyképű pózával döntenek elevenek és holtak fölött, lefitymáló szavakkal intézik el hónapok, sokszor évek lelkiismeretes, tehetőséges, sok nehéz benső tusa izzó pillanat kohójában kiforrott munkáját. Igaz tekintély nem ad súlyt ítéletüknek, de a közönséget megtévesztheti a lap tekintélye, amelyet a kritikuséval azonosíthat s amit az ítélet a tekintély hiánya folytán súlyából veszít, azt kiegyenlítheti az írónak és művének ártó hatásában a széleskörű nyilvánosság, amelyet esetleg a lap nagy elterjedtsége ad neki. Szomorú csak rá gondolni is, kik és milyen sorok alá írják nevüket azokon a helyeken, ahol egykor Vörösmarty, Bajza, Péterfy, Riedl Frigyes, Ambrus Zoltán neve ékeskedett s milyen fölényrel vallják magukat ezek egyes utódainak.

Ezeknek a kritikáknak fölényeskedő nagyképűségük mellett másik jellemvonásuk a semmitmondó üresség. Akiknek nincs meg a biztos tájékozottságuk, akik kellő felkészültség híján nyúlnak a kritikus tollhoz, legtöbbször nem mernek, mert nem is tudnak ítéletet mondani. Tartózkodnak a határozott állásfoglalástól, akár bizonyos ösztönös szeméreméretből, akár mert nem akarják önmagukat kipellengérezni. Így születnek meg a ma annyira általános, zagyva és mellébeszélő kritikák, amelyek a leg gondosabban vigyáznak arra, hogy valamiképpen véleményt ne mondjanak. Mindenről beszélnek, csak arról nem, amiről tulajdonképpen beszélniök kellene. Hűvös általánosságokban mozognak és legtöbbször azt a benyomást keltik, hogy szerzőjük kritikai függetlenségét legmesszebbmenőleg a megkritizált mű ismeretétől sem engedte befolyásolni.

Az ilyen kritika nemcsak ítéletet nem mond, de nem is ismerteti a művet, nem is igyekszik azt közelebb vinni az olvasóhoz. Pedig ez is egyik feladata a kritikának. Feladata főképpen most, amikor az irodalom szereti a hermetikusan formákat, amikor az író inkább sejtet, mint kimond, amikor félig mondott szavakkal, megszaggatott gondolatsorokkal arra törekszik, hogy az olvasót mintegy munkatársává tegye az alkotásban. A mai irodalmi művek szeretik a homályt, semmitől sem idegenkednek jobban, mint attól az aprólékos elemzéstől, amely egyetlen láncszemecskét sem hagyott a lelki bonyodalmakban felderítetlenül. Ma a kritikusra vár az a feladat, hogy ezeket a homályos pontokat tisztázza vagy legalább is irányt mutasson az olvasónak, merre keresse ő maga a hiányok pótlását, a kiegészítő és megvilágító összefüggéseket.

Legtöbb mai kritikában hiába keressük ezt. A kritikus vagy rideg nemtörődomséggel mellőzi az érthetlenségnek és homálynak földerítését, sőt a lényegyet megkerülő, zavaros szóáradatával csak fokozza azt, vagy mingyárt ellenségesen áll szembe azzal, amit első pillanatra maga sem ért meg. Lehet, hogy egyes írók műveiben üres póz, erőszakolt eredetieskedés, kellemetlen modorosság ez a homály. Sokszor azonban nagy írói mélységek eddig fel

nem tárt tájai, az őszinteségnek, az író lelke legbensőbb rezdüléseinek olyan teljességre törekvő kifejezése idézi elő, hogy ezt a homályt nem lehet és nem is szabad mint kellemetlen extravaganciát gúnyosan lekicsinyelni. A nálunk olyan tartós és áldatlan irodalmi szakadást is az idézte elő, hogy a hivatalos és akkor egyedül tekintélyes kritika a századforduló irodalmi megújulásának kezdetén mingyárt ellenséges attitűdöt mutatott az új irodalom látszólagos homályosságaival szemben, még mielőtt megérteni vagy eloszlatni próbálta volna ezt a homályt.

Erre a másik oldalon az ellenkező véglettel feleltek. Ignotus, ennek az irodalmi megújulásnak úttörő, szálláscsináló kritikusa kétségkívül igen nagy készültségű és komoly ítéletű esztéta volt. Tűzzel és tudással harcolt az új tehetségek érvényesüléséért, s ha a finom megkülönböztetéseknel a bonyolult kifejezési formákkal maga is beletévedt sokszor abba a kritikában nem jogosult homályosságba, amelynek irodalmi polgárjogáért küzdött, mégis nagy kultúrát és őszinte meggyőződést képvisel a magyar kritikában. Ezt igazságosan meg kell állapítani. A nyomdokain haladók azonban már a homály modorosságát tekintették a tehetség ismérvének s akinél ezt nem találták meg, attól, lett légyen bármilyen nagy tehetség, megtagadták az elismerést. Ezzel kezdődött a klikkszellem érvényesülése a kritikában s a kritikának pártfegyverre köszörülése az egymással szemben álló irodalmi csoportok harcaiban.

Erre a harcos kritikára még visszatérek. Előbb azonban arról a kritikáról akarok beszélni, amely nem harcol, hanem mingyárt diadalmenetet ül, amely nem üt, hanem simogat, amely nem ismeri a bírálat hangját, csak a szertelen magasztalását. Félig-meddig ilyen már az a mellébeszélő, hangzatos szóhalmaz, amellyel a készületlen kritikus igyekszik szakértelme hiányát leplezni. De még inkább ilyen az, amelyet az irodalmi pajtáskodás helyez el a vele egy csoportba, közös ízlés vagy lapkötelékbe tartozó írók műveiről saját nyilvánosságának sajtószerveiben. Ezek az úgynevezett kritikák csak a szuperlatívuszok harsonás hangját ismerik. Jelzőik a szivárvány minden színében pompáznak, ítéleteik és megállapításaik valóságos apoteozisok. Ha ezeknek hihetnénk, boldog és büszke öntudattal állapíthatnók meg, hány kivételes remekmű születik évente a magyar irodalomban, hány soha nem látott új tehetség üstökospályája indul el. Volt egy folyóiratunk, amely egy időben hemzsegett ezektől a pajtáskodó kritikáktól. Vannak napilapok, amelyek alig írnak más könyvről, mint amely az érdekeltségükhöz tartozó kiadvállalatnál jelent meg, de arról azután csak évig harsanó magasztalást. Szinte azt lehetne mondani, hogy a becsületes, befolyástól mentes kritika valóságos fehér holló. Darabról, könyvről nagyjában előre meg lehet mondani, melyik lapban és folyóiratban milyen kritika fog megjelenni.

Ezt a kritikát alig lehet már megkülönböztetni azoktól a fizetett reklám-cikkektől, amelyekkel a kiadó igyekszik íróit és könyveit népszerűsíteni. Nem tudom, melyik vette fel a másik hangját, de sokszor úgy hasonlítanak egymáshoz, mint az ikertestvérek. Nem lehet őket egymástól megkülönböztetni, legfeljebb talán a kiadói kommuniké hangja decensebb, megírása nagyobb hozzáértésre vall.

Ennek pedig nem sok értelme van. A közönséget néhány csalódás hamar kiábrándítja ebből a kritikából, amely így éppen ellenkező célt ér el, nemhogy megkedveltetné a közönséggel a könyvet, hanem éppen fordítva, elidegeníti azt tőle. Kiábrándítja az irodalomból, úgyszólván okos kiadóknak

nincs őszintébb kívánságuk, mint ehelyett a kommunikációs helyett a komoly, felkészült, becsületos és szigorú kritika. A szerzőknek is csak ez lehet az érdekük s nagyon gyengécske író lehet az, akit egynéhány pajtási magasztalás megnyugtat, ha ő maga érzi, milyen gyöngét alkotott, pedig ha igazi író, ezt föltétlenül éreznie kell.

A kritika lehet harcoss, sőt talán jó is, ha az. Harcolhat valamiért, vagy harcolhat valami ellen. Az irodalomtörténet számos esetet ismer, amikor a kritika a meggyőződés hevével és a meggyőzés erejével küzdött ki új tehetségek vagy új irányok érvényesülését. Az is joga, sőt egyenesen kötelessége a kritikának, hogy állértékek vagy izlésbeli eltévelyedések ellen sikra szálljon. A múlt század végén valósággal kilépett a kritika kimért akadémikus hűvösségéből és senkisémet talált kivetnivalót abban, ha a kritikus a támadó temperamentum színességével, a szenvedély átfűtöttségével állt ki meggyőződésének igaza mellett. A paritya és lant kettős erejével vágatott neki a lagymatag közepszerűségnek és cseppet sem lehet csodálkozni azon, hogy maga sem maradt lagymatag, amikor éppen ezt a lagymatagságot ostorozta.

A kritika tehát lehet harci eszköz, de semmiesetre sem lehet eszköze az irodalmi bosszúállásnak. Pedig nálunk nagyon sokszor használják arra. Jaj annak a kritikusnak, aki maga is szerző, ha bátran, és nyíltan kimondja a véleményét. Csak arra lesnek, hogy legközelebb ő is a nyilvánosság elé lépjen. A megbántott író nem restel személyesen visszaütni, ha mingyárt kilátszik is írásából a lóláb. De nemcsak ő üt vissza, hanem elvarátai, szűkebb vagy tágabb baráti körének kritikusai is. Egy kis koppintásért valóságos jégeső zúdul rá vissza. Szemfüles legyen az a kritikus, aki valamilyen összefoglaló tanulmányt ír, jól ügyeljen arra, hogy valakit ki ne felejtessen. Mert jaj neki, ha csak egy-két jelentéktelen név kimarad akár jogosan is. De szempontjaival nem törődnek a bosszút lihegő kihagyottak és kíméletlenül elverik vagy elveretik rajta a port. A példák egész sorával szolgálhatnék erre akár a legközelebbi multból.

Itt felmerül az a kérdés, lehet-e alkotó író kritikus. Sokan amellett törnek pálcát, hogy szigorúan el kell választani az alkotó írásművészetet a kritikáról. Aki verset, novellát, regényt, darabot ír, ne írjon kritikát is. Ne írjon már saját jól felfogott érdekében sem, mert mint író szenved meg, amit mint kritikus az érzékenyeknek vét. Viszont ne írjon az alkotó művész kritikát azért sem, mert esetleg nem tudja megőrizni íróversenyházaival szemben pártatlanságát. Én éppen ellenkező véleményen vagyok. Nem hiszem, hogy jó és igazságos kritikus lehet az, aki maga nincs tisztában az alkotás minden küzdelmével. Az igazi megértés elsősorban e küzdelem vajúadásának közös átéléséből fakad. Gyöngye jellem az, aki nem tud fölülemelkedni a konkurrens irigység kicsinyes érzésén. Az ilyen akkor sem tudná megőrizni függetlenségét, ha csak kritikát írta. Mint írónak legfeljebb vállalnia kell azt a kockázatot, hogy majd alkotásait a kritikusként szóló gyűlölet nyilai fogják elárasztani.

Olyan kritika különben, amelyet mindenki egyformán pártatlannak és igazságosnak ismer el, nem volt és nem is lesz. Minden kritikusként lehetnek, sőt vannak bizonyos előítéletei, rokonszenvei és ellenszenvei, amelyeket teljesen legyőzni sohasem tud. Az nem is baj, ha olykor bizonyos fokig lát-szatra igazságtalan is ítéleteiben. Az a fontos, hogy befelé, önmagával szemben, legjobb meggyőződése szerint igazságos legyen, hogy olvasói is érezzék

milyen kemény, meg nem alkuvó törekvés élt benne, hogy tudása és ízlése szerint igazságos, részrehajlatlan ítéletet mondjon. Ez az, amit a legkevesebb magyar kritikán lehet száz százalékgig megéreznii. Az sem nagyon megnyugtató, ha olykor a kritikus a legszigorúbb catói togát ölti magára, de sokkal kevésbé indokolt esetben szívesen tesz engedményt a «dályabb ének» felé. Ez is mindennapos jelenség a magyar kritikában.

Helytelen a kritikába irodalompolitikát keverni. A kritika őrizze meg érinthetetlenséget és az irodalompolitika keressen más teret az érvényesülésre és céljainak munkálására. Az azonban nem irodalompolitika, ha a kritika pártfogásába vesz olyan igazi tehetségeket, akiket az irodalmi csoportok szolgálatában álló pártos kritika elismerni nem akar. Ez éppen ellenkezőleg a kritika igazságos harca az irodalompolitikai szempontok szerint igazodó kritika ellen.

A «Napkelet» kezdettől fogva egyik alapvető céljául tűzte ki, hogy igazi kritikai orgánum legyen, és mennél szélesebb körben igazi felkészültséggel, bátran és részrehajlatlanul mondja meg kritikai véleményét. Ezt a célt a jövőben sem fogja szem elől téveszteni s a mai sanyarú időben is fellegrvára kíván lenni a magasszínvonalú és független magyar kritikának.

Szimpátia Nobel-díj?

Talán nem is lenne Nobel-díj, ha nem lepne meg. Mert akárhogy is van, Pearl S. Buck Nobel-díja meglepetés. Sokan — nagyon sokan — szeretik az író nő regényeit, aki ezeket a gáncsoskodó sorokat írja, meg kell, hogy vallja: Az édes anyaföld, a Keleti szél, nyugati szél neki is kedves emléke. Csak éppen a kitüntetés kissé túlméretezett. Hogy itélkezhessünk, nézzük csak meg egy pillanatra a rokonszenves írónőt. Pearl S. Buck kínai születésű, angol eredetű asszony, aki regényeiben aprólékos gonddal ábrázolja a különböző kínai néprétegek életét. Meleg, finom pasztell-színei vannak, néha valóban hasonlítanak sorai, képei, hangulatai az akvarell-festők képeire. Ez azonban csak egyik oldala tehetségének, a másik már kevésbé jó anyag: igyekeznek a kellesténél is jobban szórakoztatni. Ilyenkor erősen Streeter-Aldrich, Grimshaw, Mitchell nyomdokain halad, szívesen vizenyösít el érzékeny részekkel egyébként nemes, keményen formált profilokat. Mintha jószívű lenne: neked is adok, te literátor, de szívem a közönségé, neki adom a legtöbbet. És a közönség méltányolja is.

A kritikus zsörtölődése igazán nem lenne becsületes, ha nem méltányolná a közönség érdeklődését, nem tartaná szépnek, érdemeltnek, csöppet sem lealacsonyítónak a sikert. Pearl S. Buck írói kvalitásai miatt is megérdemelten népszerű író, ő a közvetítő, aki a nagyközönséget a reggeli magazinok után fogékonnyá tudja tenni arra, hogy elalvás előtt esetleg Flaubert-tolvassanak. Ha ezért kapta meg a Nobel-díjat, senki sem irigyelheti tőle, hiszen nála jobban, előkelőbben, méltányosabban senki meg nem érdemelné. Igaz, hogy ez nemesik a Nobel-díj feladatai körébe. És a világirodalomban nagyon sok tehetség várja már ezt a legmagasabb fémjelzést, köztük jó néhány magyar író is, akik jóval magasabban járnak Pearl S. Buck szintjénél. Legyünk hát jószívűek és ismerjük be: írói kvalitásaiért, irodalomtörténeti összekötőtiszti érdemeiért nem nagyon nagy, de nem is nagyon kicsi író kapta a nagy kitüntetést. De lehetnénk rosszmagúak is és megjegyezhetnénk: a japán-kínai viszály kellős közepén nem a világ demokráciáinak összefogása-e a stockholmi döntés, hogy nyomtatékosan Kína mellett hívják föl a figyelmet? Ne fenje be politika ezeket a literátori sorokat,

de ha így lenne, az elefántcsonttorony leghosszabb szakállú vénjei is csóválhatják sok mindent látott fejüket: hát a Nobel-díj sem igyekszik objektív

A magyar lelkiismeret nevében.

Nem foglalkozunk politikával, de mégis a magyar lelkiismeret nevében rá kell mutatnunk az utóbbi napok egy riasztóan szomorú ellentétére. Mialatt a magyar élet nagyszerű, névtelen hősei, honvédeink halnikész hőslelkűséggel állottak őrt odafent a magyar végeken, idehaza az egy nevezőre nehezen hozható honatyák egy tarka csoportja azzal szórakozott, hogy beléfújva az «alkotmányos lelkiismeret» kürtjébe, olyan kilépési színjátékot rendezett, melybe belerengett az egész magyar Olympus. Aztán következett a jól ismert parlamenti műsor: honmentő botrányok s olyan beszédek, melyek nyomán szegyenpir öntötte el arcunkat s a felháborodás vihara zúgott végig az országon. Bennünket az urak taktikázása, a cselzővések és palotaforradalmak, a hősiek ki- és belépések nem érdekelnék. A reformszomjas magyar közvélemény lendületét megállítani többé nem lehet. A nagy megtisztulás munkáját nem lehet megakasztani. De keserűségünket nem fojthatjuk el és eszünkbe jut Juvenalis maró panasza:

*Terra malos homines nunc educat
atque pusillos¹
Ergo deus, quicumque aspexit, ridet
et odit.*
Kassai István.

¹ A föld csak gyarló és gyenge embereket nevel. Az Isten bármerre néz tehát, csak nevet és sajnál.

A fellobogózt Budapest.

Mikor november 2-án este Magyarország miniszterelnöke a rádió szárnyán bejelentette a magyar föltámadás nagyszerű nyitányát, minden magyar szívet

lenni? Egy aktuális csipés kedvéért, alaposan lábára lép az irodalom belső önkormányzatának, előkelőbb tekintélyének?

Egy zsörtölődő.

forró örömhullámok öntöttek el. Mintha hús nehéz és örömtelen esztendő minden keserősége és könnye egy pillanat alatt fölszáradt volna. Méltán remélhettük, hogy Budapest házai hivatalos felszólítás nélkül pár órán belül olyan zászlódszt öltenek, aminőre példa még nem volt. Sajnos, megint csalódtunk. A budapesti házszorok álmos közönye és lelketlen szürkesége az időközben megjelent polgármesteri rendelet ellenére sem engedett föl: mintha ez a város nem tudna igazán örülni! Nemzeti színeket a házak ormán csak elszórtan lengetett a szél. Hatalmas paloták és bérkaszárnnyák tulajdonosai — mintha idegenek volnának — csak kelleltenül, immel-ámmal tettek eleget a polgármesteri felszólításnak. Sokszor százméteres homlokzatokon csak egyellen, padlásablakba rejtett zászlócska szomorkodott. A zászlók méretezése és elhelyezése terén pedig felháborító összevisszaság uralkodott. A város díszítését nem lehet egyének önkényére bízni. Az ünnepelőbe öltözött városkép egysége csak középponti irányítással oldható meg. Külföldön már régen szigorú rendeletek kötelezik a háztulajdonosokat, hogy nemzeti ünnepeken házaikat a nap emelkedett hangulatához méltó, egységes méretű zászlókkal díszítsék s egyben a zászlók elhelyezésére vonatkozólag is pontos utasításokat adnak. Ezt a példát mi is bátran követhetjük. Szigorú polgármesteri rendelettel kell kötelezni a háztulajdonosokat egységes méretű és megfelelő számú nemzeti lobogó beszerzésére. Ez a befektetés nem jelent nagyobb megterhelést az érdekelték részére, de még ha jelentene is, olyanokkal szemben, akik nagy napokban önkéntes áldozatra nem voltak hajlandók, részvételünk nincs, csak megvetésünk.

Magyar György.

Magazinok tündöklése és alkonya.

E betiltott orgánumokhoz, amelyek most keresztül estek a miniszterelnökség sajtórostáján, semmi köznök nem volt idáig, aminthogy nem volt köze hozzájuk a magyar művelődésnek sem akár a magyarság, akár pedig a művészi színvonal és érték szempontjából. Most azonban mégis foglalkoznunk kell velük, mert úgy érezzük, hogy a megfellebbezhetetlen rendelkezések egy semmiképpen vissza nem kívánható korszak alkonyát jelenti. E betiltott együttesből, kiemelkedik két orgánum, amelyek közül az egyik kizárólagosan és kimondottan pályázott az alantas ösztönök szolgálatára, a másik pedig színvonalasabban, de egyetemesebben a színházi kultúra kuliszája mögött, annak védelmében művelte kissé szelidebben ugyanezt. Nehogy valaki most azt mondja, hogy külföldön is vannak ilyen magazinok s egyenesen kultúrszükséglet volt nálunk is az ilyeneknek az életre bábáskodása, csakhogy ezek sem színvonalban, sem szellemben nem hasonlítotak francia és más testvéreikre. Az úgynevezett magazin nem sok érdemelt, a másikkra azonban, amely megdönthetetlen bálványa volt bizonyos faji izlésű hölgyközönségnek Budapesten, a csonkhatárokon túl és külföldön. Ez az orgánum fejlesztette ki a liberális lapok által fémjelzett «úrleány» és «úriasszony» típusát, ez arriváltatott masamódlányokat sztárokká — természetesen csak saját hasábjain —, ez bontotta meg annak az erkölcsei nevelésnek egyensúlyát a vidéki úrileányok lelkében, amit szüleiktől vagy az iskolában kaptak. Ők voltak a magyar földön való meghonosítói az Amerikából elindult «szépségkirálynő»-választások hóbortjának. A «miss Hungaria» címet ők tették fogalommal egy időre még a megtévesztett izlésű vérbeli

magyar közönség előtt is, s hogy ez által milyen rombolást végeztek a naivabb leánylelkekben, arról fölösleges is beszélni. Az elérhetetlen és hamis csillogás, a lokálok és bárók világának karrierjei és sztárjai az ő hasábjaikon váltak vonzóvá, kelleltővé, sőt életcéllá. Sokan megtanulták, hogy mi a könnyű érvényesülés, siker, a meggazdagodás titka és általában mi a nő hivatása. Már szerintük. Az, hogy a valóság reácsúfolt ezekre s amíg egy célhoz, ér tizezren szenvednek hajótörést és válnak meghasonlottá, azzal nem törődtek. Értettek a női és férfi hiúság kamatoztatásához. Üzlet volt, jól bevált. A lap egy-egy száma újlag felajzott érdeklődést váltott ki azok között, akik lelkileg és beidegzésük szerint hatása alá tartoztak. A hetilap szerelmesei minden bizonnyal megszenvedik a hiányát, utóvégre nem könnyű egy megszokott élvezeti cikkről lemondani: dohányról, alkoholoról s így e lapról sem. A kávéházakban már nem ostromolják a pikkolófiút a dupla borralalók ígéretével a hetilapért, hogy óraszámra böngészgessék, mert azt a választ kapják: Nincs többé. Megértjük a sóhajt, a sápitózást és méltatlankodást, amely erre a kijelentésre feltör: «Millen idők, millen idők» bizony: «Tempora mutantur et nos mutamur in ilis...» Változnak az idők, s ez a betiltó rendelkezés csak azt tette, amit a magyar közönség öntudatra ébredt izlése úgyis rövidesen elvégzett volna.

Madame Sans-Gêne.

Magyar városok.

«Városokat kaptak önök, városokat!» — mondotta lelkesen egy olasz újságíró barátom, aki szemtanuja volt a kassai bevonulás felséges történelmi pompájának. Ragyogó arccal újságolta el nekem mindazt amit látott, de minden élményének elmondása ebbe a most

idézett mondatban csúcsosodott ki. Kétszer is mondotta, hogy «városok» és e pillanatban én is megéreztem, milyen különös zenei és annak burka alatt mekkora értelmi jelentősége van ennek az olasz szónak: Città. Olasz zornalista barátom nem először van itt Magyarországon, ismeri jól a Csonkaországot, bejárta az alföldet, megmutaták neki a filmekből már túlonlúl is ismert idegenforgalmi látványosságainkat, azonban sohasem szökkent még ilyen magasra belső megbecsülése irántunk, mint most, amikor látta a felzabadult magyar felvidéki városokat. Vagy ahogyan ő mondotta: városokat látott. A hatalmas latin-olasz kultúrán nevelődött olasz publicista megfedekezett a szokványos kötelező tetszésnyilvánítástól és valóságosan elbűvölve állott meg a közel 500 éves, Árpádházi Szent Erzsébetről elnevezett kassai dóm gótikus épülettömbje előtt. Ebben a pillanatban, megérezte mi a magyar történelem, mi a magyar kultúra és ekkor lett előtte igaziból egésze a magyarság lelki arca. Nem is titkolta előttem: az volt az érzése, hogy az ősi latin gyökerű kultúra messze északra nyúlt rádiusát látta meg Kassán, az ősi dóm előtt. Azét a kultúráét, amely Rómából ágazott ki és a magyarságon keresztül a Kárpátokig nyúlt. A dóm, a szárnyas oltárok, a felvidéki városok olasz rinascimento-beli középületei, palotái, szuggesztív módon ismertették meg mivelünk. Ó, nem véletlen, hogy ez a magyarság ott felfelé túl a Duna vonalán és keletre, túl a Királyhágón templomokat, palotákat, színházakat, főiskolákat épített. Nem véletlen ez, aminthogy olasz újságíró barátom is rögtön megértette, hogy miért volt Kassa a Felvidék szive Kolozsvárral egyetemben és majdnem egyidőben a magyar színházi kultúra elindítója. Olasz barátomnak nem volt módja megnéznie az idegen megszállás alatt már lebontott kolozsvári Farkas-utcai közházát, azonban Kassa után már fo-

galma van a magyar történelmi multtólünk elvitathatallan kincseiről. Megállapítása azonban nemcsak számára tanulság, hanem nekünk is az. Városokat kaptunk. Igen. Városokat, amelyek a cseh megszállás alatt is istápoltták a magyar kulturát és a magyarság számarányát meghaladó módon támogatták a magyar újságokat, a magyar könyveket, a magyar szinpadot. Mert a városok ezt jelentik. A kultúra szeretetét. Trianon utáni esztendőben mintha kissé egyoldalúvá kezdett volna fejlődni a magyar látás. Megállapításokat hallottunk a magyarság jövődő hivatásáról, s ezek bizony elkanyaródást jelentettek az eddigi vonaltól. Minden tisztelet és becsület az eddig elhanyagolt alföldön való kulturális munka eredményeinek, mégis különösen örülnünk kell a felvidéki magyar városok visszatérésének. Mert nemcsak a magyar kultúra kap áldozatos híveket ő bennük, hanem visszatér velük az a nyugtalan, az az erjesztő magyar szellem is, amely ezeket a városokat annakidején felépítette, fenntartotta számunkra és egészebbé tette a már csonkulni és homályosodni kezdő magyar hivatás-tudat is.

Paquino.

Ami Bonkáló rutén cikkéből kimaradt.

A Budapesti Szemle novemberi számában jelent meg Bonkáló Sándor: Képek a kárpátaljai rutén irodalomból című cikke.

Örömmel vettük kezünkbe a cikket, mert szükségesnek tartjuk, hogy a most időszerű ruténkérdés irodalmi és irodalomtörténeti vonatkozásaival is megismerkedjék a magyar olvasóközönség.

Meglepetéssel láttuk azonban, hogy Bonkáló ahelyett, hogy áttekinthető történeti vázlatot adna a kárpátaljai, vagyis magyarországi rutén irodalom fejlődéséről, s e vázlaton belül rámutatna azokra az időszakokra, melyek során a magyar és rutén irodalmi kapcsolatok kétségtelenül kimutathatók, a szigorú bíráló katedrájára ül föl, s a mai rutén irodalom ostromozására

fekteti a fősúlyt. Ad ugyan némi történeti vázlatot, de — nem tudjuk, mi okból — a magyar vonatkozásokat egyáltalán nem veszi figyelembe, holott ezek, különösen a XVIII. század közepétől, döntő fontosságúak a rutén irodalom történeti fejlődésének vizsgálatánál.

Nem vonjuk kétségbe Bonkáló elismert szaktudását és jóhiszeműségét.

S nem kívánjuk azt sem, hogy a ruténkérdés végleges megoldásának küszöbén az irodalomtörténész hamis, vagy akár csak erőszakolt elméletek föllállításával átlátszó és kétesértékű propagandát próbáljon csinálni.

Az irodalom célja csakis az irodalom lehet.

De ha a kárpátaljai rutén irodalomról beszélünk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a rutén népi nyelv az 1800-as magyar szabadságtörekvésekkel kapcsolatban nyert polgárjogot. Nem szabad elfelednünk: hogy a Rutén Almanachot (Ruszalka Dnisztrovaja) Saskevic Marcján, a legkiválóbb kárpátaljai rutén költők egyike Budán adta ki, még 48 előtt, s a rutén népi nyelv e kötetben szerepel először irodalmi nyelvként. Nem szabad elfeledkeznünk arról a — ruténeknél — példátlanul lendületes irodalmi életéről, mely a magyar nemzeti költészet föllendülésével karöltve, és annak ösztönző hatására indult meg Ungban, Beregben, Máramarosban. Partykij szerkesztésében irodalmi folyóiratot is adtak ki Zorja (Hajnal) címen. Az 1860-as években alakult meg a Proszvita (Felvilágosultság) nevű rutén irodalmi egyesület. Számos kitűnő kárpátaljai rutén költő és író tűnt föl ezekben az időkben: Usztjanovics, Verohratszkij, Saranevics, Ogonovszkij és még sokan; ezekről Bonkáló egy szót sem ír, s a «XVIII. század magyar kultúrhatásáról» is csak egy sorban, mintegy mellékesen tesz említést.

Nem ír a rutén mese- és népdalgyűjteményekről sem, amelyek ékesen szóló bizonyítékai a szép és fejlett rutén népköltészetnek, s ezenfelül érdekes példáit tanálhatjuk bennük a keleti-felvidéki magyar és rutén népmesék és népdalok egymáshatásának. (Lehoczky: Magyar-orosz nép-

dalok. Sárospatak 1864; Szémán: Sáros vármegye népköltészete. Kézirat.) A ruténnyelvű gyűjtemények közül említjük meg Golovackij négykötetes gyűjtését: Narodnya pesni galickoj i ugorsoj Rusi. (Galiciai és magyarországi rutén népdalok), vagy Hnatyuk hatkötetes gyűjtését: Etnograficni materijali z uhorskoj Rusi (Magyarföldi rutén etnográfiai anyag).

S bár Bonkáló megállapítja, hogy a mai rutén irodalmat «csak versek, elbeszélések, novellák alkotják, egyéb műfajokban nem tud figyelemreméltó munkát fölmutatni, és még ez az irodalom sem egységes», nem vonja le a következtetést, mely szinte önként kínálkozik. Nem mondja ki világosan, hogy a rutén irodalom csak akkor fejlődhet tovább a 800-as évek által megjelölt alapokon, ha a rutén nép főlzabadul az elnyomás alól. Ha a szó és a véleménymondás szabad lesz a Keleti Kárpátok alatt.

Én magam zempléni származású vagyok, s mint ilyen, még azt tehetem hozzá, hogy a Keleti-Felvidék csodálatos hegyei, erdői, sziklái, történelmi emlékektől terhes légköre az ott élő rutén és magyar írók közt föltétlen élményközösséget jelentettek, és fognak jelenteni mindig. Ez az élményközösség bizonyos egységbe foglalja a kárpátaljai irodalmat.

Ne legyünk tekintettel — s e helyen nem is szabad tekintettel lennünk — gazdasági, politikai és egyéb szempontokra, nézzük a rutén kérdést tisztán irodalmi szempontból, és meg kell állapítanunk, hogyha Kárpátalján elválasztják egymástól a rutén és a magyar írót, ezáltal — mint a történelmi példa is mutatja — az egységes kárpátaljai irodalmi élet továbbfejlődését is megakadályozzák. Pedig ez az irodalmi élet sokra és nagyra hivatott.

Mégegyszer hangsúlyozzuk: ismerjük Bonkáló Sándor kiváló tájékozottságát a szláv irodalmak terén, és nem tudjuk, mi okból mellőzte a főt említett — s bizonyára általa is ismert — fontos dokumentumok fölsorolását és méltatását.

Szükségesnek tartottuk azonban, hogy a hiányokat pótoljuk.

ifj. Ambrózy Ágoston

A MAI VILÁG KÉPE.

GAZDASÁGI ÉLET.

A mai világ képét megrajzolni súlyos és egyúttal izgató feladat. Az események sokféleségében, a történelmi események okaiban tisztán látni és köztük eligazodni polihisztornak való feladat, de aki arra vállalkozna, egészen kivételes polihisztornak kell lennie ahhoz, hogy csak megközelítőleg is megbízható képet tudjon adni mindarról, ami ma a világon történik az emberi életet átfarmáló erők szempontjából. Meg lehet ezért érteni, hogy amikor felmerült a gondolat, olyan könyvre volna szükség, amely a közönséget tájékoztatná a világesemények mélyebb okairól és fejlődési irányáról, nem gondolhattak arra: egy ember írja meg. Ilyen könyvet szerkeszteni kell, méghozzá nem is egynek, hanem többeknek. Az Egyetemi Nyomda kiadásában most négy kötetből álló sorozat kerül kiadásra, a köteteket összefoglaló cím: *A Mai Világ Képe*, de mindegyike egy-egy külön világot ölel fel a társadalmi élet területéből és mindegyiknek szerkesztését másra bízta. A sorozatból elsőnek a harmadik kötet jelent meg. *Hegedüs Lóránt* szerkesztette és a címe: *Gazdasági Élet*.

Hegedüs Lóránt azt írja a bevezetőben, a római világbirodalomnak össze kellett omlania, mert a technikai tudás akkor csekély volt a világbirodalom részeinek összetartásához. Hiába volt arra alkalmas a jogi és politikai szervezőképessége a rómaiaknak, amikor nem volt vasút, repülőgép és rádió ahhoz, hogy egy középponti helyről kormányozhassák a világot. Mi ezzel szemben a helyzet ma? «A mi korunkban a technikai, a műszaki világ oly óriási s az egész embertörténetben páratlanul álló haladással igyekszik átölelni a földgömböt és elérni az emberiség minden fajzatát, hogy ezzel szemben a politikai berendezkedés nem tudott lépést tartani sem szervező erőben, sem gondolkodásban, hanem a haladó technikával szemben előállott a politikai és gazdasági összezsugorodás képlete.» Ez a szembeállítás, a római és a mai világ bajainak ellentései alapjai mindjárt megkapják az olvasót és megéreztetik vele, milyen kivételesen nagyszerű feladatra vállalkozik a mai világban eligazítani akaró könyvsorozat, amikor a kutatók a történések okainak keresésében a gyökerekéig akarják a mérőönt leengedni. Kérdés, valóban sikerült-e az előttünk fekvő könyvben?

Ha egy könyvet többen írnak, akkor azt kell kérdeznünk, írói társszerzők-e, vagy pedig a szerzők társaságát képviselik. Ha társszerzők, akkor a könyv úgy hathat, mintha egy ember írta volna, mert biztosítva van a szerkezeti és tartalmi egység. Ha szerzők társaságáról van szó, akkor a könyv egymással lazán összefüggő részekből áll s akármennyire is igyekeztek egymást összehangolni a kitűzött cél érdekében, a részek között nem lesz meg az a szerves összefüggés, amely kívánatos volna akkor, amikor a szerzők nem ünnepi dolgozatot írtak a jubiláló egyetemi professzor tiszteletére. Nos, az előttünk fekvő könyv írói szerzői társaságot alkotnak. Emiatt még nagyobb a veszély, amely ilyen természetű munkát fenyegetni szokta, hogy t. i. feladatukat az írók képes hirdóként fogják fel és az anyagot nem a vezérfonalul szolgáló eszmemenet szerint válogatják ki és csoportosítják, hanem a tulajdonképeni célt minduntalan elnyomja a laikusok

számára képszerű ismertetésre való törekvés. Igaz, hogy egyszerre kettős célt is lehet követni. A képszerű ismertetést, ami miatt minél több ismeretanyagot hordanak össze és egy eszme kifejtését, amelynek fonala az előbbi kedvéért minduntalan elvész. Így van ez ennél a könyvnél is.

A nagy horizontot nyitó bevezetés után *Balla Antal* a gazdasági eszmékről ír egy szűklelezetű tanulmányt, de a bevezetést legalább tartalmilag kielégítően folytatja. Az utána következő *Leopold Lajos*nak a képes ismertetés feladata jutott arról, hogyan tud az emberiség megélni. *Fellner Frigyes* arról ír, mibe került a háború? Érdekes és ismert adatokat találunk itt, de tartalma sehogyan sem illeszkedik be a könyvbe, ha azt szerves egésznek szeretnénk felfogni. A következő cikket ismét *Leopold Lajos* írta a földkérdésről, azzal a tendenciával, hogy nem kell a földet osztani. *Fenyő Miksa* az ipari termelésről ír, neki is a képes híradó feladata jutott. *Neumann Károly* professzor a közlekedésről értekezik egy ünnepi dolgozat keretében. *Koós Zoltán* a világ kereskedelméről és hiteléletéről, *Hegedüs Lóránt* a pénz misztériumáról írnak egymást kiegészítve, a helyes sorrendet azonban felcserélve, mert nyilván előbb következik a pénz és utána a hitelproblémák. *Koós* ismertetésre törekszik, *Hegedüs* pénzügyi emlékezéseivel teszi érdekessé cikkét. A befejező cikk, amelyet ismét *Balla Antal* írt, megpróbál visszakanyarodni a könyv elején kiértézt eszmemenethez és történeti távlatban a világgazdaságról értekezik. Sajnos, ez már nem sikerül neki, mert a kép teljessége kedvéért az adatokra kellett a súlyt fektetnie.

Ha nem is tartjuk a könyv szerkesztését a cél szempontjából helyesnek, mégsem tagadhatjuk, hogy igen érdekes olvasmány, amelyből a nagyközönség sokat tanulhat az előtte jobbra ismeretlen területről, a gazdasági életről.

Tóth József.

RAVASZ LÁSZLÓ LEGÚJABB KÖTETEI.

Erre a kérdésre: kik az ország legnagyobb szónokai? — két évtizeddel ezelőtt vagy Apponyival, vagy Prohászkaival kezdték volna a felelet névsorát, ma: Ravasz Lászlóval kezdik. Minden vagylagos megjelölés nélkül.

Pályafutása szinte *páralan diadalút* a siker felé, holott sem név, sem rang, sem születés, sem külső daliás testi adottságok nem segítették. A század fordulóján Kolozsvárt kopogtat a theologia és az egyetem kapuján. Az itteni tanulmányi éveket követik a berliniek. S magasabb tudományos grádusai lépcsőzetén, alig három évtizeddel ezelőtt foglalja el a gyakorlati theologiai tanszéket Kolozsvárt. Tíz év múlva már egyházkerületi főjegyzője, püspök-helyettese lesz Erdélynek s rá három évre (1921) püspöke Dunamelléknek. Alig másfél évtizede, hogy a Kisfaludy-Társaság tagságával és a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagságával még gyarapodott az az osztatlan elismerés, amelynek arányai évről-évre növekednek és erősödnek. Első szárnypróbálgatása az esztétikai és az igehirdetés mélységes forrásaiból merített üdítő ital volt s ez a kettős forrás csergedezik, árad, hömpölyög végig három évtized impozáns munkaterületén.

Ravasz Lászlónak mindenegyves igehirdető kötete tájékozást mutat erről a fokozatos fejlődésről, egyre megkapóbb arányokban kibontakozó nagyvonalúságáról és mégis összhangban egygéolvadó gondos harmóniáról.

A legutóbb megjelent művének három hatalmas kötete: «Legyen világosság» — beszédes írások. (Kiadja: Franklin Társulat, Budapest. 1938. I. kötet: XII + 531; II. kötet: VIII + 532; III. k. VIII + 538, összesen 1629 oldal.) Több mint másfélezer oldalon egybefoglalja a vallásos, tudományos, irodalmi, zenei, társadalmi, politikai, nemzetnevelő, stb. területekre szétágazó egész magyar szellemi életet olyan változatosságban és gazdagságban, ami szinte példátlanul teszi a művet témagazdaság szempontjából úgy a hazai, mint a külföldi ígéhirdetés termékei között. A hatalmas mű azért is érdekes, mert a legtöbb beszéd datálva van s 1922-től egész a múlt év őszéig terjedő hatalmas idő fölött ívelődik át.

Az egész nagy mű beszél önmagáért s ezért szinte természetesen tartjuk az alig egy oldalnyi előszót, mely a szokványos köszönet mellett (kiadónak, korrektornak), értékes önvallomásokat is ad beszédeire készülése módjáról s az egész beszédgyűjtemény céljáról. Őszintén megvallja, hogy bár más az elmondott beszéd s az előre, vagy utólag elkészült írás: «bizonyásgtételemnek két szárnya: az írás és a beszéd felemás színben, de egy ütemben repül a világosság felé.» *Célja* bár nemesen szerény, mégis a legmagasabb: «a címmel nem akartam egyebet mondani, csak annyit, hogy akármilyen lámpás ez a könyv, mégis Annak a világosságát adja tovább, aki világosságot gyujtott a mi szívünkben az Ő dicsősége ismeretének a *Jézus Krisztus arcán való világoltatása végett.*» (II. Kor. 4, 6.)

Míg más vallásos és egyházi művek fokozatosan vezetnek a tornácból a szent helyre s a félrehúzott kárpiton át a szentek-szentébe, Ravasz belülről indul kifelé a szentek-szentéből a templom padsorai felé s onnan a cinterembe. (I. kötet.) Majd az élet ezer és ezer-féle egyházi cselekvényébe, mely hol örömmel, hol vigadozással erősítgeti a le'keket a bölcsőtől a koporsóig. (II. kötet, casuáliák.) S végül az «irodalom», a «magyar sors», a «nevelés» széles mezőin át a «tekintőre», a határhalomra, ahonnet a jövőbe pillanthatunk. (III. kötet.) Általában legmélyebb az első kötet. Legváltozatosabb a második kötet. Legátfogóbb a harmadik. Prédikátor, pásztor és litterátor arcvonásai a jellemzői az egyes köteteknek. S bármelyik kötetet nézzük, rövid pár oldal olvasása után ott ülünk a szószéke, vagy előadósztala előtt és életelelen valóságban élénkülnek fel arcvonásai s rajzolódik ki egész alakja. Halljuk hangja csendülését, mintha mondanivalója nem száraz betű-sorokban, hanem zengő viaszlemezbe zárva szemünk láttára szabadulna ki.

Prédikációinak alapjelleme: az alkalom megragadása és egyetemessé tétele egyfelől. A polémia-mentesség, a saját hitének bátor megvallása s a másvallásúak hitének gyöngéd megbécsülése másfelől. Ezeket a tulajdonságokat a rádiós istentiszteletek minden hallgatója észrevette eddig, de ez a beszédkötet hitelesen is dokumentálja. Amíg egyfelől a pozitív reformátusság gránithegyei és aranyló alföldjei terülnek elénk, addig másfelől a legnemesebb békítő és seregbe egybehívó szó zendül meg ajakán. A legritkább virág ez a magyar reformátusság ígéhirdetésének négyévszázados mezején. Minden száz évben ha egyszer virágozik, mint az aloe. Hol Samarjai János (XVII. sz.) irénikus ígéhirdetésében, hol Szikszay György (XVIII. sz.) éltető kegyességében, hol Vámosi Pap István (XIX. sz.) válaszfalakat döntőgető önfeledtségében. Hozzá tehetjük, hogy ez a ritka virág Ravasz Lászlónál a legegyszerűbb, a legtermészetesebb.

Beszédeinek az Igéhez való viszonya az eddigi kötetekhez mérten egyre mélyülőbb irányzatot mutat. Néhol ez a mélység a kétségtelenül előtűnő

dialektika theologia dogmatikai hatásának eredménye ahelyett, hogy eredeti forrástanulmányokon alapulna. Nagy érdeme, hogy drámai tömörsége növekedett. Ravasz László sohasem volt bőbeszédű, legföljebb jelzőiben és jellemzéseiben volt túlságosan bőkezű. Ez a mű a *drámai tömörségre*, egyszerűsége és drámai feszültségre egész sereg pompás példát mutat. Természetes, ha ez a hallgatóság lelkében drámai hatást vált ki és sokáig nem tud szabadulni ennek a tömör, egybekovácsolt szerkezetnek hatása alól.

Ide tartozik a tömörített életbölcseiség, az összesűrített tanács, a leüpedett kritika, a töményített harci-kezdő, amely az eddigi kötetekből is jól ismert epigrammatikus él gyakori használatában és kihangsúlyozásában jelentkezik. Epigrammaszerű mondások, közmondássá válható szentenciák sűrű egymásutánban váltják fel egymást és villanyozzák fel az érdeklődést.

Drámai tömörsége és epigrammatikus kielezettsége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy aránylag kicsiny és korlátolt időtartam alatt a lelki élet nagy mélységeit tudja villám-fénnyel bevilágítani, megmutatni. Az időtartam és mélység fordított viszonya kedvezően tűnik itt elő. Ravasz László szónoki nagysága legeredményesebben ezzel a mértékkel mérhető. A legrövidebb idő alatt képes a legnagyobb mélységekbe és a legszédítőbb magasságokba magával ragadni.

Nagy lelki meglepéssel állapítjuk meg, hogy ebben a három kötetben a korábbi virágos stílus leegyszerűsödött s ezzel egy új szépségzsemléletnek örömeivel ajándékozott meg. Tetszhet sokaknak a pipacsos mező, benne a búzavirág kékje, a mácsonya lilája, a kákics tüskés pihéje, a konkoly erezett bimbója s a folyondár-szulák zöldes csillogása, de ha a nagy tábla termőföld tömött kalászkok tömör táborával tündöklük, van abban valami fenséges, megkapó és felemelő. Az erő gabona között a virág is szemét. Ezekben a kötetekben termő barázdák sorakoznak szinte virág nélkül, de gazdag kalásztengerrel.

Érdekes módon tünetkeznek a korvonások s nem tudjuk, hogy új szépségek melegágya lesz-e, vagy pedig az eddigi nemes, harmónikus világ inficiálódása. Csak röptében említünk meg egypár ilyen vonást.

Itt-ott feltűnik a mai kor sajátosság felelőtlen közlési formája : a bekonferálás éspedig nemcsak megnyitóknál, bevezető előadásoknál, ahol többé-kevésbé természetes helyen van, hanem alkalmi beszédeinél is.

A másik ilyen modern korvonás : a revue-szerűség és a film-szerűség, amikor kép vezet képhez és a szemléleti forma azonossága próbálja indokoltá tenni a vezérfonalat. A jelenetek kergetőző változata kedvez a mai rohanó kornak. Épúgy, mint a drámai tömörség és epigrammatikus élre törekvés, hord magával valamit a mai idők rekord-törekvéséből.

Ilyen korvonás a *reflektor-fény*, amellyel homályba borult szögleteket s elrejtőzni kívánó életrészteket gazdag életbölcseége jupiter-lámpájával világít meg. Korvonás a *mikroszkóp és teleszkóp* nézőmód, a *mikrofon és megafon* szemlélet egymás mellé állítása és egymással egyenlő értékűvé tétele. Azt értjük ez alatt, hogy amikor leghalkabb, legelfogódottabb hangján szól, akkor is éppolyan messze hallatszik és éppolyan mélyre hatol, mint amikor megafonerővel tör ki belőle a felháborodás és a fájdalom kiáltása. A parányi kicsinyben megtalálja a végtelen nagyot, amelynek nincs semmi szégyenkezni valója a teleszkópok csudái mellett. Ide tartozik a *röntgenlátása*, amellyel nem hisz sem a fotografia, sem a festmény hízelkedéseinek, s amely kitűnő eszköz a kezében arra, hogy rajtakapja a bűnrehajló embert s a bűnre indulás hamleti perceiben szólhasson hozzá. Ezek a részek átszellemülve és felmagasztosulva

nagy lehetőségek küszöbei. Korvonás az itt-ott megjelenő, — bár elismerjük, hogy minden ártó szándék nélkül tünetkező *szó és mondatficom*. Ilyen rethorikai artistamutatvány az újabban egyre általánosabbá váló előadási mód, amikor egy fiktív tételből, egy «Als-ob» mondatból indul ki egy egész nagy fejtegetés, egy világnézeti fölépítés. Úgy fest az egész, mint egy hegyére állított gúla, gombostűhegyre épített felhőkarcoló. Sajnáljuk, hogy e kötetek egypár darabja behódol előadásmódjában ennek a modern áramlatnak. Igaz, hogy később, a fejtegetések végén, sikerül bebizonyítania a kezdőtételét, de valahogy úgy érezzük, hogy a nagy, súlyos mondanivalókhöz nem egészen illő ez a játszi forma.

Ennyi gazdagság és újszerűség mellett szabad legyen egy pár szót pazarolni arra is, ami hiányzik.

Egyik legnagyobb hézag a műben, hogy hiányzik belőle a falu. A milliók nagy problémái és kicsinyke bajai. Ravasz László műve nagyszerű dokumentum marad évszázadokra is arról, hogy mi mozgatta a felső százezer, vagy háromszázezer, vagy félmillió embert korunkban, de alig van arról szó, hogy mi mozgat millió és millió földhözragadt magyart. Leszögezzük azonban, hogy ez csak a műnek a hézagossága. Mi tudjuk nagyon jól, hogy Ravasz László püspöki, törvényhozói, pásztori és egyéni érdeklődése egyre határozottabban fordul a falu felé s érdeklődéssel várjuk majd az ebbe a körbe vágó dolgozatai megjelenését.

Természetes, hogy még nagyon sok mindent lehetne szólni erről az eszméltető műről. Különösen ha a theologiai szaktudomány analízise alá fognók az egészet. De igyekeztünk általános magyar nemzeti szempontból mérlegre tenni a művet és megállapítani helyét a magyar szellemiség jelen életében. A végén tárgyilagosan állapíthatjuk meg azt a *három nagy értéket*, amellyel ez a műve a magyar életet gazdagította.

Bevitte az Isten előtti felelősség elvét a szellemi élet minden területébe, a prédikációt, a meditációt, a konzolációt a könyvsiker útjára, végül a felekezeti békesség aktív művelését.

Két-három évszázaddal ezelőtt benne volt ez már a magyar közéletben, míg az aufklárizmus, racionalizmus, materializmus ki nem irtották. Köszönjük Ravasz Lászlónak, hogy ezeket a nemzetépítő erőket belevitte a mai zilált és széttagolt közéletbe. Ami benne ephemer, a mai naphoz kötött, amilyenek az egyes emberekről szóló szónoki felnagyításai, néha az istenítés mértékéig, ez az emberkultusz, amely néha szinte az ige hirdető tózszt határait éri el, ezek elavulnak, de az egész műben elevenül élő és ható Ige megmarad és sok ezren fogják áldani Istent, hogy eszközéül használta fel dicsősége terjesztésében Ravasz Lászlót, az embert.

A kötet izléses, majdnem pazar kiállításban jelent meg. Kár, hogy a leggondosabb figyelem mellett is sajtóhibák éktelenítik el, sőt kihagyások is megeshnek s nagyon kár, hogy a tartalomjegyzékben nincs megjelölve az egyes beszédeknel az elmondás évszáma, ami pedig belül a szöveg végén megállapítható. Ekkora múltán nagyon ajánlatos volna egy *részletes tárgyi tartalom-mutató*, *textus-mutató*, esetleg *névmutató* is, hogy az olvasó az egyes tárgyi fogalmak szerint is tájékozódhassék a szerző véleményéről.

Felvetjük azt a gondolatot, nem volna-e helyes *Ravasz László eddigi műveiből egy szemelvényes kötetet angol nyelven megjelentetni*, hogy a külföld is kellő alapossággal tájékozódjék Ravasz László eszmevilágáról. Ez magyar nemzeti szempontból is jelentős nyereség és térhódítás volna.

Báró Doblhoff Lily: Horthy Miklós. (*Athenaeum.*) Horthy Miklós húsz éves kormányzása alatt történelmet alakító tényező lett. Állásfoglalása mindig határozott és világos, a helyzetet állásához méltó magas szempontból tekinti át, biztos szemmel itéli meg az eseményeket és bölcs emberismerettel válogatja ki mindig a körülményeknek megfelelő államférfiakat. Politikai életben a nagyság legfőbb próbaköve: az eredmény is igazolja határozottságát, erélyét és a magyar történelem nagyjaira emlékeztető mértéktartó bölcseségét.

Ha író meg akarja közelíteni ezt a rendkívüli egyéniséget, két feladatot vállalhat magára. Vagy megőrökíti a történelem számára azt a képet, amely a kortársak szemében élt és feljegyzti azokat az adatokat, amelyeket csak a kortársak ismerhetnek, vagy nemzetnevelő munkát vállal és a példamutató egyéniség rajzával az olvasókban felébreszti a jobb, neme-sebb életforma utáni kívánczóságot.

Doblhoff Lily báróné egyik feladatot sem vállalta. Jobban mondva egy kicsit mindkettőre gondol, de különösen egy harmadik szempontot érvényesít. A finomabb szalonok nőies pletykálgató érdeklődésével fordul tárgyhöz. Valamilyen folyékonyá oldott lelkes stílust állandósít, amely-lyel minden külsőségest és felötlőt leír, de csak véletlenül érint itt-ott egy-egy lényegbe vágó vonást. Különben könnyen olvasható, kellemes könyv, tárgya minden magyar em-bert érdekel.

J. I.

Peéry Piri: Bambuszfejű esernyő. Budapest, 1937. Bárd. Nem szokatlan jelenség, hogy művész — festő, zenész vagy színész — sikerének bizonyos magaslati pontján az iro-dalomhoz fordul és több-kevesebb kulcsszerűséggel, kifejezetten — ki nem fejezetten a maga személyének, önmaga dicsőségének írásos emlékét

kívánja állítani. S festő, zenész, vagy színész, ha valóban tehetség a maga művészetében, írásművében is fel-lelhetők a tehetség bizonyos kisebb szikrái. Ezek a tehetséges dilettánsok az irodalomban egyáltalában nem szokatlan jelenségek, de annál szokatlanabb, ha a kitűnő művész, rend-kívüli alakító és megjelenítő erővel rendelkező színész az irodalomban nem önmaga emlékezéseit, sem sikerei-nek kulcsregényét adja és az, amit ír, a legkevésbé sem dilettantizmus. Jószándékú, becsületes törekvés, lé-lekből fakadó művészet. Ilyen szo-katlan jelenség Peéry Pirinek elő-tünk fekvő regénye.

Nem az első kísérlete ez. Eszten-dőkkel ezelőtt egyik nagy folyóira-tunk kisregényét közölte már és a beavatottak amellett sem haladtak el egész közönyösen. Igéret volt, melyből ez a könyv már kétségtele-nül sok mindent be is váltott.

Peéry Piri a színpadon a nagy beleélés, a szereppel való teljes egye-sülés művésze. Mindenfajta szereppel így van. A házsártos vénleányával épügy, mint a félelmetes nagymamá-val, a hisztériás, gyermekét sirató nőjével, vagy az izgalmasan túlfűtött vérmérsékletű negyvenéves aszso-nyéval. Nos, Peéry Piri az irodalom-ban azért nem dilettáns, hanem von-zóan érdekes művész, mert íróasztala előtt is ugyanazt teszi, mint a szín-padon. Hősei nagyszerű szerepek, a velük és körülöttük történő esemé-nyek pedig e szerepek adta megannyi átélési lehetőség. Peéry Piri nem írja meg alakjait, átéli azokat és önmagá-ban lejátszsa. Története nem is kivé-telesen új s tolla eleivel mintha még akadoznék, de amint az a színházban szokott lenni a második felvonás közepe táján, könyvében is, úgy az első 70—80 lap után egyszerre át-forróodik az olvasó képzelete, már-már nem is regény amit kapunk, hanem eleven, sűrített dráma, kitűnő

színészek, határozott kezű rendező színjátékában.

Peéry Piri írói stílusa sem hétköznapi. Még vannak benne apróbb csi-szolzivalók, melyeket mind kezdő írónak el kell végeznie, de lehetetlen meg nem érezni a lapjaiból kiáradó lüktető lendületet. Emberábrázolása, megfigyelései, meglepően szabatosak, egyik-másik képe, mint az aquarium is, a klasszikus nagy regények lapjaira kívánczik. Ha ebben a mederben és ilyen őszinte emberi és művészi átélésekkel halad tovább Peéry Piri, bizonyos, hogy műve irodalmunkban új, érdekes hangot jelent. Ehhez az irodalomban való átéléshez és élményszerűséghez azonban az kell, hogy a jeles színésznő a színházhoz sem legyen hűtlen. Mert az irodalomban is a színház az ő igazi kifejtője.

Dénes Tibor.

Új erdélyi antológia (Minerva).

«Erdély»: az irodalomban még mindig van a szónak valami különös varázsa, pedig ha valaha: most van szüksége az erdélyi irodalomnak mítoszokat és hangulatokat eloszlató komoly és hideg kritikára. Az első nemzedéket most váltja föl a második, viták zajával és nagyszándékú alkotásokkal. Az Új Erdélyi Antológia program és seregszemle; a bíráló mindjárt műveken kérheti számon az elméletben szép elveket. Abafáy Gusztáv tanulmánya nagyjában azokat az eszméket hozza föl, amelyek a most induló magyarországi generáció állásfoglalását meghatározzák: az irodalmi mű «a tudományok tudománya, a végső felelet, az egyetlen bizonyosság, az egyetlen valóság». Az új erdélyi írók szerinte sikraszállnak az «öncélú valóságimádat» ellen és «az egyéniség, a személyiség, a lélek elsőbbségéért küzdenek». Az abszolútum kifejezésére törekcsenek; felfedezik az irracionálist, «determinizmusuk indeterminizmusba

torkollik és segítenek írói esz-közökkel megteremteni egy új világot, melyben a szellem a lélek szolgálatában áll. A lélekké megváltott szellem szól írásaikból». A valóság válságának átélése ihletük forrása s állásfoglalásuk: «vissza kell térnünk a költőhöz: az írói intuición segítségével tudhatunk meg talán valamit a lét titkairól».

Rokonszenves elmélet, ma egyedül méltó — úgy érezzük — a hivatása eszményi értelméhez ragaszkodó íróhoz. Más, mint a transzilvanizmus: valóban egyetemes és egyetemességében nemzeti kincs. De: mintha az elmélet a gyakorlat előtt járna; a világos szellemű kutató és bíráló mintha inkább mérné a programot, mint az eredményt, inkább tekintene Európára, mint Erdélyre. Mert az antológia, sajnos, állításait csak kevéssé támogatja. Rosszul volna össze állítva?

Az összeállítás hitelességét mindjárt kétségessé teszi a költők sereg-szemléje. Hat lírikus: Dsida Jenő, Flórián Tibor, Jékely Zoltán, Kiss Jenő, Szemlér Ferenc és Varró Dezső. Első kérdésünk: hogyan kerül a Budapesten élő Jékely az erdélyiek közé? a származás jogán? s miért nem szerepel akkor Toldalaghy Pál (és a tanulmányírók részében Abafáy mellett Makkai László?). Szemlér Ferencnek számtalan jobb versét ismerjük s ugyanez áll Jékelyről, Kiss Jenőről; ez az erdélyi líra nem igazolja a nagy szándékot!

A prózai részben Kolozsvári Emil csak erőszakkal vonható az erdélyiek közé; a többi? Böződi György, Szabédi László és Szenczei László novel-lája mutat a tanulmány-adta törekvések felé; Szenczei elbeszélése különben a kötet legérdekesebb és legjobb darabja. Vásárhelyi Emil drámarészletei: régi liszt újraörlése régi malomban — és hogy csikorognak ennek a malomnak a kerekei! Kovács

József: intellektualizmus és giccs gyarló házassága, érzékeny kis mese a századeleje hangulatában. Nagy István: kedves anekdóta, semmi több. Wass Albert: szabályos jó novella és mennyire ismerős! Bözödi Rovainéja azonban él és Szabédi Kalliopéja a realizmus hű légkör-rajzában már modern ízekkel varázsol. Szenczei félkegyelműjét pedig nem felejtjük el: ebben éri el csúcspontját a modern erdélyi elbeszélés, — ha a körképet hitelesnek tekinthetjük.

Ez volna az erdélyi második generáció művének java? Bizonyára nem: minden antológia hamisít. Egy részletet ad az egész helyett: ki ítélné meg Wass Albertet a Sorsvállalás sablonos és jól megírt történetéből, ki Szemlér Ferencet ebből a négy költeményéből? Egy bizonyos: túl ezen az antológián, a távoli figyelő egy Kós, Tamási, Bánffy után kissé csalódottan nézi az új erdélyi irodalmat, csalódottan és várakozva, s ez után az antológia után még nagyobb érdeklődéssel: az eszmék, úgy tűnik, világosak, a művek még tétovák. Kovács György, Gagy László regénye ugyanezt mutatja: valami új indul, de az út még homályos. Ha a program valóban annyira határozott, mint amilyen félreérthetetlen Abafáy kitűnő tanulmánya, úgy Erdély irodalma új kísérletek, új eredmények, s ha az írók képességei arányban állnak a programmal: új remekművek előtt áll.

Rónay György.

Zalai Fodor Gyula: A zsákhordó dala. Költemények. A Napkelet kiadása. Budapest, 1938.

A költemények első hatása annak a tisztta, nemes világnak élvezete, mely belőlük élénk tárul. Ez a világkép ma igen ritka. Nem abban van a szépsége és értéke, hogy talán naiv és idyllikus. Igazában nincs is kirajzolva. Csak abban a magasabbrendű erkölcsi igénytartásban van jelezve,

mellyel Zalai Fodor Gyula a lelkiség finomabb világáért harcol. Erősen erkölcsi ihletésű költészet tehát az övé, küzdelem az élet és az ember spirituális megszépítéseért és fölemeléseért.

Ez az ellenézés, mellyel a költő a ma életével szemben áll, állandó belső vívódást izgat fel benne. Érzésformája tehát folyton ellentéteken alakul ki, aminthogy költői érzéklését is ez az ellentétfolyamat táplálja. Ez határozza meg költeményeinek felépítését is, melyen belül az érzelmek kettős sodrú dinamikával áramlanak, feszülnek megoldásuk, elnyugvásuk irányába. Az az eszményi illetettség és hangoltság, mely mindig felülről sugallja és alakítja költőnk felfogó és befogadó érzékenységét, mindig gazdag és színes képzelettel párosul arra, hogy a külső élményekkel szemben a maga világára hivatkozzék, utaljon, ennek szépségeit ragyogtassa fel, s az ezért vágyódó vonzalom ingerét ébressze fel olvasójában. Közben azonban sohasem hagyja el az életszerűség konkrét talaját. Nem lesz esztéta költő s nem ível fel tárgyaltalan ideák messzi, gondolati magasságába. Előtünk éli át a maga szenvedő valóságát, mai emberségének többre törő válságait s ezekből mint megoldást emeli ki világnézeté erősödött hitét: «... Ezerszer áldott, ami szép, — ami szabadít, emel és feledtet».

Költészetének különös konkrét erőt ad nyelve. Alig van rajta stilizálás, szinte hallani lehet, beszélt nyelvet. Szavainak nincs zengése, fénylése, lágy hangulatba fokozódó avagy dús érzeteleme. E helyett inkább erősek, férfiasak, szózatiasak, belső világosságnak logikájától ékesek s pompás ritmusalkatúak. Nem öncélúak, a vers egészét, a ritmus szabotosságát, a rím pontos hangkifordódását szolgálják. Az utóbbit néha mesterkéltten is kedveli, modorosán formálja. Verselésének egyszerű szép-

sége ott lesz művészi hatása, amikor a népieshez közelít s a gondolatritmus megfogó belső formáján fokozza fel s lobbantja el hangulatpillanatát. (*Sóhaj!*)

Meghajlunk e kötet értékei és igazsága előtt: «Embernek lenni nagy dolog: — Lelket jelent». —ss.

Laczkó Géza: Királyhágó. (Grill.)

Laczkó Géza új könyve sokirányú és igen nemes feladatok megoldását vállalja magára. Lányi Dénesnek, Noémi fiának, Arabella, a színésznő és Szillángy Dénes dunántúli földbirtokos törvénytelen fiának gyermekora, kamaszévei, férfiváérése nemcsak a divatos ifjúkor pszichológiai kérdések egész sorát veti fel, de Laczkó még a századforduló Magyarországnak írói szempontból nehéz, mondhatnók veszélyes világát is magára veszi. A pszichológiai feladat is érdekes és nagyvonalú. A kis Lányi Dini életét két igen különböző ember, két igen különböző környezet és sors határozza meg. Anyja színésznő, Dini a színház és rossz hírű kolozsvári utcák forgatagában él s a néhány hét, amit évenként Szillángy pusztáján, a «kastély» titkai között, nagyúri könnyelműség és kíméletlenség, paraszti erkölcstelenség és kapzsiság fullasztó légkörében tölt, igen érdekes, újszerűen felfogott ellentétet nyújt «Nanyi» és Arabella világához.

A Szillángy vér magasabbra való hivatottság hitét s lázadó követeléseket olt Dinibe. Küzdelme az apáért, az elismertetésért, a Szillángy-ábrándokkal való küzdelme és leszámolása helyenkint érdekesen, tragikusan mutat meg egy lelket, belső zűrzavaraival, indító lökéseivel együtt. Csak az egyre-másra kiütözött túlzó regényesség szándéka zavar. A helyzet rendkívül kiélezett, nagyon is érdekességre beállított s kellő pszichológiai részletezés nem mindig mossa el érdességeit. Egyik-másik je-

lenet, például az Olgák, a «csörgő-sipkás nászkora» s egyáltalán az egész «közjáték», az orosz hercegleány epizódja, mintha egyedül csak az érdekesség és regényesség követeléseként kerülne Dini életébe. A pubertáskor rajza néhol igazán szerencsés és pompás, de a «gamók» kicsit sokat és korán találkoznak a csókkal.

A lelki háttér, a századforduló, egyszer a régi Kolozsvár színein át, máskor az Eötvös-kollégium legérdekesebb korszakán átszűrve jelenik meg; egy önmagában is nagy feladat két külön szellemi kép bonyolultságának zavarain át igyekszik megmutatkozni. Akik emlékeznek Laczkó Géza egy kis tanulmányára, amit a történeti regényről írt, bizonyára értékelni fogják műve bravúros igazságát. Köz- és magántörténet érintkezését a Királyhágó valóban nagyszerűen oldja meg. Laczkó történeti igazsága mindvégig vonzó, ruháig, divatos szindarabokig és dalokig, cimpilimpitáncig elmenő gondossága sehol sem válik fárasztóvá, nem terhel túl, de mindig elmond annyit, amiből életre kel a kor, legemberibb vonatkozásaiban is. A «módjával tébolyult Erdély» hétköznapjait aligha tudná nála jobban megírni valaki Magyarországon. Ha itt valami hiányzik, az legfeljebb a «kisértetek», akiknek a századforduló kódében lázadni kellene...

Az Eötvös-Kollégiumról Laczkó könyvében kap először teljesebb képet a magyar olvasó. Ma még beláthatatlan, hogy mit jelentett és mit jelent a Kollégium a magyar szellemi és tudományos életben. Laczkó szerencsésen mutat rá lényegére, jelentőségére. A regényben nehezen feloldható anyagok, tanulás, közös, internátusi élet, munka és murik mindvégig érdekesen elevenednek meg könyvében. Bégé úr nemes arcéle még a Kollégiummal egészen ismeretlen olvasót is megfogja. A kor, amelynek Laczkó tanuja és emléke-

zöje, egyébként is szerencsés. Hősor és fénykor egyszerre. Dini Horváth Jánost, Szekfű Gyulát, Szabó Dezsőt, Kodály Zoltánt mondhatja kollégájának. A rajz néha kaotikus, de az is akar lenni. Azok a lapjai a legrokonszenvesebbek, ahol legendaszerűvé lesz a nagyokat ivó, hatalmasan élő pathetikus Szamos Dezső alakja, ahol merész gyorsasággal váltakozik a komoly munka fegyelme, a habzsoló műveltség-szomj a csavargásokkal és a ki-kitörő fiatalkori lázadásokkal. Kár, hogy a Kollégium rajza is gyakran marad könnyed és fölényes, mint a századforduló. *Lovass Gyula.*

Miklóssy Lajos : A modern magyar regény. (A pécsi egyetemi magyar intézet értekezései. 22. füzet.)

Amit Miklóssy Lajos általános-ságban a modern magyar regény kialakulásáról és jellemző tulajdonságairól mond, egészében helytálló. Azon a fejlődési vonalon, melyet előbb a Jókai—Mikszáth inkább romantikus s később a Bródy—Ambrus irányzat inkább realiztikus regénytípusa jelent, már a század második évtizedében valóban törés mutatkozik. Ez a törés azonban természetesen kiszögellés a formák és gondolatok koordináta-görbéjén: az írók és tehetségek szükségszerű népvándorlása a kiszarolt talajról dúsabb vegetációt ígérő területek felé. Tartalom és alak a művészetben, mint minden organizmus, örökösen pusztul és születik. A kiélt formák s az elnyűtt eszmék nem életnemző keretek többé. Az új regény elődjével szemben «derealizáló», bizonyos «meseszerűségre» törekszik, a bonyolult és terjedelmes lélektani megokolások helyett több teret enged az «action gratuite»-nak, a véletlenes és megmagyarázhatatlan cselekedeteknek s az alkalmazott lélekelemzés módszereinek. Túlteng benne a részletezés (gondoljunk Proust-ra!), a le-

lepező őszinteség vágya s a művészi értelemben vett pletykálás: bizonyos feminin vonások, melyek így a műfajnak valami sajátosan nőies arculatot adnak. Műfajmegoszlás tekintetében a modern regény főképp három speciesre tagzódik: az önvallomásra, a riportregényre és a történelmi-életrajzi regényre (vie romancée). Mindezeknek kiváló példáit mutatja Mórincz Zsigmond s részben Szabó Dezső, akik valóban hidat alkotnak a régi és új regény partjai között. Nem értjük és nem osztjuk azonban a szerző felfogását, mely harmadikul Surányi Miklóst állítja a két előbbi mellé. Surányi kétségkívül kitűnő és vérbeli író, de érzésünk szerint semmiesetre sem volt útpítője a modern magyar regénynek. Ugyanezt mondhatjuk Miklóssynak arról a megállapításáról is, mely Márai mellett Sásdi Sándort és Körmendi Ferencet jelöli meg az új magyar regény képviselőiként, anélkül, hogy a műfaj egyéb kiváló tehetségeit még csak névvel is említené. Nem kívánjuk itt egyes írók kvalitásait érinteni, de nyilvánvaló, hogy Surányi és Sásdi éppen pécsi vonatkozásaiknak köszönhetik a kötet hosszabb tanulmányait. A «regionalizmus» ilyen messzire nem mehet. Aki az egyetemesség pretenciójával lép fel, azt feltétlenül kötelezi a tárgyilagosság és a teljesség!

Nem engedhetjük szó nélkül a munka stílusbeli botlásait sem. A magyar esszéírás három nemzedéke, Gyulaié, Péterfyé és Babitsé kötelezi a magyar tollforgatót, hogy egyben «író» is legyen. Ilyen s ehhez hasonló mondatokat: «Sokszor csodálkozok az ember, hogy tud egy férfi ennyit összebeszélni» — ma már nem illik leírni. Az efféle pongyola-ság legfeljebb iskolai dolgozatban bocsánatos bűn.

Szakáts László.

A nyugatmagyarországi felkelés.

Missuray-Krúg Lajos már 1935-ben megírta ezzel a címmel annak a dicsőséges és változatos harcnak a történetét, melynek eredményeként visszakaptuk az ősi Sopront és körülötte 18 olyan községet, amelyeket a trianoni békeparancs értelmében szintén át kellett volna adnunk Ausztriának a kijelölt 5055 négyszögkilométer nagyságú terület keretében.

Missuray-Krúg Lajos könyve után Ádám T. István tollából is megjelent a «Külpolitika» kiadásában a Nyugatmagyarországi felkelés története, de ezzel nem vált érdektelenné Missuray-Krúg műve sem, mert ez hamarosan több kiadást is ért. Vidéken, Sopronban adták ki ezt az értékes munkát és így a budapesti könyvkereskedések kirakataiban nem tűnhetett fel oly mértékben, mint amennyire azt megérdemelné. Pedig ez a könyv külső megjelenésében is szélesebbkörű figyelemre érdemes és ügyes kiállításával méltó a régi Röttig-Romwalter-nyomda becsületesen megalapozott jó hírnevéhez.

Mi teszi még mindig aktuálisá ezt a könyvet, amely bővebb ismeretéseknél is biztosítani tudta a többszöri megjelenhetést? ... Kétségtelenül az, hogy amit a szerző megírt, azt nemcsak hallomások alapján gyűjtötte össze, abban többé-kevésbé neki is volt része és a többi résztvevővel való összeköttetése révén meg tudta azoktól is szerezni a nyugatmagyarországi harcoknak sok olyan érdekes részletét, amelyek izgalmas tartalmuknál fogva is a legérdekesebb olvasmányá avatják Missuray-Krúg könyvét. Ez a sokféle részlet és visszaemlékezés változatossá teszi ezt a könyvet. Egyik-másik felkelőnek a levele mint önálló írásmű is megállaná helyét eleven-ségével, hangulatával és színességével. Ilyen például dr. Csukás Zoltán

tanársegéd naplórészlete vagy Mindek Géza külföldről hazairányított hosszú levele. De maradjunk Missuray-Krúgnál, aki fiatalos lelkesedéssel, nem egyszer költői szárnyalással, de mindig becsületes tárgyilagossággal és a tiszta hazaszeretet érzéséből áthatottan festi le előttünk a kitörő harc előzményeit (Korridor-tervet), a felkelők tevékenységét. Meg tudja éreztetni velünk, hogy azok a felkelők, kik az ország minden részéből siettek az elszakításra ítélt nyugati részek megvédésére, nem hiú kalandkeresésből, időtöltésből vagy zsákmányvágyból indították meg itt akcióikat, hanem mélységes hazaszeretetből, azon való felháborodásukban, hogy még az az Ausztria is le akar egy részletet szakítani hazánk testéből, amellyel pedig együtt küzdöttünk a világháborúban.

Igaz ugyan, hogy a világháború utáni Asztria olyan politikai irányzat híve lett, mely közelebb állott Csehszlovákiához, mint egykori szövetségesehez, a magyarhoz. Mikor 1921 augusztusában jöttek az osztrák csapatok, hogy átvegyék Sopront és környékét, a kísérő csöcselék vörös zászlók alatt akart ide bevonulni. Ezek látása forralja fel legjobban a felkelők vérét és az első összeütközés után, mely Ágfalvánál zajlik le, az az állandó titkos törekvés fűti őket a terület megtartásán kívül, hogy sikereik révén egy olyan kormányzatot segíthetnek Ausztria élére, mely a régi barátság alapján kész lemondani a néki odaítélt Nyugatmagyarország területéről. És hogy küzdelmük sikeres, azt nemcsak az igazolja, hogy hanyatt-homlok menekülnek vissza a «területvevők» a régi határokra, hanem még a Nyugatmagyarországról mint szláv korridorért küzdő méregkeverő Benes is megjegyzi, hogy az egész terület megmarad Magyarországnak. Amit hazánkban is kevesen tudnak, most ő maga javasolja a

bécsieknek szeptember 23-án, hogy Sopron egy keskeny területsávval maradjon Magyarországnak, de a többi területet azonnal ürítsék ki. Persze erre a felkelők nem hajlandók. Megszervezik a Lajta-bánságot és annyira gyarapítják sikereiket, hogy a nemzetközi határmegállapító és szövetségközi bizottságok tanácsára létrejöhett október 13-án a velencei egyezmény, amely az első réstörés volt a trianoni kényszerbékén. Ennek ellenében kapott háromheti haladékot a magyar kormány arra, hogy a felkelést is bármiként, de leszereli. És a felkelők nagy önmegtagadását misem bizonyítja jobban annál, hogy november 3-án és 4-én meghajolnak a november 2-án kelt titkos parancs előtt.

El kellett hagyni a szintiszta Őrség vidékét és a felkeléssel rokon-szenvező német-horvátajkú, de a magyarhoz és nem a vörösbejátszó Ausztriához húzó lakosságot. Így vészelt el majdnem minden. De ami mégis megmaradt, azt Magyarország a felkelőknek köszönheti elsősorban. Annak a néhány száz soproni, magyaróvári, budapesti főiskolai hallgatónak, lelkes tisztviselőknak, szolgabíráknak, tanítónak, tanárnak, tartalékos, tényleges katonáknak és egy-

szerű foglalkozású magyaroknak, kik életüket is kockára tették, hogy megmentsek, amit már mindenki elveszítettnek tartott. Cselekvésük az első tett, mely felrzza a letargiába süppedt nemzetet és annak bizonyosága, hogy akármit mégsem tehetnek velünk. Az ősi erő és elszántság ha lefojtva is, de él még egyesekben. Az készen áll a kitörésre és még többre is, ha felháborítják a nemzet önértetét. Misuray-Krúg Lajos könyve eddig is aktuális olvasmány volt, de most még jobban azzá lett. Izelítő, hogy mire képesek az elszánt, értelmes és nemcsak szájhős emberek, a fiatal Lossonczy Antal, Vámosy Tibor és a többi megmaradtak és elesettek. De aktuális ez a könyv most, november elején, nemcsak az akkori fegyverletétel miatt, hanem azért is, mert benne össze vannak gyűjtve az ottani harcokban elesett hősök is, kik Magyaróvár, Ágfalva, Sopron, Budapest temetőiben és kevésbbé ismert helyeken emlékeztetnek arra, hogy nagy reménységekre jogosító életüket nem sajnálták odaadni a hazáért, egy igazságos ügyért. Minden-szentek és halottak napján kétszere-sen szálljon feléjük az emlékezés, a hódolat és megbecsülés...

Mesterházy Jenő.

SZINHÁZ.

UTOLSÓ TÁNC.

Herczeg Ferenc színjátéka a Nemzeti Kamaraszínházban.

«Minden nő ilyen, vagy csak mi fogtuk ki a főnyereményt?» — ezt kérdezi apjától a komoly Kornéliusz Judit, látva anyjának, a társasági «szép Juci»-nak a bőjtbe messzire belenyuló, örökös farsangját. Herczeg Ferenc talán maga sem vallja, hogy: minden nő ilyen, de mindenesetre elég ilyen nővel találkozott ahhoz, hogy a típussal leszámoljon egy minden könnyedsége ellenére is csipősen satirikus színpadi játékban. Új darabjának nem egy bírálója a «történelmi drámák írójának» mintegy meglepő kirándulásáról beszélt erre a «mondén» területre, holott Herczeg majd félszázados színpadi írósa alatt meg nem szűnt lépést tartani a társasági élet jelenségeinek korszerű változataival, úgy, hogy írói művéből egész kis kortörténet bontakozik ki, a millénium-táji Budapest napjaitól a mieinkig. Ez már nem a *Kék róka* világa, nem a «békebeli» léhaság tükre, hanem a komolyra fordult időkben kétszeresen kirívóvá lett lelki ürességnek és erkölcsi vakságnak körképe.

Csak tökéletesen biztossá és fölényessé érett író éri be olyan egyszerű cselekményvázsal, mint itt Herczeg. Az «utolsó tánc»-ban így is megéreztetni két táncos évtizednek szálnalmas mámorát, amelynek szítója nem is az érzékek láza, mint még a Balzac «harmincéves asszony»-áé, inkább csak a kordivat, mely a kozmetika jóvoltából legalább is másfél évtizeddel meghosszabbította ennek a «balzaci» életkornak — látszatát. Ennek a látszatnak tragédiája ez a bátor és nyilt szemű komédia. Ezzel emelkedik fölébe a színpadi ügyeskedők légiójának, akik az öregedő szépasszonynak egy-egy «esetét» aknázták ki fölületes hatásokra, de a *lelke* felé szinte egy lépésnyit sem közeledtek. Herczeg a lélekismerő író érdeklődésével fordul feléje és minden nagyképű erkölcsbíráskodás nélkül is valóban az elevenére tapint rá. A tőle fölvetett «eset»-ből épp az hiányzik, amire a divatos «életkép»-írók legmohóbban vetik rá magukat: az olcsó és vaskos *kaland*. Erészben az író a típust valamelyest meg is szűkíti, az ő «szép Juci»-ja a finnyásságnak és ösztönös tisztességérzetnek egyénibb készletével rendelkezik, mint a hasonló életformát folytató sorstestvéreinek átlaga. Annál nagyobb nyomatékhoz jut megszégyenülése és rádöbbenése a maga «utolsó tánc»-ára — még az első kaland küszöbén *innen*. Herczeg bölcs ítélete, írói tapintata megérzi, hogy nem a nyers tényekben, hanem a helyzetek előidézte lelki ráfelelésekben válik nyilvánvalóvá mindaz, amihez az igazi íróművészetnek köze lehet.

A hivatászerűen könnyelmű mama mellé pedig odaállítja a másik típusképet is: a hivatása szerint komoly leányt, — de ezt sem az irónia minden árnyalata nélkül. Ebben a «háborúutáni» hangnemben örömet méltányolja az őszinteséget, a régi «csáb»-fegyverek bátor elvetését, a gyámoltalan mamákon való gyámkodásnak teljes készségét. Csak afelől érezni némi kétségét, vajjon ebben a típusban is nem lappanganak-e ott az eltorzulás veszedelmének némi csirái. Herczeg nem tartozik azok közé az írók közé, akik valami merev elvi állásfoglalásokhoz faragják hozzá színpadi mondani-

valójukat. Nekünk az a gyanúnk, ő maga is fölöttébb kíváncsi rá, hogy bölcs és érett Juditja hogyan fog majd viselkedni a — mamája életkorában? Amikor majd ránézve is eljön a kísértés, hogy még egy kicsit — «Juci» maradjon . . .

Juci és Judit külön világa, nemzedéktávolságnyi lelkisége áll harcban az egész színpadi játék alatt, anélkül, hogy pengéiket akárcsak egyszer is összemérnék. Így elmarad az igazi «nagy jelenet», viszont az író következetesen benne maradhat a *játék* stílusában, amelynek enyhe marionettszerűsége annyira megfelel Herczeg írói szellemének. S megfelel annak a nagy művésznőnek is, akire színművének *mindkét* szerepét rábizta: Bajor Gizinek. Itt a kettős szerep sokkal többet jelent egyszerű színpadi fogásnál, a két alakot itt nem elég elkülöníteni, inkább egymásbajátsztatásukban van a feladat igazi fűszere. S ezzel köt le Bajor Gizi elragadó játéka, nem holmi színészi bravúrral. Valójában hihetetlenül kevés eszközzel él mindabban, ami a két szerep külsőségeit illeti, de bámulatosan érzi mindkettőnek magvát, azonosul velük a színészi átélés legtökéletesebb mértékéig, de ugyanakkor egy hajszálnyira *felül* is emelkedik rajtuk, híven a szerző szándékához, hogy a *komédiajátszás* finoman irónikus árnyalatát is megéreztesse; az alakítás művészi valósága mellett az alakítás *tényének*, a halhatatlan komédiásösztönnek külön varázsát.

Mellette Petheő Attila áll helyt legtökéletesebben Herczeg felfogásáért a szépasszony-feleséggel megáldott férjekről, ami már a *Kék rókából* sem ismeretlen előttünk. Ezeknek a férjeknek elképesztő szabadelvűsége igazán csak diszkrét, nemesrajzú színészi ábrázolásban nyerhet szentesítést, s Petheő most újra bizonyosságát adta, hogy ebben a tekintetben eszményien kitűnő Herczeg-színész. Leányával való kedves, megható cinkosság-vállalása a legelőkelőbbben megoldott színészi munkák egyike. Rajnainak Amerikából óhazai tapasztalatokba csöppent tudóságában félszegség és világfiasság «mixelődik» igen mulatságosan és szeretetreméltóan. Szabó Margit hervatag és élveteg özvegye azért meglepő, mert tőle ilyen izű alakot eddig nem láttunk, de egyéniségének drámaibb hangsúlya egy kicsit meg is ingatja a figura hitelét. Ungvári László mindent elkövet a gigolói kakasönérvet meggyőző hordozása érdekében, csak a veleszületett, könnyed simulékonyság hiányzik egyéniségéből. Pethes Sándor főpincére valódi aprószeres remeklés.

Mintaserűen gondos a rendezés, Németh Antal igazgatónak biztos tudással és stílusérzékkel végzett munkája. Jaschik Álmosné négy színpadképének pompás, levegős hatása szinte meghazudtolja a színpad liliputi méreteit.

Fekete Mária.

Berczeli A. Károly misztériuma a Nemzeti Színházban.

Szegeden a Dóm-téri játékok során mutatták be a mult évben ezt az egyenest szabadtéri előadásra szánt verses művet. Tárgya is szegedi: az ottani ferencesek templomának többszázéves Mária képéhez fűződő legendát veszi alapul s amit hozzáad,

mind a magyar mesekincs készletéből való. Berczeliben megvan az igazi áhitat, ami nélkül ilyen anyaghoz hozzányúlni sem szabad, megvan az érzék is az anyag alakításához. Buzgóságát legfeljebb némi túlbuzgalomban lehet elmarasztalni: a lemondás művészete egyelőre még nem tartozik írói erényei közé. Amit szépnek, megindítóknak, főleg pedig szimbolum szempontjából értékesít-

hetőnek gondol, beleszövi munkájába, melyben így a «rátét» néha eltakarja az alapszöveget tisztaságát. Vörösmarty *Csongor*-ának nyomába szegődik, de veszedelmes annak indítékgazdagságát mintául venni, ha a pazar részlettarkaságot egységbe nem hangolja az egészet átjáró világérzésnek lenyűgöző ereje.

Berczeli színpadi köiteményében inkább a becsvágy érdemel méltánylást, mint az írói eredmény. Vannak mozzanatai, melyek hatásukban közeljárnak népmondáink szívenütő egyszerűségéhez, de művének egésze nem árasztja magából ezeknek sugallatosságát.

Az előadás külsőségeiben ragyogó, léleklében valamivel bágyadtabb. Juhász József hibátlanul érzi a népmesei stílust, színészi megfigyelése is kitűnő, csak drámaiságában nincs elég feszítőerő. Somogyi Erzsike kedves, meleg bensősége is csupán az epikaibb részekben elégíti ki, a martírium megszállottságáig nehezen fűtődik fel. Csontos Gyula nemcsak kedvvel, hanem egyenest adakozókedvvel játsza a félelmetes pasát: a férfimelankóliának néhány finom szóalával futtatja át a rajzot. A többi szerep mind epizódjellegű, ezekben főleg Táray Ferenc, Bodnár Jenő, Hosszú Zoltán, Gobbi Hilda és Várkonyi Zoltán vonja magára a figyelmet.

Kontuly Béla díszletei ragyogóak, nemkülönben a Nagyajtay Teréz jelmezei. Szegedi mestertől való a kísérőzene is: Antos Kálmántól. A rendezésben Táray szerencsésen vett számot a zárt színpad új követelményeivel.

Vidéki történet.

Kodolányi János színműve a Nemzeti Színházban.

Kevés írónk látja olyan élesen és fájdalmasan a «vidéki» bajokat, mint

Kodolányi. A falu népének és értelmiségének kérdését egyaránt. Írói eszménye is olyan regény- vagy drámahős, aki a bajokon javítani hivatott eltökélésétől és hitétől el nem tér, még egyéni boldogsága árán sem. Maga vallja, hogy ezeké a jövő, ezek kezében az ország sorsa s nem azokéban, akik a régiebb írói látás szerint elgázoltatták magukat a falu vagy a kisváros értetlenségétől és megmásíthatatlanságától.

Ezért írta meg ezt a «vidéki történetet» is. De valahogyan inkább csak nagy bizonykodását érezzük, semmint drámai igazságát. Mai falusi orvosának egyéni sorsa, aki szembe kerül városi lelkű feleségével, nehezen példázza tételét, mely valóban inkább csak tételül hangzik el, ahelyett, hogy szervesen ágyazódnék bele színpadi mondanivalójába. Anynyira illusztrációnak szánja drámáját, hogy felfogásának «újsága» helyett inkább azt érezzük: a jó öreg Szigeti József *Rang és mód*-ja óta a színpadi pereseljárás bizonyító anyaga nem valami sokkal bővült. Lélektana sem mélyült el számottevően, hiszen most pl. ennek a korszerű «zöldkeresztes nővér»-nek — a tartalmatlan lelkű feleség tartalmas ellenjártékosának — önfeláldozása nem kevésbé ingatag alapon áll, mint a Szigeti- vagy Csiky-drámák «galambepéjű» nőalakjaié.

Magá Kodolányi azonban éppen nem galambepéjű író: harcos természet, szókimondó a szitkozódásig. A színpad pedig nemcsak az érzelm áriáit nem bírja meg: a gyűlöletét sem, ha annyira önállósul, mint itt, hol néha a pamflet veszi át az első szót. Drámaírónak mindig veszedelmes alakjai helyett beszélnie, ezzel az alakokat megszegényíti anélkül, hogy a drámát meggazdagítaná. Az előadás vezető színészei valamenynyien érezhetőleg küszködtek a rájuk bízott alakoknak ezzel a drámai

értelemben vett plasztikátlanságával, Könyves Tóth Erzsi csakúgy, mint Timár vagy Lukács Margit. A rende-

zés Nagy Adorján derekas munkája, a díszletekért Horváth Jánosnak jár elismerés.
Rédey Tivadar.

Z E N E.

MÁRIA VERONIKA-BEMUTATÓ AZ OPERAHÁZBAN.

Nagy érdeklődés előzte meg a legújabb operai bemutatót, a «Mária Veronika» bemutatóját. A szerzők a művet zenés misztérumnak hívják, ahol a cselekmény pantomime stílusban folyik le, s a zene részint a külső események aláfestésére, részint a lélek mélyén lejátszódó benső tragédia tolmácsolására szolgál. A szöveget Bethlen Margit novellája után *Rékai András*, az Operaház kitűnő rendezője, a zenét a nagyon tehetséges *Ádám Jenő* írta. Az egész alkotáson rögtön szembetűnik a színpadot kitűnően ismerő, minden hatását kiaknázó rendező-szövegíró vezető, sugalmazó szerepe. És ez a modern operaszínpad legfőbb ihletét korunk legnépszerűbb művészetéből, a filmművészetből szívja. Nagyszabású, egységes vonalban kifejlesztő drámai cselekmény helyett filmszerűen lepergő kis jelenetek tűnnek fel a színpadon, amelyek a legszorosabban kapcsolódnak a mai ember hajszolt élettempójához, akinek nincs sok energiája a nagyobb elmélyedéshez. A Mária Veronika egyben azonban különbözik ettől, a külföldön már alaposan kipróbált stíluskeveréktől, amely a filmből operát és az operából filmet csinál: szövege valami eszmét is rejt magában. Ez az eszme az ember végzetes ragaszkodása a szenvedélyekhez, melyektől még a legnagyobb szenvedések ellenére sem tud saját jószántából elszakadni.

A mű főhőse nő lévén, a szenvedély ebben az esetben csakis a szerelem lehet. Egy méltatlan szerelem, amely a tiszta asszonyt kiüzi otthonából — 1. kép —, hogy kövesse lelkiismeretlen, szélhámos kedvesét — 2. kép —, aki őt a filmtempónak megfelelően már a 3. képben faképnél hagyja. Ekkor kezdődik az asszony kálváriája, a hiábavaló várakozás gyötrelme — 4. kép — s a hűtlen kedves reménytelen keresése. A következő képek a hotelba, a gyárba, a mulatóba vezetnek, de Veronika sehohsem találva a férfit, szinte tébolyultan veti bele magát az éjszakai élet mámorába, eljárja haláltáncát s ebben a végsőkig felizgatott kedélyállapotban leveti magát a nyitott ablakból. — A második részben Veronikát a kórházi ágyon látjuk: lázas vizíói elvonulnak szemünk előtt. Sötét alakok fekete lepellel betakarva vizik bírái elé. De megnyílik a menny fényessége, felvonulnak az égi seregek és az Úr küldöttje tudtára adja Veronikának, hogy bűne megbocsáttatott és bevonulhat abba a birodalomba, ahol el fogja felejteni egész földi életét, el fogja felejteni szerencsétlen szerelmét. De Veronika borzadva fordul el a mennyei szózatától, nem kell feledés, nem kell az üdvösség, ha ezért még a szerelmére való emlékezést is oda kell adnia. A végső kép: Veronika felébred álmából, s utána holtan esik össze.

Ebben a szövegben tényleg van valami, ami a zeneszerző fantáziáját megragadhatta. Mert melyik művészet tudja az emberi vágyakat egy folyton üzött, de soha el nem érhető kielégítés, nyugvópont után jobban kifejezni, mint a zene? De nagyot vétkezik a zeneköltő legfőbb hivatása ellen, midőn ezeket az emberi vágyakat nem tudja éppen a zene segítségével magasabb célok szolgálatába állítani, hanem a szöveg írójával együtt idepad a földhöz. Mindenesetre tiszteletreméltó Ádám Jenő őszintesége és

meggyőződése, amivel ezt a szöveget mint a valóság, mint az «Élet», szerinte hamisítatlan képét, magáévá tette. Igaz, hogy sokkal gyöngébb szövegekből is születtek már halhatatlan alkotások, de egyetlen példát sem tudunk arra, hogy a lélek tragédiáját tudatosan előtérbe állító mű a befejezésben mind a lélektani törvényekkel, mind a zene lényegével ilyen ellentmondásba keveredjék. A szerzők a mennyország jeleneténél vonultatják fel legkáprázatosabb eszközeiket, a szinte túlszűfolt rendezés egy magasabb világ hófehér tündöklését állítja elénk, a zeneszerző a 100. zsoltár szövegére zenekar és énekkar händeli színpompájával és méreteivel idevetette művének zenei súlypontját. S kérjük, mindez csak azért volt, hogy utána annál rikitóbban tűnjék szembe egy emberi lélek sivársága, a szerelmen keresztül őt ért szörnyű megaláztatásához való ragaszkodása? Hiszen ha csak pszichológiai szempontból tekintjük ezt a befejezést, nem a legnagyobb abszurdum, hogy Veronika a halálba menekül, mert nem tudja elviselni csalódott szerelmének gyötrelmes emlékét s mikor a legnagyobb jótéteményt, a feledést felkínálják neki, akkor újra visszakiváncozik a régi gyötrelmek közé? Egyetlen enyhítő körülmény — amit a szerzők is hangoztatnak —, hogy az egész valóban *színház*, ahol a gyönyörű bibliai idézetek csak még jobban fokozzák az ellenmondások zűrzavarát. A *valóság* pedig az, hogy a nagy zeneköltők soha nem adták fel a küzdelmet egy magasabb világ meghódításáért s ha az életben esetleg ők is csak gyenge emberek voltak, legalább az alkotásban emelkedtek a föld felé s tudtak másokat is felemelni.

Mindettől eltékvintve, a Rékai—Ádám-mű igen érdekes konglomeratuma a legkülönbözőbb modern operai irányzatoknak. Megtalálunk itt minden stiluselemet, amelyeket Nyugaton a modern operaszerzők külön-külön kipróbáltak. Ott, ahol tudatalatti lelki történéseket kell festeni, a szerzők szívesen használják fel a modern expresszionista stílus skematikus eszközeit, a modern francia filmrendezés finom pszichológiáját, amely az óraketyegés egyhangúságában, az ajtót végigtapogató mozdulat sóvárgó remegésében kitűnően tudja kifejezésre hozni a hiábavaló várakozás tébolyító gyötrelmeit. Ugyancsak expresszionista jellegűek Ádám Jenő szuttgó, félig szuttgó, majd egész hangtalanul szuttgó kórusai, amelyeket Schönberg Arnold már 20 évvel ezelőtt próbált ki «Die glückliche Hand», vagy a «Pierrot lunaire» c. műveiben. Valami különös, árnyszerű félhomályt árasztó kórusstílus ez, amely a hangot teljesen megfosztja érzéki varázsától és a görög tragédiák mintájára részese lesz a cselekménynek. Viszont teljesen a korábbi Hindemith és Krenk-féle irányzat tűnik szembe a mindennapi élethez simuló, banális zenei elemeket (jazz stb.) bőven szerepeltető törekvésben. Itt jutott el hozzánk Alban Berg azon kísérlete is, hogy a romantikus opera szétfolyó kereteit tiszta zenei formákkal kellene szilárdítani. Így Ádámnál is az egyes zenei képek zeneileg zárt formákat mutatnak. A nyitány ragyogó toccata és fuga formája nagyszabású szimfonikus kereteket mutat, amely után kissé aránytalannak tűnik föl a következő vérszegény cselekményű jelenetek csupán finoman aláfestő zenéje. A gyári jelenet, a gépies ismétlődésen felépülő rondo, a zeneileg is rendkívül hatásos és színes bár-jelenet, tangó és egyéb táncaival a variációs formát mutatja s. i. t. Az énekkarokban kitűnően érvényesült Ádám nagy karvezetői képessége és tapasztaltsága, a szórítmusnak és a nyelv fonetikájának alapos ismerete, amelyet, sajnos, az orgonasípkba beállított kórus — az értelem rovására — nem tudott érvényesíteni.

A rendkívüli munkába kerülő előadás különben kitűnő volt. *Szalay Karola* minden lehetőt kihozott a vergődő asszony szerepéből. Természetes, hogy egyetlen érzelemnek, az elhagyott asszony szinte mániákus egykörbeforgásának ábrázolását már azért sem lehet túl nagy változatossággal érzékelteni, mert az operaszínpadon az arcjátekának nem lehet olyan közvetlen hatása, mint a filmen. *Basilides Mária* pathetikus, szuggesztív hangtónusa adott súlyt a siratóénekeknek. A zenei vezetést *Rubányi Vilmos* nagy gonddal végezte, a pazar díszletek *Oláh Gusztáv* kifogyhatatlan fantáziáját dicsérik.

* * *

ERNEST ANSERMET vezényleésével két újdonságot mutatott be a filharmoniai zenekar. Az egyik *Bartók Béla* két zongorára és hét ütőhangszerre írt szonátája, amely külföldi sikerei után most került nálunk először előadásra.

Bartók új művének legfőbb problémája új hangszerszínek keresése és ezeknek új kombinációja. A zongora nála teljesen elveszti éneklő hangszerként való szerepeltetését, visszatér eredeti lényegéhez, amely ezt a hangszeret ritmikus jellegű, pasztikus motívumoknak vagy a pedáltechnikával lágyan elmosódó pasztellszíneknek érvényesítésére teszi alkalmassá. Hogy mikép lehet ezeket a lényegbeli tulajdonságokat a különféle dobok, a réztányér, a gong és a xylophon ritmikái-dinamikai és színező sajátosságaihoz hozzásimítani, ezek azok az eredmények, amelyek meglevenednek előttünk Bartók új művében. Ahogy a két zongora a többi hangszerrel összeolvad vagy szembeáll, a hangérzésnek s ezzel együtt a belső világnak olyan kifinomodásáról tesznek tanúságot, amely korunk zenéjében párját ritkítja. A szonáta második tétele ebből a szempontból különösen jellemző. Csodálatos hangviziókat revellál előttünk, egy magasabbrendű világ megnyilatkozását, amelyhez a halandó ember csak alázattal közeledhet, hogy valamit elleshessen titkaiból. Bartók invenciójának tiszta zeneisége már magával hozza a kamarastílus előnyben részesítését. Minél kisebb a hangszeregyüttes, annál finomabb és tisztább hanghatásokra képes. Sajnos, az Opera színtere nem volt alkalmas ezeknek az intim hatásoknak az érvényesítésére. Kamarastílus kamaraterembe való, különösen, mikor az új, szokatlan hangzás a hallgatótól a legnagyobb összeszedettséget kívánja. A második zongoránál ülő *Bartók Béláné* teljes átéltséggel, pompás ritmusérzékkel és színes billentéssel tükrözte vissza az egész zenei együttes gyújtópontját, Bartók Béla páratlan szuggesztivitású szerzői és előadói egységét. Az ütőket kezelő *Jegesi József* és *Vigdorovits Sándor* tanubizonyságát adták annak, hogy a köztudatban olyan jelentéktelennek tartott ütőhangszerek milyen nagy zenei képességet kívánnak az előadóktól.

A másik újdonság *Hindemith* «Mathis der Maler» c. suite-je, — amely három részt ragad ki hasonló című operájából — világosan mutatja, hogy szerzője, a német modern zene elismert vezére, már magamögött hagyta forradalmi korszakát és elért egy komoly, kiforrott stílushoz. Ezt a stílust már egy nagy nemzeti festő, Mathias Grünewald ihletti, akiben a halhatatlan művészi alkotóerő megszemélyesítőjét ábrázolja a kultúrát romboló, folytonosan fellángoló emberi ellentétekkel szemben. S ez a magasabb eszme, ez a nemzeti multba való belemélyedés *Hindemith* zenéjét is megnevesítette. Az első rész a bevezető «Angyalkoncert», ahol *Hindemith* mint a polifon stílus nagy mestere kelti fel a szakemberek csodálatát. A II. rész a «Sirba-

tétel», megindító siratóéneket, az előbbi tételnek inkább észmunkájával szemben csupa szív, panasz és fájdalom, amelyben a művész tragikus magányossága él, búcsú mindattól, ami számára az életet jelentette. Az utolsó tétel «Szent Antal kísértése» címen Grünewald híres isenheimi oltárképét eleveníti meg. Az élesen körvonalazott főtémában bontakozik ki az ellentétes erőkkel való küzdelem, amely a végén a zenekar teljes összefogásával harcolja ki egy hálaéneketben a Hit győzelmét. Nem hiába ihlette Hindemith alkotását az a német mester, aki a keresztre feszített Krisztust ábrázoló festményén magának, ennek a felszögeezett, fájdalomban égresikoltó kéznek megrázó ábrázolásával korszakalkotó volt a német renaissance festészetben. A sok tévelygésen, keresésen keresztül Hindemith is eljutott ezzel a művével a helyes útra, ahol a zene nemcsak a kézzelfogható valósághoz tapad, hanem az önmagunkon való túljutásnak, az ember legnemesebb törekvésének lesz legfőbb kifejezője.

A vezénylő karmester, *Ansermet* hű tolmácsolása, nagyszerű mester-ségbeli tudása nem kis mértékben járult hozzá, hogy a filharmonikus hangversenyek konzervatívabb közönsége is kellőképp méltányolta az új zenei értékeket. Hiszen saját szemével láthatta, hogy egy világhírű francia karmester milyen büszkén és örömmel szegődik a magyar zenei lángelme, Bartók Béla művészetének szolgálatába.

Prahács Margit.

K É P Z Ó M Ű V É S Z E T.

FELVIDÉKI MESTEREK A MŰCSARNOKBAN.

A Képzőművészeti Társulat a művészet bizonyító erejével kapcsolódott azokhoz a nevezetes, sorsdöntő novemberi napokhoz, amelyek a csonkaország határoszlopait elmozdították északi irányban s visszahozták patinás városok, dobogószívű falvak, rendületlenül az alföldi rónák felé tartó folyók és hegyi utak magyarságát. A rendes őszi tárlat keretében egész sorát vonultatta fel oly mestereknek, akik innen valók, a Kárpátoktól koronázott ősi és hősi földön születtek s miként maga a táj külön arccal illeszkedik a magyar glóbuszba: szellemiségükkel, lelki alkatukkal ők is sajátos szint, külön árnyalatgazdagságot jelentenek az egységes magyar lelkeségben.

Ezek a felvidéki származású, régebben-újabbban elhalt mesterek, akik nélkül a magyar festés legjobb, legeurópaibb értékanyaga fölülte hiányos lenne, egyszersmind a kultúra irányából erősítik azt a tételt, ami a bécsi diplomáciai döntésben nem juthatott szóhoz, s ami a lőcsei reneszánsz-stíliú Thököly-ház árkados udvarán ugyanoly beszédességgel él, mint a romjaikban is büszke várkastélyokon, középkori szárnyasoltárokon, régi fafaragó és ötvös-műhelyek termékein. Ebből a tanuskodásból az hangzik ki, hogy ami a Felvidéken kultúra volt, az magyar kultúra volt, az tűnik ki, hogy a magyar szellemiség kisugárzó és egybefogó ereje, a magyar életforma jelenléte nem ott ér véget, ahol a néprajzi határ megszakad.

A Múcsarnok három termét megtöltő képanyag, természetesen csak rögtönzésszerű szerepeltetése a felvidéki mestereknek. Mint a tárgymutató megjegyzi, csak megütött akkord akart lenni a történelmi változást hozó napok alkalmából, miután többre, teljesebb és kimerítőbb seregszemlére nem

jutott sem a helyből, sem az időből. A napok alatt összehozott anyag azonban, ha verbuváltsága bizonyos hevenyészettséget mutat is, azért így is jellemző, számos esetben igen kiváló darabokkal ad izelítőt a XIX. századbéli felvidéki származású magyar festők munkásságából. Ép ezért nem osztjuk azt a kritikai különvéleményt, amely egy szélesebb síkon mozgó, a mult mellett az élőkre, esetleg a művészet minden ágára kiterjedő demonstrációra gondolva, keveselte, elsiegettnek találta azt, amit kapott.

A Képzőművészeti Társulatot csak elismerés illeti, hogy amikor a honvédsapatok elindulásaitól mámoros napokban megnyitotta műcsarnoki termeit, azt gyors elhatározással a visszatérő Felvidék jegyében tette s belépvé az első terembe, nem a megszokott kiállítók szokott munkáival találkozunk, hanem külön állványon azzal az arcképpel, amelyen a kuruc udvari festő, *Mányoki* Ádám rögzítette vászonra urának, Rákóczinak emberi és fejedelmi megjelenését s a falakon oly mesterek neveivel, amelyek mind a magyar festés XIX. századbéli felemelkedésének fénylő nevei. Kilenc *Munkácsy*-kép van itt, köztük a világhírű kompozíciónak — Krisztus Pilátus előtt — az a kisebb-méretű példánya, amely, megbízhatónak látszó adatok szerint, az amerikai Wanamaker-tulajdonban lévő nagy vásznat megelőzően készült. Ugyancsak sorozattal van jelen a sárosi festőzseni, *Szinyei Merse* Pál. A tizenegy kép nagyrészt a mester oeuvre-jének második, a festői visszavonultságot követő korszakából való, «kései Szinyei», de van köztük a mester ecsetjének legteljesebb ragyogását őrzően korábbi dátumú is, mint a művész feleségének arcképe s a Sárosi táj (1883). Két kompozíció képviseli a magyar történelmet nem hideg akadémiai formulák alapján, hanem élményszerű átérzéssel festő *Madarász* Viktort (Izabella királyné fogadja a szultán követét, Zrinyi Ilona átadja Munkács várát a császári seregnek). Itt van a nagybányai település magvetőjének, *Hollósy* Simonnak egykor vitatott, zseniális kompozíciója (Rákóczy-induló), *Mednyánszky* László báró lírai naturalizmusának öt tájképi remeke s egy női arckép *Pállik* Bélától, a karakter megragadásának, az előadásnak oly festői erejével, ami más, újabban előkerült hasonló művekkel együtt azt a nézetet erősíti, hogy Pállik tehetségének legkülönb formáját nem annyira a valamikor drágán vásárolt, sokszor kitüntetett «birkaképei» adják, hanem ezek az egyenesen meglepő festői emberábrázolások. Két további teremben folytatódik a felvidéki mesterek sora: *Markó* Károly, *Greguss* Imre, *Libay* Károly, *Gundelfinger* Gyula, *Skuteczky* Döme, *Pap* Henrik, *Roskovics* Ignác, *Spányi* Béla, *Zemplényi* Tivadar, *Mihalik* Dániel, *Karlovsky* Bertalan, *Katona* Nándor, *Szent-Istvány* Gyula. Vannak oly művészek is, mint *Barabás* Miklós, *Molnár* József, *Telepy* Károly, *Nádlér* Róbert, *Perlmutter* Izsák, akiknek szülőföldjük másfelé esik, nem felvidéki származásúak s egy-egy munkájuk azon a címen szerepel a kiállításon, hogy az ábrázolt motívum, a téma felvidéki. Ez is lehet meghatározó szempont, persze csak akkor, ha valaki nem futó festői érdeklődésből, turistamódra tölt néhány hetet valahol a Vág völgyében, vagy a nyitrai hegyek között, hanem állandóbb tartózkodással, művészetének valóban benső szálaival kötődik a felvidéki napfényhez, a suttogó erdőkhöz, a csillogó tátrai ormokhoz, az élet és természet világához.

A képeket részben a Szépművészeti Múzeum, a Fővárosi Képtár adta kölcsön, részben magángyűjtők engedték át. Az anyagot, amelynek magántulajdonban lévő darabjai közt számos kevésbé ismert alkotás van, *Csánky* Dénes, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója állította össze és rendezte el.

Magáról az őszi tárlatról nehéz lenne sokat mondani. A termek népesek, sőt zsúfoltak, de ez a teltség korántsem a festői közölnivalók bősége. Általában bágyadt hangulat kering, a hervadó liget sápadt fénye ül a kiállításnak ezen a részén. Vannak persze s ezt készséggel elismerjük, vannak jó, érdekes, komoly kvalitású munkák, de ezt a kevésszámú értéket is sokszor úgy kell kihálászni a képszokványok özönéből, érvényesülésüket zavarja a nem nekik való szomszédság. A tárlatnak ebbe a feltétlen említést érdemlő értékanyagába tartoznak *Istókovich* Kálmán dekoratív ízű temperaképei, a maga régi stílusának értékeit, naturalista meggyőződését ma is frissen képviselő *Szlányi* Lajos táj- és városképei, ifj. *Czene* Béla, *Dióssy* Antal, *Benkhard* Ágost, *Förstner* Dénes, *Horváth* Béla, *Brenner* Nándor, *Czene* János, *Basilides* Sándor, *C. Hikády* Erzsébet, *Hende* Vince, *Kárpáthy* Jenő, *Gál* János munkái. A szoboranyagból *Hiesz* Géza, *Cser* Károly, *Dabóczy* Mihály, *Villám* Rózsa, *Matzon* Frigyes plasztikáit emeljük ki. A tárlat építőművészeti érdekessége az a terrajz-gyűjtemény, amely a pár éve elhalt *Hikisch* Rezső leszűrt izlésű, a logikus felépítést az arányok szépségével, a klasszicizáló formát a korszerű rendeltetéssel finoman összegyeztető építőegyeniségét idézi.

Dömötör István.

FILM.

ÍRÓK FILMDILETTANTIZMUSA. HARRY BAUR.

Francis Carco, a Goncourt-dijas író mozog a filmen, pódiumon érzi magát, felolvas. Köpcös kis emberke, kirakatiró szmókingban, vérszegény mosollyal. Minden mozdulata, minden szava beidegzett, írói póz. De nem biztos, hogy aki az életben eredményesen színészkedik, színész marad a vásznon is. Az *Asszony a börtönben* estéllyel kezdődik, ragyogó hölgyek Francis Carcoról beszélnek, az ő talentumát zengik. Reklámfilm ez, vagy jön valami, ami kórikumával feloldja a jelenet kínosságát? Francis Carco arcátlanul fogadja az ünneplést, úgy tesz, mintha méltó is volna rá (amihez valóban kell színészi tehetség), titokzatos szavakat vált a háziasszonnyal, majd eltűnik azzal, hogy főpróbára megy. Irigyeljük. Biztosan jobb darabot néz meg. Nekünk, sajnos, maradnunk kell és így látjuk, amikor az asszony kilopódzik, pénzt visz a garniszállodába, ahol egy gigoló-zsaroló várja. A gigoló szeretője meglepi őket és ráló az asszonyra. A feldúlt férj kórházban találja feleségét, megtudja a szállodát és revolvert... Carco mindent tud! — súgja elhalón a bűnös asszony és a férj rohan Carcóhoz, aki mindent tud. Carco házikabátban fogadja, hülyén mosolyog, kikeres egy dossziét, leül és elkezd a felolvasást. A férj, akinek feleségét most lötték le egy zúgyszállodában, nem vágja Carco fejéhez az irattárt, hanem töredelmesen végighallgatja. Lepereg előtünk az asszony multja. Kisleány korában el akarják adni, megszökik, rajtakapják, késsel megebesíti a kéréjét. Börtönbe kerül, valódi luxusbörtönbe, gyönyörű árkádok alatt sétáltatják, bájos kis udvaron, nyesett fák közepén és síma pázsit. Csinos kis vaságya, paplana van, mint az internátusban s a lányok friss kozmetikával, hosszabbított szempillákkal jelentkeznek. Ez az ügyetlenül alkalmazott milióváltás szálnalmasan nyomorúságos. Időnként viszontlátjuk a kéjesen felolvasó Francis Carco-t, a férjet, aki üvegesedő szemmel hallgatja, néha szenvedőn rábámul a közönségre, hogy ő nem tehet

róla, Monsieur Carco akarja az egészet, ő maga állítja elő a filmet. A közönség résztvevőn bámul rá vissza. Francis Carco megállíthatatlanul olvas, ilyeneket mond: Könyvet írok, hogy megvilágítsam az élet mélységeit. — Nem emlékeztünk volna meg a filmről, de Francis Carco volt egyszer fiatal a Lapin Agile fénykorában, sanzonokat énekelt és drámákat írt és verseket, a kabaré márványasztalára, hite volt akkor és nem pocakja. Monsieur Carco magasabbról indult, mint ahová érkezett, a szebbelkü masamódokat szédtí, hogy a mozipénzt elszedje tőlük. Úgy halljuk, Párizsban is támadták s ha sürgősen le is veszik filmjét a műsorról, úgy hazájában, mint nálunk, kérdés, nem marad-e Francis Carco a Goncourt-díj örökké szégyenletes tévedése.

Sacha Guitry, ez az ügyeskedő ripacs harmadik filmjével jelentkezik. A *mozgalmas éjszakában* végigbeszéli az egész filmet, mindig siet, de sohasem ér utól egyetlen olyan ötletet, amit előtte nem használtak volna. Megjelenik fehér kabátban, kijelenti, hogy ezt a filmet ő írja, rendezi és játssza. Hiába számítjuk ezt enyhítő körülménynek; a történet színpadra alkalmas, talán mulattató vígjáték lenne. A cselédek és urak közti viszony karikírozására néha van egy-egy szellemes dialógja, de ezzel éppen a cselekményt teszi vontatottá. Abból, hogy két ember időnként jókat mond, még nem lesz film. Rendezői ötlete nincs. Filmet rendezni, nyilvánvaló eszközök mellett ennyire gyarlón, alig láttunk. És Sacha Guitry lisztesre púderozott homlokával, ráncokat nehezen elkozmetikázott, fehér arcával furcsa és rosszul ragasztott parókájával szánalmas. Komornyikot játszik, izléstelen a történet, a komornyik, aki csak úrnőjébe tud beleszeretni, éjszaka egymás nevét sóhajtozzák... Ragyogó a fiatalasszony, s a vén inas gyalázatosan silány, pergamenarcú figura, nem tudja elhíhetőtővé varázsolni, hogy feléje szállanak a sóhajok. A mellékszereplők igazán kitűnő játéka teszi elviselhetővé a filmet.

Meglepően jó és méltó versenytársa az igazi francia szellemességű filmeknek a kedvesen merésztémájú *Hol voltál az éjszaka?* Mozgalmas, nagyszerű üteme van, nem fárasztó, nem unalmas sehohsem. Egy milliomos kisleány szeszélye. Megszökik szüleitől, bemenekül egy alvó férfi szobájába, észrevétlenül ágyába fekszik. Könnyű és vidám történet, valószínűtlensége nem kiáltó, nagyszerűen rendezett, bonyodalmai ötletesek, s a már előre tudott hepiendre is ügyesen választott a rendező sablontól eltérő formát.

Harry Baur nagyszerű alakítása a *Zsarnok*. I. Pálban nem a telkegyelmű uralkodót, nem a korbáccsal őrzöngőt látatja meg Harry Baur, hanem a cárok tragédiájától rettegő, sorsát gögösen viselő embert. Egyszer puhaarcú, döllyfős és fanyar, majd harsogó és dühöngő kozák, robusztus, ellágyuló medve, kéjsóvár nagyúr. A páholyi jelenetig szembenéz Pahlennel, áruló kancellárjával, az embert kutatja benne, beelát-e a másikba? Aztán beletörődik a cárok végzetébe, nem akar kimozdulni sem, mintha ezzel megváltoztathatná a szövődő ármány szálait: bízik Pahlenben, mert nem akarja elhinni, hogy elárulja: úgy megy a sorsa elé. Csupa lefojtott drámai izgalom a film és hatalmas jelenet, amikor Harry Baur imádkozik, gyilkosait várja, majd egy végső lendület kitérésében karddal a kezében esik el. Pierre Renoir szép színészi munkát nyújt Pahlen kancellár szerepében. Uralkodójában az embert szereti, de hazája sorsán aggódik és lelkiismerete parancsára résztvesz az összeesküvésben. A drámai konfliktust mindvégig erősen érezzük. Az összeütközést valóban nem oldja meg más, mint az öngyilkosság. — Assassin? . . . patriot? Orgyilkos vagy hazafi? — dönteni magunk sem tudunk.

A BOLGÁR LÍRA.

Irta: Mihály László.

MAGUNKKAL szemben korántsem jogosulatlan az a vád, hogy amíg távolabbi dolgokkal aprólékos tökéletességgel tisztában vagyunk, addig közvetlen környezetünk: szomszédaink életmódját, szokásait, kulturális vagy más irányú törek véseit, szellemi mozgalmait nem ismerjük, vagy ha igen, akkor is csak csekély és hiányos fogalmaink vannak róluk. Pedig ez a sajnálatos nemtörődömség csak újabbkeletű és gyökerében is idegen eredetű valami, hiszen az erejének teljességében levő magyarság, hivatását felismerve, mindig vezető szerepre tudott jutni a közelkelet és a Balkán felé. Ez a hivatástudat és szerepvállalás az ellentétes történelmi erők nyomása alatt felmorzsolódott és elhomályosult, azonban a jelenlegi kicsinységében és megcsonkítottságában is függetlenné vált magyar nemzetnél újra felerengett a küldetésnek ez a felismerése.

Elsősorban a testvérnép, a Balkánra szakadt bolgár nemzet iránt nyilvánult meg érdeklődése. A lelkes úttörők közé tartozott *Ölvedi* László, akinek a neve ma fogalom Bulgáriában. Bolgár részről is viszont egyre többen *vannak*, akik önzetlenül és buzgón fáradoznak a magyar-bolgár szellemi kapcsolatok megteremtésén. Ilyen valaki Dimo A. Boikliev, a magyarul kitűnően tudó és évek óta nálunk élő kiváló tudós és műfordító. Az ő munkájának az eredménye az a most megjelent impozáns kötet, amely 57 bolgár költő mintegy másfélszáz költeményét tartalmazza. Minden túlzás nélkül mondva: az egész bolgár lírát.

A bolgár irodalom, költészet igen fiatal, mindazonáltal erőteljesen izmosodó és európai színvonalon álló értékeinél fogva megérdemli az érdeklődést. A mult század utolsó harmadáig nem is lehet komoly értelemben véve még bolgár irodalomról beszélni. A bolgár nemzetre, erre az elszlávosodott, azonban turáni eredetét véreben megőrző testvérnemzetre az ötszázados ozmán elnyomás terpeszkedett reá. A bolgár szellem, a nemzeti génusz ott derengett, ott pislákoltt remegve a hegyek közé zárt bizánci stílusú kolostorok boltívei alatt füstölgő mécsesek halvány lángjánál. Orec Paiszjij atya ennek az úgynevezett bolgár kolostori irodalomnak vezető alakja, aki munkálkodásával indítást adott az alvó bolgár szellemnek 1762-ben.

De még jó egy századig kellett várni, amíg virágba szökkent igaziból a bolgár irodalom. Elsősorban természetesen a líra, míg a széppróza-írás később, már valamivel nyugalmasabb időben indult el. A mult század közepén a szerb és a két egyesült dunai oláh fejedelemség már viszonylagosan némi önállóságot élvezett a török alatt, bolgár földön azonban még mindig a legteljesebb elnyomatás uralkodott. Az 1876-ban fellángolt népfölkelést a török bazsibozukok borzasztó mészárlással torolták meg, de a függetlenség, a nemzeti önállóság útját nem lehetett föltartóztatni többé. Az orosz-török háborút követő san-stefanói béke és a berlini szerződés 1881-ben teljesen állami függetlenséget biztosított Bulgáriának is. S csak ekkor, a szabadság levegőjében bontakozhatott ki a bolgár föld csodálatos rózsáiként a líra is, amelynek a tövét vér, bőséges vér, szabadsághősök és áldozatok vére termékenyítette.

Az a mohóság, az a szomj, amellyel a bolgár lélek Nyugat, elsősorban

a latin kultúra felé fordult, pregnánsan fejeződik ki a bolgár lírában. Ez a forró, édes és egyben gyótró nosztalgia egyik főinspirálója a bolgár költészetnek, s hasonló módon csúcsonyul ki a másik véglet is: a lefojtott, ki nem élt nacionalizmus. Mintha a mi irodalmunkban is megnyilvánulnának ezek az ellentétes sajátosságok! A Vardar és a Marica bizony könnyeket és vért hömpölyögtetett nagyon sokáig. Viszont a Nyugatra sodródott és az ottani kultúrával fénylen telitöltekezett művelt, bolgár költői lélek minél jobban érezte az ellentétet, amely hazája és a világ között áll, annál inkább törekedett, népének nagy értékeit ismerve, azt felemelni, de annál gyakoribb is volt önála a tragikumba — sokszor fizikailag is — való hullás.

Az 1848 karácsonyán született Hriszto Botev — Hriszto = Krisztus, mennyire szimbolikus még a neve is — a «bolgár Petőfi». A képe akárcsak a mi segesvári csatában elesett Petőfinké, ott függ a legutolsó kis bolgár paraszt viskó falán is. Botev az odesszai gimnáziumban tanul, fiatalon forradalmi mozgalmakba keveredik, gyűlöli hazája ősi elnyomóit, oláh földön «Bolgár Emigránszó» címmel lapot szerkeszt, majd amikor hazai földjén kitör 1875-ben a szrednagorai fölkelés, a környezetében élő bolgár forradalmárokból kétszáz főnyi csapatot szervez és átlépik a Dunát. A bolgár fölkelés ekkorra már elbukott, a törökök körülférják kis csapatjukat, Botev török golyótól találva elesik, a társait agyonverik a törökök, s fejüket karóra tűzik. Véres, szörnyű kép... Huszonhétéves korában így végezte életét a legnagyobb bolgár költő. Szinte kísérteties azonosság Petőfivel, akinek a szívért ugyancsak huszonhétéves korában járta át a kozák dárdája a fehéregyházai mezőn...

Mit ír Hriszto Botev «Kocsmában» című versében?

*«És népünkön bitóval és korbáccsal
uralg a zsarnok. Gyilkos, vérebet
küld ránk, akaszt, gyilkol, gyaláz, s új ráccsal
börtönzi álmos szolganépmel.»*

*Jaj, öntsetek bort! Inni, inni vágyom!
Míg lelkem ködlő mámorokba vész,
s józan szó rikoltva hal ki számon,
s ölembe lustán hull a férfikéz.»*

Nem idézi-e fel önkéntelen Petőfi valamelyik patriotizmustól és szenvedélyes szabadságvágytól fűtött borsdallát?

Az 1895-ben meghalt Petro Racsov Szlavejkov szerepe a bolgár irodalomban Kazinczy úttörő működéséhez hasonlatos. Érdeme, hogy ő fordította le bulgárra a bibliát, amely még a török elnyomás alatt jelent meg Newyorkban, s onnan kerültek a könyv példányai Bulgáriába is. Apró, csipkelődő, filozófikus tartalmú költeményeket is írt, amelyek mennyire emlékeztetnek Kazinczy epigrammáira. Mutatóba idézem a «Kakas és a gyöngy» című versét:

*«A földön, egy vén és repedt göröngy
aljában féldíonyi drága gyöngy
hevert. A kakas, meglátva, legott
odarohant és utána kapott;
s kiköpve, így szólt haragosan: «Semmi
értéked nincs, te ronda kődarab.
S ha ragyogsz is a szemétdomb alatt:
mit érsz számomra? Nem tudlak megenni.»*

Ivan Vazov, aki kultuszminiszter is volt, s 1921-ben halt meg, főként a népiesebb irányú irodalom művelője. A líra mellett a szépprózában is tudott már marandót alkotni, s hatása Jókai és Eötvös együttes hatásához mérhető a bolgár irodalomban.

Sztojan Mihajlovszki franciás műveltségű, erősen satirikus hajlamú költő. «A bagoly és a szentjánosbogár» c. kis satiráját ideiktatom :

*«Hogy este lett, a régi kert felett
egy sárgaarcú, ronda, vén bagoly
egy szentjános-bogárkát kergetett.
«Hol vagy aljas gazember? Pizskos, aljas állat,
most nincs tovább! Kítátom rád a számat,
s körmöm közt téplek el, ha megtalállak.
Hol vagy, te pizskos, rusnya, aljas állat?»
... És ekkor a bozótban valahol
így szól a kis bogár: «Miért e durva hang?
hogy így kergetesz, az életemre törve?»
— «Világítás, bitang.»*

A szonett megteremtőjeként Konstantin Velicskovot emlegetik. Ő fordította le Hugo «Borgia Lukrécia»-ját bolgárra.

Pencso P. Szlavejkov összekötőkapocs volt úgyszólván Bulgária és Nyugat-Európa között. Számos évet töltött Lipcsében, de szerelme inkább a latin föld volt. Új formákat, témákat és hangot hozott a bolgár irodalomba. Verlaine és Heine keveredett benne szerencsésen. Ott halt meg a Lago di Como partján és holttestét 1921-ben nemzete hazahozatta.

A bolgár tájak hangját sajátos, utólérhetetlen varázssal adja vissza :

*«Ez itt a holt malom. Korhadt lapátja már a
kiszáradt érben régen vár vizet,
a szuette ajtáját az Aldunába
elvitték rég az őszi árvizek.»*

*Füstös fáját beszötte már az inda,
mint bús koldus, les rád az út pordn,
s kerek két ablakával úgy tekint rád,
mint szemgödrök egy avas koponyán.»*

Peju Javrov, akit a bevezetőben már emlegettem, tragikus sorsa már ismeretes a művelt magyar közönség előtt. Felesége öngyilkos lett tisztázatlan okból, s a vádak miatt, amelyek saját személye ellen — nem is alaptalanul — irányultak, főbelötte magát. Megvakult, majd egy félév múlva sikeresen fordította maga ellen a fegyvert. Végrendeleítésben azt hagyta, hogy a macedóniai lázadók egyenruhájában temessék el, amelyben harcolt. A világháborúban elesett Dimcsó Debeljanov rettentő nyomorúságban vergődött haláláig, nemzedéke lírikusai között ő volt a legtehetségesebb. Verlaine és Samain hatása alatt nőtt nagyra. Francis Jammesnek is nagy tisztelője, mindamellettt egyéni hangjában ezek nem befolyásolják. A fiatal nemzedékre gyakorolt hatása igen nagyjelentőségű. A modernnek közé tartozik Theodor Trajanov, a bolgár szimbolizmus megalapítója. Egyike ama bolgár költőknek, akiket a nyugateurópai közönség legjobban ismer. Egyik versét, a «Kárpáti szél»-t Petőfi emlékeztetének ajánlja. Az igen fiatalon, tragikusan elhunyt Dimiter Bojadzsiev költészetében megcsillan valami Rainer Maria Rilke-ből. Pompásan kezeli a formát. Emanuel Pop Dimitrov igen termékeny

költő. Franciaországi és freiburgi tanulmányai után a szófiai egyetemre került tanárnak. A vallási miszticizmusra hajló lélek. Ódát ír Magyarországhoz :

*«Csak néked volt Hunyadid és Szent István királyod,
reánk Perusicánál köszönt a bús Mohács,
mi Kocsó néven tiszteltük hős Dobozi Mihályod,
míg véráztatta szablyák nyomán a lánc s a rabság napjai jöttek.»*

Nikolaj Liliev Bécsben, Münchenben és Párizsban tartózkodott sokáig. Szimbolista költő. Őt tartják a bolgár lira Mallarme-jének. A multszázadvégi francia lírát ő tolmácsolta bolgár nyelven finom művészettel. Nikolaj Vaszilev Rakitin nyugateurópai műveltsége mellett is megmaradt izig-vérig bulgárnak. Réalista. Kedveli a természet egyszerű megnyilatkozásait. Költeményei tiszták és úgy hatnak, mint az aquarell. A «Vámpir» című verse mennyire törés nélkül adja vissza a bolgár falu sötét, misztikára hajló lelkiségét :

*«Kicsiny falunk végén, hol az utat
baljós giz-gaz takarja el, magános
háztrom mered az ég felé, homályos
bús ablakokkal, mint sötét lyukak.*

*E puszta házat vámpir lakja. Rég
rít itt, mint vert eb, s rút szárnya kitárva
elindul este s embervért kívánva
a háztetőkre, mint a macska lép.»*

A tegnapiak közül Canko B. Cerkovszki, Lüdmil Sztोजanov, Iván Grozev, Dora Gabe, Hriszto Cankov-Derizsan a bolgár lira reprezentánsai. Köztük van Hriszto Canev Borina is, akinek «Vidámság» című verse mintha megvillantana valamit előttünk a «Falu végén kurta kocsmá» hangulatából.

A költőnők közül a népszerű, finom hangú Elizaveta Bagrjaná-t említjük meg. «Bolgár dal»-ában mintha magyar fájdalmat is zendítene meg ott a Fekete-tenger partján :

*«Mert itt a parton megfult minden ének,
és nincs ki e földeken dalt arat:
oly sötét minden — és bennem, mint árva
népemben, meghalt minden akarát.*

*Mert hegyeink még nyáron is havasak,
s kis tengerünknek oly bús a neve,
örök sötétség lakik a Vitosán,
s földünk bár gyümölcsöt is terem, fekete.»*

Ki ne gondolna hirtelen Ady szomorú «Magyar ugar»-ára? A magyar és a bolgár panasz bizony egyben-másban közös.

E kis tanulmány csak némi izelítő a bolgár lírából, amelynek markánsabb színárnyalatait próbáltam itt érzékeltetni és nagyobb értékeit bemutatni. Nem ennyi, hanem sokkal több szellemi kincs a bolgár költészet, amelynek szebb darabjai magyarra való átültetésével Dimo A. Boikliev nevezetes és eléggé fel nem becsülhető munkát végzett.

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

Magyar kultúrfilmek nagy sikere a velencei filmbiennalén.

Az idei velencei filmbemutatón, amelyen Magyarországot ismét báró Villani Lajos követségi tanácsos, a Napkeletnek is kiváló munkatársa képviselte, ezúttal a magyar kultúrfilmek arattak nagy sikert. Nemcsak azt a magas színvonalat ütötték meg, amelyet a velencei filmbemutatón általában megkövetelnek, hanem sok tekintetben még meg is haladták azt s igen szerencsésen domborították ki a magyar kultúrpropaganda szempontjait is. Kultúrfilmjeink magas színvonalát megfelelően ismerték el a bemutató odaitélt díjai is. A Szent István kultúrfilm száz közül megkapta az ilyen filmek részére fenntartott öt nagy aranyérem egyikét. A Vadászatról való filmet szintén éremmel tüntették ki. Az Eucharisztikus világkongresszusról készült film pedig dicséretben részesült. A közönségnek nagyon tetszett a Magyar falu című film, amely a népelet színes eredetiségét mutatta be.

A magyar játékfilmek, sajnos, nem képviseltek nagyobb klasszist. A Noszthy-fiú és a Péntek Rézi iránt csak a közönség körében mutatkozott némi érdeklődés. De a szakértőt nem értékelték különösebben.

Karl Rosner: Ungarische Buchkunst.

Ezen a címen impozáns, gyönyörűen illusztrált kötet jelent meg a leipzig-i Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgraphik kiadásában, mint ennek az európai jelentőségű folyóiratnak kettős külön száma.

Karl Rosner a magyar könyvművészetnek utolsó tiz-tizenkét évét tekinti át. A háború utáni évek papír-

szegénységének küzdelmes éveit után az Amicus kiadóvállalat kezdi ismét a művészi értelemben vett könyv kiadását. Csaknem minden kötethez más-más illusztrátort talált. Más vonalon a tradíciók tovább fejlesztésével a könyv-címlap és a szedéstükör klasszikus szigorú megszerkesztésével haladt a magyar könyvművészet különösen a nagyképzetségű Kner Imre vezetésével. Nagyon sokat köszönhet a magyar könyvművészet Kozma Lajosnak, Fáy Dezsőnek, Gara Arnoldnak, Dankó Ödönnek és Divéky Józsefnek. A legújabb magyar könyvművészetnek szintén igen jeles művészek állnak szolgálatban. Talán a legkiválóbb köztük Molnár C. Pál. Ő tette a fametszetet, ezt a legszebb könyvillusztráló technikát ismét kedvelté. Ma már a fametszőknek egész sora díszíti a szebbnél-szebb magyar könyveket. Igy Gáborjáni Szabó Kálmán, Buday György, akiknek a székelly népballadákhöz készült illusztrációi elsőrangúak. Valóságos mestermű Fáy Dezsőnek Dante Divina komediájához készült fametszet-sorozata. Gyönyörűek Bródy Maróti Dórának a Halálhimnuszhoz készült színes ólommetsetei.

Külön foglalkozik Rosner az Officina kiadvány termékeivel. Ez a kiadás szép képeskönyveiben a régi magyar kultúra kincseit népszerűsíti. Kiemeli itt Kolozsvári Sándor, Dallos Hanna és Mallász Gitta munkáit. Kiváló könyvillusztrátoraink közül különösen dicsérettel emlékszik meg Végh Gusztávról, Vadász Endréről, Nagy festőművészeink, mint Szőnyi István, Berény Róbert s a fiatalon elhunyt Derkovits Gyula is kiváló alkottak a könyvillusztráció terén is. Foglalkozik a magyar könyvkötészettel is. És az illusztrációk közt egész

sorát mutatja be a rendkívül sikerült képes boritéklapoknak. Maga az illusztrációkban gazdag füzet is igazi nyomdai remek.

Horváth Jenő előadása a berlini Lesszing főiskolán. Horváth Jenő professzor a berlini Lessing-főiskolán október 13-án és 20-án előadást tartott. A kiváló történelemtudós első előadásában főirányvonalakban összefoglalta Magyarország történetét a honfoglalástól a hatvanhetes kiegyezésig. Érdekes megállapítása itt, hogy nem turáni finnek, nem is szlávoroszkok voltak azok, akik a Kárpátok gerincén át a magyarokat a Duna-Tisza völgyébe kísérték, hanem normannok, akikkel a magyarok már a szarmát pusztában szoros barátságot kötöttek, amiről a közös temetkezés sírleletei is tanuskodnak. Beszélt azután a magyar királyság kialakulásáról, az Aranybullával kapcsolatos alkotmányfejlődésről. A középkor végének hatalmas fellendülése alapján megállapítja egy XV. századbeli adólajstrom alapján, hogy ha a magyarság természetes fejlődését történelmi katasztrófa meg nem akasztja, a 30 millió magyar nem lett volna hiú ábránd a XIX. században. Majd ismerteti a magyarság

helyzetét a Habsburg-birodalomban s így jut el a kiegyezésig. Második előadása már részletesebb volt. Ebben a dualizmus történetét és végét ismertette 1867-től 1920-ig, igen érdekes szempontokból világítva meg legújabbkori történelmünknek ezt a nagyjelentőségű szakaszát. Az előadás most nyomtatásban is megjelent. Kitűnő tájékoztató a külföld számára Magyarország történetének és európai szerepének megítélésére.

Finnugor testvérm nemzetek napja. Október folyamán szép ünnepség keretében tartották meg a helsinki egyetem aulájában a finnugor testvérm nemzetek napját. Az ünnepségen megjelent a finn miniszterelnök és külügyminiszter s a finn kormány számos más tagja. Beszédet mondott ott felkérésre Walter magyar ügyvivő finn nyelven. Beszéde közben a jelenlevők zajosan tüntettek Magyarország mellett. A megnyitó beszédet Heiskanen egyetemi tanár, az ünnepélyt rendező Suomalaisunden Lütto egyesület elnöke mondta. Megemlékezett a méltóságról, amellyel Magyarország a békediktátum következményeit viselte s erősen hangsúlyozta a magyar követelések igazságát.

TORMAY CECILE

Utolsó hatalmas művéből

AZ ŐSI KÜLDÖTT

című páratlan szépségű történelmi
regénytrilógiából megjelent 3 kötet

Első kötet:

A CSALLÓKÖZI HATTYÚ

Második kötet:

A T U L S Ó P A R T O N

Harmadik kötet:

A F E H É R B A R Á T

Az új magyar szépirodalom egyedül
álló remeke.

Kapható minden könyvesboltban.

A

NAPKELET

TORMAY CECILE LAPJA

január 1-től kezdve

Ú J K Ö N T Ö S B E N

jelenik meg.

Megújhdott formában, megújhdott erővel, meggyarapodott tartalommal. *Szép illusztrációkkal bővitve* harcol

A RÉGI ELVEKÉRT

a tiszta és emelkedett magyar szellemiségért.

Szebb lesz, gazdagabb lesz,
mint volt.

DE ÁRA A RÉGI MARAD.